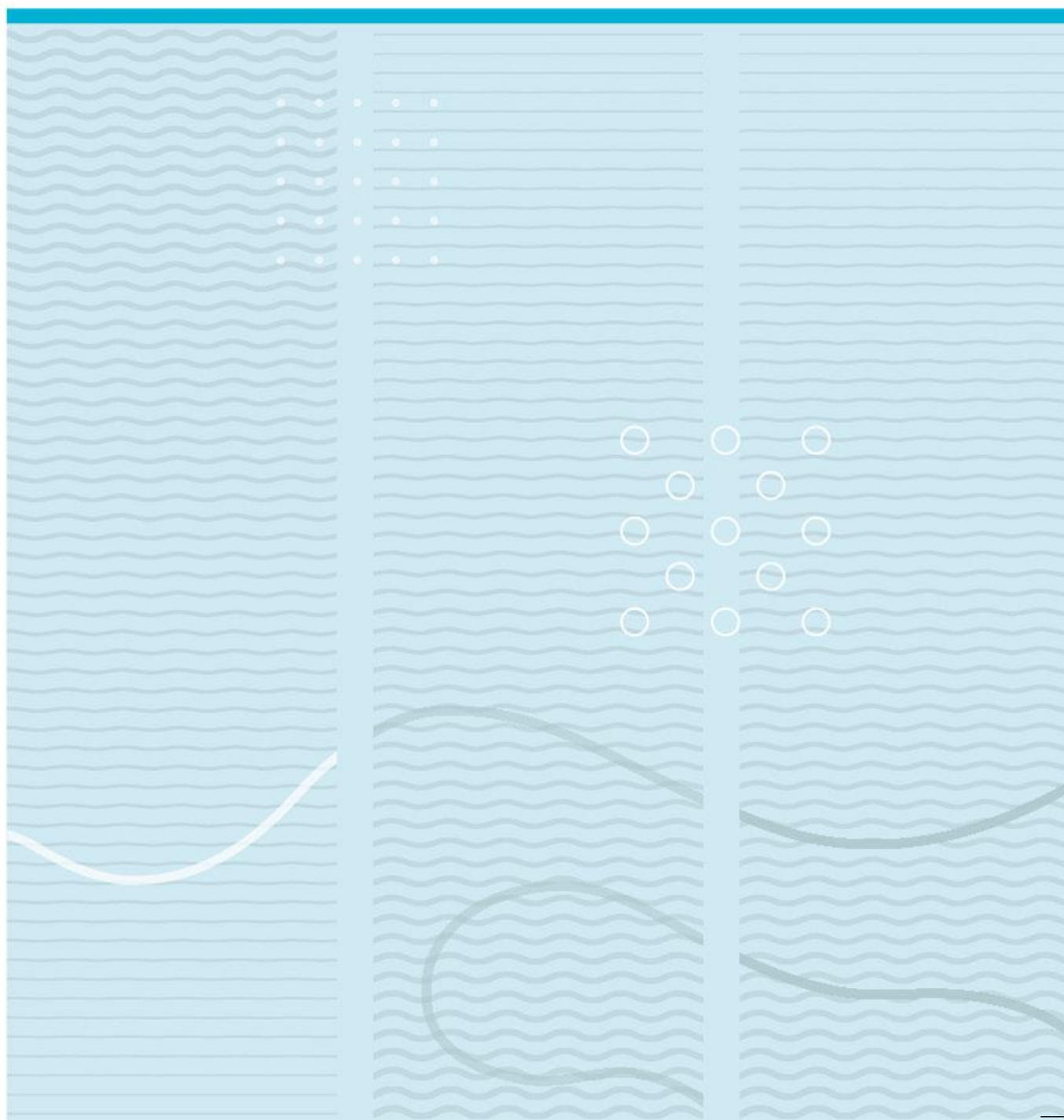

Heidi Trægde Munksgaard

Valgets kval

En studie i hva som påvirker karrierevalgene til dagens ungdom

Universitetet i Sørøst-Norge

Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsfag

Institutt for kultur, religion og samfunnsfag

Postboks 235

3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2020 Heidi T. Munksgaard

Denne avhandlingen representerer 30 studiepoeng

Sammendrag

Tema for denne masteroppgaven er å utforske prosessen for unges karrierevalg og hva som kan påvirke valgene. Hensikten gjennom føringsdokumenter for rådgiving og utdanningsvalg i skolen, er at alle skal kunne foreta et fritt valg av utdanning. Påvirkningsfaktorer som kjønn og sosial bakgrunn er allerede kjent, mens andre påvirkningsfaktorer er mindre kjente. Økt innsikt i hva som kan virke inn på unges valgprosess, kan bidra til en videre forståelse av hva som ligger bak karrierevalgene. Jeg har valgt å se på bredden i påvirkningsfaktorer, fremfor å snevre inn til noen få. Hensikten har vært å få frem hva ungdommen selv opplever er viktig.

Den kvalitative metoden narrativ litteraturstudie, er valgt som metode for å sammenfatte hvilke påvirkningsfaktorer som er kjent gjennom forskning. Funnene tolkes i lys av Banduras teori om resiproke determinisme, og Linda Gottfredsons teori om avgrensninger og kompromisser ved karrierevalg.

Funnene viste at indre motivasjon og bruk av egne evner er viktige motivasjonsfaktorer ved valg av utdanningsretning og yrke. Elevene innhenter i stor grad informasjon om yrkes- og utdanningsmuligheter gjennom internett og aktiviteter arrangert av utdanningssektoren. Elever som opplevde at de fikk tilstrekkelig informasjon før valg av utdanningsretning ved videregående skole, var mer fornøyd med valget enn elever som ikke opplevde at de hadde nok informasjon.

Ungdommen opplever at valg av utdanning er vanskelig, og at det er vanskelig å se hvilket arbeid ulike utdanninger kvalifiserer for. Ungdommene snakker ofte med venner om utdanningsvalg. De fleste opplever at foreldres involvering i utdanningsvalg er positivt, og føles støttende. Selv om medelevers betydning er forsket lite på, viser funn at sammensetningen av elever kan påvirke valg av utdanningsretning ved videregående skole.

Kjønnsforskjeller er fremtredende ved valg av utdanningsretning. Forskjellene kan blant annet forklares gjennom ulike forventninger til kjønnene og ulike interesser. Linda Gottfredsons teori viser hvordan unges karrierevalg påvirkes av sosial bakgrunn og kjønn, og hvordan mønstre kan gjenta seg. I tillegg til at gutter og jenter velger ulike retninger, planlegger flere jenter enn gutter å ta høyere utdanning. Høy lønn er viktigere for gutter enn jenter.

Plassering av skolen eller nærhet til skolen har betydning for mange ved valg av videregående skole. Yrkesfagenes status i utdanningssystemet er lavere enn status til studieforbereende fag. Konsekvensen er lavere prioritering av fagene i skolen, samt at elevene får lite innsikt i koblingen til fagene er i arbeidslivet. God opplæring i karriereferdighetene inkludert kunnskap om påvirkningsfaktorer, kan bidra til mer bevisste karrierevalg gjennom livet. Bedre mestring av valgsituasjonen kan bidra til bedre håndtering av usikkerhet.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Innholdsfortegnelse	3
Forord	5
1 Innledning	6
1.1 Bakgrunn og aktualitet	6
1.2 Studiens formål	7
1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål.....	8
1.4 Avgrensning	9
1.5 Begrepsforklaringer	10
1.5.1 Karrierekompetanse, valgkompetanse og «bortvalg»	10
1.5.2 Beskrivelser av familiebakgrunn	11
1.6 Oppgavens oppbygging	14
2 Teoretisk perspektiv	15
2.1 Albert Bandura:.....	15
2.2 Linda Gottfredson:	16
2.2.1 De fire utviklingsprosessene	17
2.2.2 De fire utviklingsstadiene	19
3 Forskningsdesign og metode	22
3.1 Forskningsdesign	22
3.2 Litteraturstudie som forskningsverktøy	22
3.3 Utvalgsriterier	23
3.4 Litteratursøk	24
3.5 Inkluderte studier	26
3.5.1 Anvendte metoder i utvalgt litteratur	27
3.5.2 Vurdering av kvalitet i metodebruk i inkluderte studier	30
3.6 Vurdering og refleksjoner om litteraturstudie som metode	31
4 Funn	33
4.1 Sosial bakgrunn.....	33
4.2 Kjønnforskjeller.....	36
4.2.1 Valg av utdanning og yrke	36
4.2.2 Lønn og status	39
4.2.3 Opplevelse av valgtaking	39
4.2.4 Sosialt miljø	39
4.3 Venner og medelever	40

4.4	Indre motivasjon og personlig interesse	42
4.5	Status.....	44
4.6	Karrierelæring og valg	47
4.7	Skolens beliggenhet, utforming og status	49
5	Diskusjon	51
5.1	Sosial bakgrunn.....	51
5.2	Kjønnforskjeller.....	55
5.3	Venner og medelever	57
5.4	Indre motivasjon og personlig interesse	58
5.5	Karrierelæring og valg	59
5.6	Lønn og status	62
5.7	Skolens beliggenhet, utforming og status	63
5.8	Påvirkningsfaktorer i planverk.....	64
6	Avslutning	66
6.1	Oppsummering.....	66
6.2	Konklusjon.....	68
6.3	Videre forskning	68
7	Referanser/litteraturliste.....	69
	Oversikt over tabeller og figurer	71
	Vedlegg	72
	Vedlegg nr. 1 Lesetabeller over utvalgte kilder	72
	Vedlegg nr. 2 Liste over litteratursøk	77

Forord

Veien til ferdig masteroppgave har vært både lærerik og krevende. Underveis har jeg møtt mange hyggelige medstudenter og forelesere med stort engasjement for faget. Valg av yrke og utdanning er et viktig valg i unges liv på veien til å bli voksne og kunne forsørge seg selv. Det har vært spennende å fordype seg i kompleksiteten bak unges karrierevalget.

Jeg vil takke mine to veiledere Unni Høsøien og Lars G. Lingås for gode innspill, støtte og utfordringer underveis i arbeidet. På hjemmebane har Hans gjort det mulig for meg å gjennomføre dette. Jeg vil også takke Thomas og Magnus som har gitt meg gode avbrekk i skrivingen, og holdt ut med en til tider litt fraværende mor.

Kristiansand, juni 2020

Heidi T. Munksgaard

1 Innledning

I slutten av ungdomsskolen står elevene overfor valget om hvilken utdanningsretning de skal velge for videregående skole. Stortingsmeldingen *Kompetansereformen- Lære hele livet* trekker frem viktigheten av videregående utdanning slik: «Fullført og bestått videregående opplæring er et viktig grunnlag for videre utdanning, arbeid og livslang læring». (Kunnskapsdepartementet, 2019-2020, s. 14). Valg av videregående skole er det første viktige valget unge tar for å kvalifisere seg til arbeid. For de som velger yrkesfaglig utdanning, er skolegangen ferdig etter videregående med mindre de ønsker å ta tilleggsutdanning senere i livet. For de som velger studiespesialiserende utdanningsretninger, er videregående skole en overgang til høyere utdanning.

1.1 Bakgrunn og aktualitet

En av oppgavene i grunnskolen er å forberede elevene på deltakelse i arbeidslivet og livslang læring (Utdanningsdirektoratet, 2020). I NOU-rapporten «Norge i omstilling- Karriereveiledning for individ og samfunn» trekkes det frem at arbeidslivet er i stor endring, og at en av fire jobber vil erstattes av teknologi innen 20 år. Unge som velger skole og utdanning må være forberedt på at utvalget og muligheter i arbeidslivet kan endre seg underveis. (NOU 2016:7, s. 9). I tillegg til at utdanning gir nødvendig kompetanse, kan utdanning også bidra til å sikre alle unge like muligheter uavhengig av kjønn og oppvekst. I St.meld. 16 (2006-2007), «.. og ingen sto igjen» er dette formulert slik: «Regjeringen ønsker at alle barn og unge skal få de samme muligheter i utdanningssystemet uavhengig av familiebakgrunn og kjønn» (Kunnskapsdepartement, 2006-2007, s. 12).

Videre presiseres det i meldingen:

For at utdanningsvalg skal bli mindre knyttet til familiebakgrunn og kjønn, er det viktig at alle får informasjon om de muligheter som foreligger. Det er grunn til å anta at offentlig utdannings- og yrkesveiledning er spesielt viktig for elever som ikke får kjennskap til utdanningssystemet og de mulighetene ulike yrker og utdanninger gir, gjennom familie og nettverk.

(Kunnskapsdepartement, 2006-2007, s. 36).

Dette representerer den førende politikken for utdanningssystemet i Norge. Fordi utdanningssystemet er egalitært, skal det i praksis ikke koste noe og derfor være like tilgjengelig for alle uavhengig av foreldrenes økonomi. Faget utdanningsvalg skal blant annet gi elevene

informasjon om yrker og utdanninger i tillegg til å gi dem ferdigheter til å gjøre gode karrierevalg for seg selv. Om fagets relevans og verdi står det at: «Faget skal bidra til at elevene utvikler en trygg identitet og at de skal kunne ta faglige valg ut fra egne interesser og forutsetninger» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Faget har også som mål å: «... bidra til at elevene tar selvstendige valg» (Utdanningsdirektoratet, 2020). En annen verdi er at alle skal ha like muligheter til å velge det de ønsker uavhengig av kjønn eller hvilken familie du har vokst opp i. I læreplanen er denne verdien utformet slik: «Faget skal bidra til at de utforsker karrieremuligheter basert på likeverd og likestilling» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Ved innføringen av faget utdanningsvalg, fordeles ansvaret for informasjon og veiledning på lærere ved skolen i tillegg til rådgiver. Faget er innført fordi: «...en kvalitativt god veiledning sammen med elevenes karrierekompetanse er viktig for å redusere omvalg og frafall og å bedre effektiviteten i utdanningssystemet» (NOU 2016:7, s. 139). Et av målene i utdanningsvalg i den nye læreplanen som blir gjeldende fra 01.08.20, er at elevene skal kunne: «...gjøre rede for hva og hvem som kan påvirke karrierevalg og hva dette har å si for egne valg» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Å belyse kompleksiteten i valget ungdommene tar i slutten av ungdomsskolen, kan gi innsikt i hvordan en kan forstå bakgrunnen for valget. Det kan også gi innsikt i hvordan møte ungdom med informasjon og veiledning.

1.2 Studiens formål

Et av målene i utdanningsvalg i den nye læreplanen er at elevene skal kunne: «...gjøre rede for hva og hvem som kan påvirke karrierevalg og hva dette har å si for egne valg» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Målsettingen i føringsdokumenter er at hver enkelt skal kunne foreta et fritt og bevisst valg av yrke og utdanning, uavhengig av familien de er vokst opp i og kjønn. Tiltakene som settes inn skal bidra til å nå det målet. I forkant av arbeidet har jeg noen tanker om at sosial bakgrunn og kjønn som tillegges for mye vekt sammenlignet med andre faktorer som kan virke inn på unges karrierevalg. Med denne studien ønsker jeg å belyse alle faktorer som kan påvirke unges valg, inkludert ungdommenes egne tanker om hva som er viktig for dem i valgprosessen. En karriereveiledningsteoretisk tilnærming til tema kan belyse prosessene som fører til et valg av karriere. Karriereveiledning kan også bidra med verktøy til å sortere informasjon om muligheter og utdanningsretninger, og gi nødvendig kompetanse i å ta et godt og bevisst karrierevalg. Teorier som forklarer valgprosesser og karrierevalgprosessen er valgt til å tolke funnene. For å foreta et bevisst valg er det nødvendig å kjenne til hva som ubevisst kan påvirke valget. Interessen for tema har sitt utspring fra mange år som lærer i ungdomsskolen og veileder i utdanningssystemet. Jeg jobber nå i oppvekstsektoren i grensesnittet mellom skole og barnevern.

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

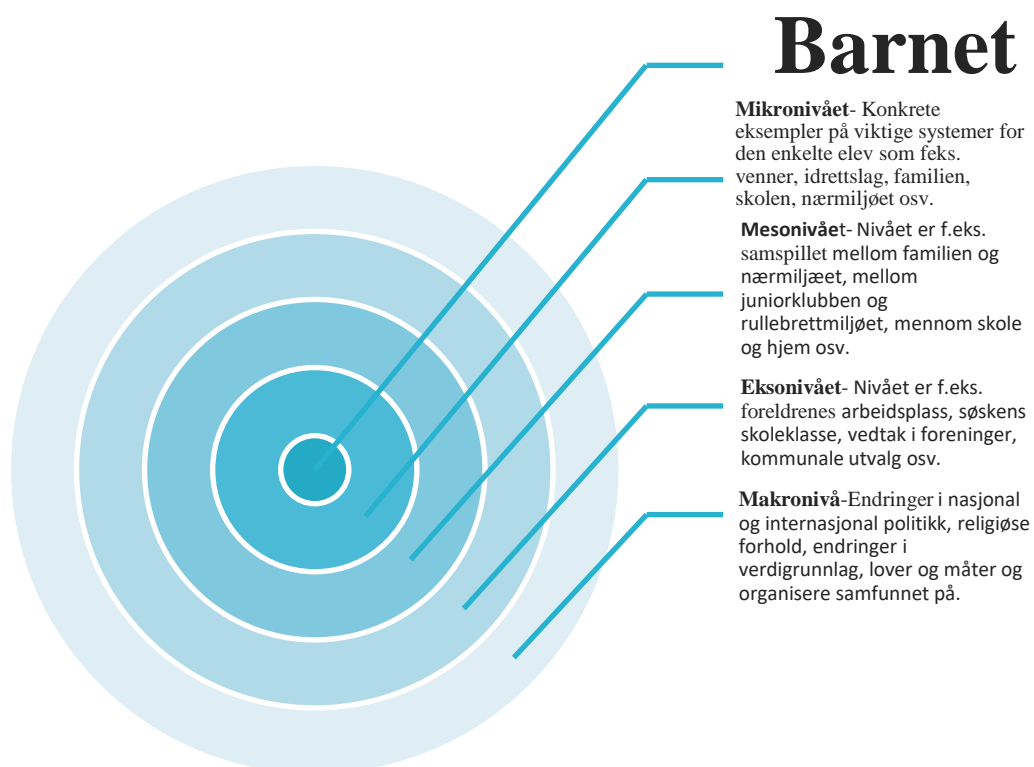
Noen av påvirkningsfaktorene kjente og fremtrer i styringsdokumenter for skole og utdanning. Det er derfor interessant å se om det i ny forskning kommer til syne andre faktorer enn de vi kjenner til, og som vi allerede har satt inn tiltak for å møte. I tillegg er ungdommenes egne synspunkt viktige å inkludere. For å finne ut mer om hva som kan virke inn på unges valg av utdanning har jeg valgt problemstillingen:

«Hva påvirker unges karrierevalg i dag?»

Forskningsspørsmål:

«I hvilken grad kan bakenforliggende årsaker påvirke valget?»

For å finne svar på problemstillingen vil jeg ta utgangspunkt i Albert Banduras teori resiproke determinisme (Bandura, 1997), og Linda Gottfredsons teori om avgrensninger og kompromisser ved karrierevalg (Gottfredson, 1981). Bronfenbrenners humanøkologiske modell (Aagre, 2014), benyttes som rammeverk for funnene.

Figur 1-1. Bronfenbrenners humanøkologiske modell

(Aagre, 2014, s. 41)

Den humanøkologiske modellen (figur 1-1), viser sammenhengen mellom personer og de prosesser og sammenhenger de er del av, og hvordan tiden virker inn på denne helheten (Aagre, 2014, s. 41). Gjennom at mennesker beveger seg i ulike miljøer og settinger møter de andre mennesker. Hvilken posisjon mennesket får i de ulike miljøene avhenger av flere faktorer, men det er tre sentrale i Bronfenbrenners teori (Aagre, 2014, s. 42):

- *Hvilken rolle individet har i gruppene*
- *Hvilke relasjoner individet har til gruppene som helhet eller til viktige enkeltpersoner i gruppen*
- *Hvilke aktiviteter som utspiller seg i gruppen*

(Aagre, 2014, s. 42)

Innholdet i de ulike nivåene kan i tillegg til informasjonen i modellen, beskrives kort på følgende måte: Barnets mikrosystem inneholder alle relasjoner til andre, sosialt samspill, aktiviteter sammen med andre i hverdagen. I mesonivået skapes forbindelser mellom ulike deler i mikrosystemene. Eksonivået inneholder beslutninger og avgjørelser som påvirker individets hverdagsliv. Det ytterste nivået, makronivået, inneholder lovverk, politiske beslutninger eller endringer som er samfunnsmessig og historisk betinget (Aagre, 2014, s. 44).

Et viktig begrep er økologiske overganger som beskriver endringer som kan påvirke barnet. Skilsmisse er et eksempel på en slik overgang. Begrepet kan brukes om positive endringer, men brukes mest for å forstå endret atferd som følge av en krise eller omstilling som er vanskelig å takle alene (Aagre, 2014, s. 46).

1.4 Avgrensning

I oppstarten av arbeidet med problemstillingen konsentrerte jeg meg om unges karrierevalg generelt. Etter hvert ble målgruppen snevret inn ved å belyse valg av studieretning på videregående skole fremfor valg av høyere utdanning. Det har vært et ønske å undersøke ungdommene som følger ordinær progresjon, og utelukke elever som av ulike årsaker er forsinket i sin skolegang. Skolefravall kommenteres i ulike føringsdokumenter som for eksempel NOU: *Norge i omstilling* (NOU 2016:7). Denne studien er ikke rettet mot å løse frafallsproblematikken, men retter søkelyset på hva som er viktig for unge i deres valg med den hensikt å belyse bevisste og ubevisste påvirkningsfaktorer. Elevers evne og mulighet til å ta et godt valg for seg selv, kan på sikt bidra til at de fullfører det de har startet.

Påvirkningsfaktorene kjønn og sosial bakgrunn er inkludert for å se disse i sammenheng med andre påvirkningsfaktorer som fremtrer i utvalgt litteratur. Målgruppen er ungdom i Norge som helhet, og informasjon som er inndelt fylkesvis e.l. er ikke inkludert. Ulikheter mellom ungdom med minoritets- eller majoritetsbakgrunn er ikke tatt med i denne oppgaven.

1.5 Begrepsforklaringer

1.5.1 Karrierekompetanse, valgkompetanse og «bortvalg»

Karrierekompetanse er et aktuelt begrep innen karriereveiledning. Begrepet:

... refererer til en rekke kompetanser som setter mennesker i stand til å kunne planlegge, utvikle og styre sin egen karriere på en strukturert måte. Dette inkluderer ferdigheter i å kunne samle, analysere og anvende informasjon både om utdanning, arbeid, og seg selv, ferdigheter i å håndtere overgangsfaser i livet og ferdigheter i å ta valg.

(NOU 2016:7, s. 19).

Alt dette utgjør de ferdighetene unge trenger for å kunne ta et selvstendig og godt valg om hva de ønsker å utdanne seg til.

I ny læreplan for faget utdanningsvalg inngår ulike kompetansemål som beskriver hva elevene skal kunne i utdanningsvalg i slutten av ungdomsskolen. Mens læreplanen er mer tilpasset konkrete mål for elever i ungdomsskolen, er det overordnede beskrivelser av karriereferdigheter som er viktig i perspektivet livslang læring. Med det menes ferdigheter en trenger for å kunne tilpasse seg arbeidslivet for å kunne delta gjennom hele livet, slik det også er nevnt i NOU 2016, «Norge i omstilling» (NOU 2016:7, s. 19). Jeg velger å forholde meg til karriereferdigheter som beskrevet i CMS (Career management skills).

De fire karriereferdighetene i CMS-perspektivet i ELGPN (European Lifelong Policy Network) bygger på karrierelæringsteorien DOTS utviklet av LAW og WATTS. DOTS er forkortelser for valgkompetanse (D), mulighetsoppmerksomhet (O), overgangsferdigheter (T) og selvbevissthet (S). De fire karriereferdighetene i CMS kan beskrives slik:

1. Valgkompetanse (Decision learning)
Evne å ta gode valg. Dette innebærer kunnskap om forskjellige måter valg kan tas på, bevissthet om måten en selv velger, i tillegg til en bevissthet om hvilke valg som kan være hensiktsmessige i situasjonen.
2. Mulighetsoppmerksomhet (Opportunity awareness)
Kjennskap til hvilke muligheter som finnes, kunnskap om hva disse mulighetene kan innebære og om hvordan man kan gripe mulighetene.
3. Håndtere overgangsfaser (Transition learning)
Ferdigheter i å håndtere utfordringer knyttet til overganger, for eksempel fra utdanning til arbeidsliv, fra en jobb til en annen eller fra arbeidsliv tilbake til utdanning.
4. Selvinnsikt (Self Awareness)
Å kunne identifisere sine interesser og behov og kjenne sin kompetanse. Ha god forståelse av hvem en er som person, hvilke styrker og svakheter en har, samt bevissthet om hvilke krav og forventninger en har til sitt arbeidsliv.

(Haug, 2014, s. 14)

Av disse fire ferdighetene er det spesielt elevenes valgkompetanse som er interessant i denne oppgaven. Begrepet *karrierelæring* beskrives i NOU 2016-Norge i omstilling som: «den læringen som knytter seg til utvikling av karrierekompetanse, altså selve læreprosessen» (NOU 2016:7, s. 19).

«Bortvalg» er et begrep Linda Gottfredsson bruker i sin teori om karrierevalg. «Bortvalg» er de alternativene vi velger bort underveis fordi de av ulike årsaker ikke oppleves som aktuelle yrkesmuligheter for personen. Begrepet settes i en kontekst i kapittel 2.2, hvor Linda Gottfredssons teori redegjøres.

1.5.2 Beskrivelser av familiebakgrunn

Det er mange begrep som brukes for å beskrive menneskers posisjon i samfunnet. Begrepene som benyttes i flere av de utvalgte artiklene er Pierre Bourdieu sin teori om hvordan økonomisk og kulturell makt fordeler seg i samfunnet og kobles til bestemte livsstiler. Bourdieu ble født i 1930 i Frankrike og kom med sitt mest kjente verk om «Distinksjonen» i 1979. Teoriene er utviklet i forhold til det franske samfunnet, men brukes fremdeles også i Norge for å forstå maktdynamikker (Aagre, 2014, s. 35). Bourdieu forklarer hvordan livsstiler knyttet til visse fritidssysler, alkoholvaner, klesvaner, avislesing og bilmerker er foretrukne fremfor andre. Bourdieu peker på at

mennesker med spesifikke livsstiler ikke nødvendigvis er klar over hvilke sosiale sorteringsmekanismer som livstilene skaper. Livstilene kan skape en symbolsk makt, og andre grupper vil prøve å kopiere livsstilen og «smaken» til de privilegerte på grunn av dette. For å kunne utvikle et system for å analysere hvordan økonomiske, sosiale og kulturelle maktforhold dannes, utviklet han metoden sosioanalyse. Tre sentrale begrep i metoden er felt, kapital og habitus (Aagre, 2014, s. 35).

Begrepet *felt* står for ulike samfunnsområder som f.eks. utdanningsfeltet. I hvert felt er foregå det et spill mellom de som dominerer og de som blir dominert. De som blir dominert har to valg. Det ene er å godta spillereglene, og tåle å bli dominert. Det andre alternativet er å kjempe imot ved å prøve å endre spillereglene. Den kulturelle kapitalen avgjør om en dominerer eller blir dominert. Willy Aagre beskriver i sin bok denne prosessen med kortspill. I et kortspill er det tilfeldig hvilke kort du får utdelt, mens i det virkelige liv får noen «spillere» de beste kortene hver gang. Skjevfordelingen gjelder ikke bare mellom samfunnslag, men også mellom kjønnene (Aagre, 2014, s. 36). Den kulturelle kapitalen man har med seg kan beskrives slik: «Den kulturelle kapitalen er en nedarvet kapital som har den egenskapen at den er en kroppsliggjort kapital, og dermed en tilsynelatende medfødt størrelse» (Aagre, 2014, s. 38).

Kulturell kapital er en av flere kapitaler som brukes for å beskrive delområder. Andre kapitaler er: «... språklig kompetanse (lingvistisk kapital), sportslige ferdigheter fysisk kapital), ferdigheter i å skaffe seg politisk innflytelse (politisk kapital) og evne til å skape gode personlige nettverk (sosial kapital).» (Aagre, 2014, s. 39). Bourdieu deler inn kulturell bakgrunn i fire grupper. En gruppe er familier med både høy økonomisk kapital og kulturell kapital. Andre vokser opp med høy kulturell kapital, men uten høy økonomisk kapital. Dette kan f.eks. være barn som vokser opp med foreldre som jobber i utdanningssystemet og som dermed viderefører de kulturelle verdiene uten nødvendigvis å ha høy økonomisk kapital. Andre kan vokse opp i familier med høy økonomisk kapital, men ikke høy kulturell kapital. Den siste gruppen er de som vokser opp i familier hvor både den kulturelle og den økonomiske kapitalen er lav. De ulike kapitalene man har med seg hjelper en til å øke mulighetene for tilgang til de symbolske og materielle godene (Aagre, 2014, s. 39).

Habitus er også et viktig begrep innenfor Bourdieus analysemetode. Habitus er kombinasjonen av den holdning eller væremåte man har med seg fra oppveksten, generell kunnskap en har utviklet og erfaringer en har fått gjennom deltakelse i ulike spill om makt, posisjon og innflytelse (Aagre, 2014, s. 39). Habitus er knyttet til livsstil, utdanning og sosial klasse. En persons habitus er overordnet i relasjon til kapitalene og kan bidra til en lettere tilgang til de ulike kapitalene. Begrepet brukes både

på individnivå og på gruppenivå. På gruppenivå kan det være livsstiler som knyttes til ulike sosiale grupper (Aagre, 2014, s. 40). Livsstil og smak er felles innad i en gruppe i Bourdieus gruppeinndeling. Gruppene omtales som sosial klasse og har utgangspunkt i Webers teorier om «sosial plass» (Strømme, OsloMet - storbyuniversitetet Senter for & OsloMet, 2019, s. 22). Teorien benyttes til å forklare hvordan mennesker med lik sosial bakgrunn har holdninger og styrker som er felles for mange i gruppen.

I artikkelen til Hegna og Smette har de valgt å bruke det internasjonale systemet ISCO88 (Standard Classification of Occupations) til å beskrive elevenes familie bakgrunn. I deres studie beskrives sosial bakgrunn ut fra foreldrenes arbeid, først farens arbeid og deretter morens arbeid. Elever med foreldre som var uten arbeid eller fikk stønad ble ikke inkludert i variablene for sosial bakgrunn i deres undersøkelse (Hegna & Smette, 2017, s. 1115). Det samme gjaldt der elevene oppga at de ikke husket.

ISCO88 rangerer arbeid i tre kategorier (Hegna & Smette, 2017, s. 1115):

1. arbeid som krever høy utdanning og lederrolle, (f.eks. øvre middelklasse)
2. lavere serviceyrker og ikke-fysiske arbeidsoppgaver (f.eks. lavere middelklasse)
3. faglært/ikke-faglært fysisk arbeid

Denne standarden benyttes ikke i andre utvalgte forskningsdokument i oppgaven. Det er ikke oppgitt årsak til at standarden er valgt for å beskrive sosial bakgrunn. Det kan tenkes at den er valgt fordi studien deres var en komparativ studie om ungdom i Norge og England. Ut fra målsettinger om like valgmuligheter i utdanning og arbeidsliv som nevnt innledningsvis, kan denne standarden synes lite aktuell siden ikke begge foreldres arbeid nødvendigvis inkluderes.

Ungdata-undersøkelsen, bruker benevnelsen sosioøkonomisk status (SØS) for å beskrive ressurser ungdommen har tilgang til gjennom familien sin. Sagt på en annen måte er SØS «summen» av familiens økonomi, foreldres utdanningsnivå, datamaskiner, bøker i hjemmet, bil og antall ferier de har dratt på med familien det siste året (Bakken, 2019, s. 6). Ungdataundersøkelsen viser til at forskjellene i Norge er små (Bakken, 2019, s. 6). SØS deles inn i fem sosioøkonomiske grupper fra *Lavest SØS* til *Høyest SØS* i undersøkelsen. Hvorvidt denne utregningsmodellen er fortsetter å være aktuell kan avhenge av om den oppdateres etter utvikling i samfunnet. Dette kan f.eks. gjelde antall pc'er det er vanlig å ha i et hjem nå sammenlignet med tidligere, økt tilgang til digitale bøker som kanskje bidrar til færre papirbøker o.l.

SØS kan ses på som en bredere innhenting av informasjon enn ISCO88, fordi den kategoriserer ved å inkludere mer enn foreldres utdanningsnivå og jobb kvalifikasjoner. I presentasjonen av funnene velger jeg å bruke begrepet som er valgt i hver kilde.

1.6 Oppgavens oppbygging

Kapittel 1 inneholder temaets relevans, problemstilling og forskningsspørsmål. Kapitlet avsluttes med avgrensninger og forklaringer av begreper som er relevante for oppgaven.

Kapittel 2 presenterer teoriene jeg har valgt å benytte for å belyse problemstilling og forskningsspørsmål.

Kapittel 3 tar for seg prosessen med valg av forskningsdesign og metode. Her presenteres søkekriterier, søkeprosess og utvalgte forskningsdokument. Avslutningsvis presenteres og vurderes metoder i utvalgt litteratur, samt refleksjon og vurdering av metoden i egen oppgave.

I tillegg er annen forskning som omhandler aktuelle tema for oppgaven er nevnt i denne delen.

Kapittel 4 presenterer funnene om påvirkningsfaktorer for unges karrierevalg. Funnene er samlet i kategorier med lignende tema. Utvalgte tabeller og figurer er presentert her for å gi bedre oversikt over funnene.

Kapittel 5 drøfter funnene i lys av argumentasjon som fremtrer i funnene, og av den teoretiske forankringen som er presentert i kapittel 2. Bronfenbrenners humanøkologiske modell er benyttet for å beskrive nivået rundt ungdommen som påvirkningsfaktorene befinner seg i. Diskusjonens inndeling er bygd opp på samme måte som i presentasjonen av funnene. Føringsdokumenter som er nevnt innledningsvis, diskuteres i lys av problemstillingen i avslutningen av dette kapitlet.

Kapittel 6 utgjør oppgavens avslutning. Her oppsummeres de viktigste funnene først. Deretter følger en kort konklusjon og tanker om behov for videre forskning.

Vedlegg med ytterligere relevant informasjon og tabeller er plassert sist.

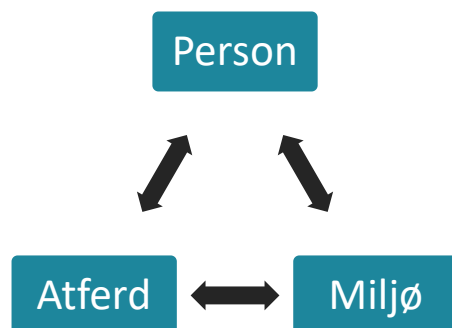
2 Teoretisk perspektiv

Til å analysere funnene i forskningsdokumentene har jeg tatt utgangspunkt i to teorier som begge beskriver valgprosesser. Først presenteres Albert Banduras teori om resiproke determinisme. Først presenteres Albert Banduras teori om resiproke determinisme, og deretter Linda Goffredsons teori om avgrensninger og kompromisser i karrierevalg.

2.1 Albert Bandura:

En av teoriene er Albert Banduras modell Reciprocal Determinism (RD) (Bandura, 1997, s. 5-10). I Kleppestø og Reinharts bok fornskere de navnet, og omtaler teorien som den resiproke determinismen (Røyset & Kleppestø, 2017, s. 268). Determinisme betegner produksjonen av effekter av hendelser, mens «reciprocal» kan oversettes med gjensidig. Teorien omtales også som treklangsteori (Højdal & Poulsen, 2009, s. 191).

Modellen illustrerer det gjensidige forholdet mellom en menneskers atferd, personlige faktorer og miljøet vi beveger oss i, og som er avgjørende for vår motivasjon og atferd (Røyset & Kleppestø, 2017, s. 268). Teorien er valgt for å kunne belyse problemstillingen om hva som påvirker unges karrierevalg. Modellen består av de tre faktorene behaviour (B), internal personal factors (P) og external environment (E) (Bandura, 1997, s. 6). Jeg velger å oversette til Personlige faktorer (P), Atferd (B) og Miljø faktorer (E). Personlige faktorer (P) består av kognitive, følelsesmessige og fysiske hendelser som kan påvirke oppfatningen og handlinger. Mestringstro (self-efficacy) hører også til personlige faktorer, men kom til på et senere tidspunkt. I kategorien atferd inngår personens handlinger og valg (Højdal & Poulsen, 2009, s. 191). Figur viser modellen resiproke determinisme (RD)(Bandura, 1997, s. 6).

Figur 2-1. Resiproke determinisme

Bandura definerer RD som basisprinsipper i analyseringen av psykososiale fenomener i ulike nivåer og kompleksitet i «sosial læringsteori».

Personlige faktorer (P) deles inn i tre deler; kognitive, emosjonelle og biologiske faktorer. De fleste ytre påvirkninger fra miljøet påvirker atferden vår gjennom indre kognitive prosesser. De kognitive faktorene bestemmer delvis hvilke eksterne hendelser som vil bli observert, hvordan hendelsene blir oppfattet, om de har noen varige effekter, hvilken styrke og effekt de har på oss, og hvordan vi organiserer den nye informasjonen for bruk i fremtiden (Bandura, 1978, s. 345). Personlige faktorer som tanker, oppfatninger, selvoppfatning og atferd operer også som gjensidig, førende faktorer for hverandre (Bandura, 1978b, s. 346).

Miljøfaktorer kan påvirke atferden vår gjennom at vi observerer andres atferd og konsekvensen av deres atferd. Læringen av observasjonene kan vi ta med oss, og vurdere handlinger ute fra denne læringen (Glanz, Rimer & Viswanath, 2015, s. 161).

I et karrieresperspektiv kan en si at: «...selvstyrende faktorer (egne antakelser), og eksterne påvirkninger fra miljøet kan bidra til en spesiell karriereatferd» (Højdal & Poulsen, 2009, s. 191). Menneskers tro på seg selv, tro på egne evner og tolkninger av tilbakemeldinger fra miljøet, bidrar til den psykososiale utviklingen. Individet har selv en aktiv rolle i egen karriereutvikling ved at egne handlinger kan påvirke deres tanker, følelser og fremtidig atferd. Valg om handling tas på bakgrunn av vurderinger om hvilke handlinger som gir oss best utbytte (Højdal & Poulsen, 2009, s. 191). Suksesser av prestasjoner som kommer fra egne evner styrker mestringstroen mer enn suksesser som en oppnår ved en tilfeldighet eller ved ekstern hjelp (Bandura, 1978a, s. 201).

2.2 Linda Gottfredson:

Linda Gottfredsons teori «circumscription and compromise» er oversatt til «avgrensninger og kompromisser» i boka Karrierevalg (Højdal & Poulsen, 2009, s. 127). Gottfredsons teorier er blant annet inspirert av både Holland og av Donald Super sin utviklingsorienterte teori om karriereveiledning (Højdal & Poulsen, 2009, s. 128). I likhet med Holland, mener hun at mennesker søker etter jobb som passer den enkeltes interesser, mål, ferdigheter, evner og temperament. Personlighetstypene bidrar til at en lettere kan forutsi hvilke jobber mennesker passer til og dermed vil trives i (Gottfredson, 1981, s. 545).

Det er derfor viktig å få informasjon om muligheter samtidig som en blir mer bevisst seg selv. Det betyr at vi hele tiden må forholde oss til noe som er i utvikling (Højdal & Poulsen, 2009, s. 130).

Gottfredsons teori er opptatt av selvets dannes og utvikling. Gjennom de fire utviklingsprosessene: «.. dannes det unike selv på bakgrunn av både genetiske disposisjoner (arv), omgivelsenes påvirkninger (miljø) og de subjektive erfaringer individet gjør seg» (Højdal & Poulsen, 2009, s. 131). De fire prosessene er kognitiv vekst, selvets dannelse, avgrensning og kompromiss.

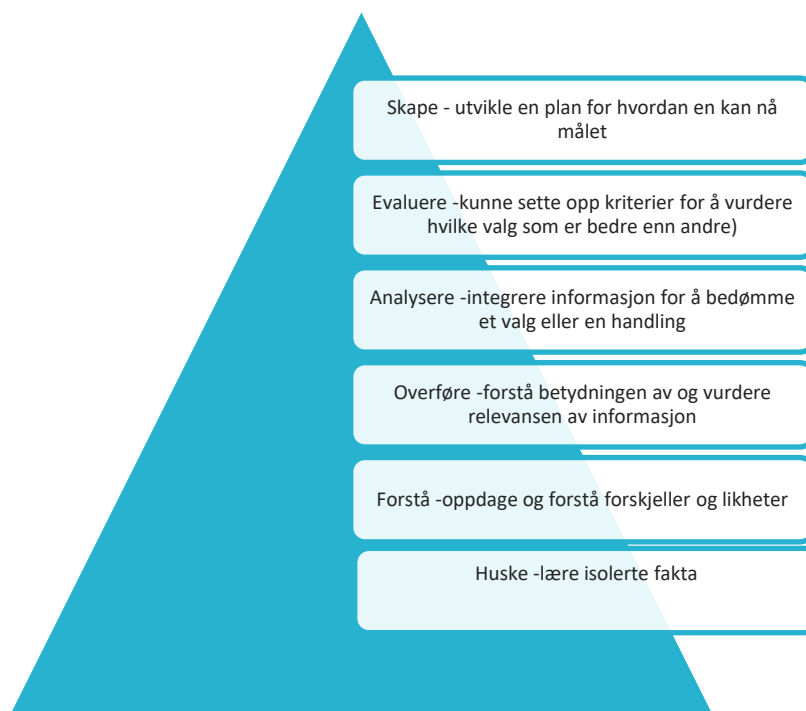
Parallelt utvikles bilder av forskjellige yrker og hvilke typer som passer i de ulike yrkene.

Til slutt har individet en vifte med utdanningsmuligheter, og ikke et spesifikt yrkesvalg. I valgprosessen er det vi velger bort like viktig som det vi kategoriserer som aktuelle muligheter eller godt nok. Karrierevalget ses på som et forsøk på å plassere seg i en bred sosial sammenheng. På den måten forklarer hun barns tendens til å reprodusere og gjenskape foreldrenes sosiale orden, og forskjeller ut fra kjønn og sosial klasse (Højdal & Poulsen, 2009, s. 129).

2.2.1 De fire utviklingsprosessene

Kognitiv vekst

Gjennom kognitive prosesser starter innsnevringen av yrkesmuligheter allerede i barndommen. Dette skjer uten at vi selv er klar over det. For å kunne foreta et utdanningsvalg kreves en kognitiv vekst som innebærer utvikling av selvet kombinert med alternativene de møter. Hun benytter seg av Blooms taksonomi for å beskrive ferdighetene som utvikles for å benytte i valgprosessen. De ulike trinnene er vist i figur 2-2 (Højdal & Poulsen, 2009, s. 132).

Figur 2-2. Blooms taksonomi

Barnets evne til å lære og resonere utvikles med alderen fra barn til voksen. Utvikling av kognitive ferdigheter gjør at barnet mer og mer klarer å trekke ut viktig informasjon fra sine omgivelser og forstå beskjedet. Det vil være stor variasjon i barns utvikling knyttet til å forstå seg selv og omgivelsene. Gottfredson har delt inn barns utvikling ut fra aldersgruppe som vist tabell 2-1.

Selvets dannelse

Hun beskriver mennesker som aktive agenter i egen dannelse. Dannelse av selvet er både resultat av miljømessig påvirkning og delvis genetisk bestemt. Ved å delta i verden skaffer vi nye erfaringer som igjen preger oss som person i tillegg til de nedarvede egenskapene vi har. Deltakelse i nye sosiale miljø bidrar til at vi alltid er i en utviklingsprosess. Mennesker har et indre genetisk kompass som bidrar til at mennesker føler seg tiltrukket av noen typer mennesker, miljøer og aktiviteter mens de føler seg frastøtt andre. Hvilke personlighetstrekk vi har kan bare bli tydelig gjennom interaksjon med andre. På den måten legger vi merke til hvordan vi selv reagerer på ulike erfaringer og hvordan andre reagerer på erfaringene (Høydal & Poulsen, 2009, s. 136).

Avgrensing

Individet vil gjennom kognitiv vekst konstruere bilder av ulike typer yrker. Gjennom individets bilde av mennesker som jobber i de ulike yrkesgruppene vurderer de hvordan en spesifikk jobb passer til en bestemt type mennesker. Dette bildet inneholder arbeidet som utføres, hvordan de lever og betingelser og belønninger som knyttes til arbeidet. Bildene danner et felles kognitivt kart over yrker. Kartet brukes av både unge og voksne til å vurdere yrkene opp mot kjønn, prestisje og interesser. Faktorene rangeres etter oppsatt rekkefølge (Højdal & Poulsen, 2009, s. 138).

Gottfredson mener at når vi blir bedt om å kategorisere yrker, ender vi lett opp med å kategorisere yrkene i mønstre som passer med Hollands RIASEC-system (Højdal & Poulsen, 2009, s. 137).

Forkortelsene i RIASEC står for (norsk oversettelse i parentes): R-Realistisk (=praktisk), I-Investigative (), A-Artistic (=kunstneristisk), S-social (=sosial), E-enterprising (=foretaksom) og C-conventional (=systematisk)(Højdal & Poulsen, 2009, s. 138).

Kompromisser

I en karrierevalgprosess brukes kjønn, prestisje og interesser i «forhandlingen» om aktuelle karrierevalg ut fra viften med aktuelle alternativer. Denne prosessen omtales som kompromiss. Individet kan oppleve forventningskompromiss der de forventer å møte eksterne hindre/barrierer, og erfaringsbaserte kompromiss der de møter hindre/barrierer i forsøket på å implementere det foretrukne valg (Højdal & Poulsen, 2009, s. 144). Kompromissene inngås på bakgrunn av fire grunnleggende prinsipper. Disse prinsippene handler om:

- *Graden av kompromiss*
- *Streve etter å gjøre et «godt nok valg»*
- *Utelukke valg som ikke vurderes som et akseptabelt valg*
- *Tilpasse seg forandringer og være tilfreds med kompromisser*

(Højdal & Poulsen, 2009, s. 144)

Disse fire utgjør hva vi lander på som akseptable alternativer for yrkesvalg. Ifølge teorien vil valg som oppleves som en trussel mot kjønnsidentiteten avvises først fordi de er den største trusselen mot selvpåfattelsen. Yrkesmessige interesser har moderat betydning for individets inngåelse av kompromisser, mens prestisje har større betydning/veker mer.

2.2.2 De fire utviklingsstadiene

I tillegg innebærer hennes teori en oversikt over hvordan barn forholder seg og utvikler seg i forhold til arbeid og muligheter inndelt i alderskategorier. Kjønn knyttet til yrker forholder vi oss til

når vi er i 6-8 årsalderen. Barn orienterer seg da mot voksne som er samme kjønn. Det er først når barnet er i aldersgruppen 9-13 år at barnet orienterer seg mot ulike sosiale klasser knyttet til yrkesmuligheter. Egne interesser og ferdigheter trekkes inn fra 14 års alderen. Tabell 2-1 viser de fire utviklingsstadiene (Gottfredson, 1981, s. 555).

Tabell 2-1. De fire utviklingsstadiene i Gottfredsons teori

Characteristic	1. Orientation to size and power	2. Orientation to sex roles	3. Orientation to social valuation	4. Orientation to internal, unique self
Ages (years)	3-5	6-8	9-13	14 and over
Grades	Nursery school and kindergarten	1-3	4-8	9 and over
Thought processes	Intuitive	Concrete	Less concrete	Abstract
Ability to classify objects, people, occupations	Has not achieved object constancy	Simple groupings	Two-factor groupings	Complex groupings
New elements in perceptions of self and others	Little vs. big	Gender	Social class and intelligence	Personal interests, values, and competencies
New elements in occupational perceptions and preferences	Occupations as adult roles	Sextype	Prestige level	Field of work

Aldersgruppen i denne oppgaven konsentrerer seg om den siste av hennes alderskategorier, altså unge i alderen 14 år og oppover. Som en kan lese av tabellen vil unge i denne gruppen. I denne aldersgruppen vil de innsnevringene av yrkesmuligheter som er gjort tidligere være irreversible med mindre den unge selv er i en endret sosial virkelighet er villig til å inkludere tidligere bortvalg. Tilgjengelighet og hvor mye en ønsker et yrke/utdanning vil hjelpe til å snevre inn valgalternativene i den videre prosessen. En trussel for å gjennomføre det foretrukne valg kan være hindre som f.eks. at det ikke er jobbmuligheter i nærheten etter endt utdanning. Når individet sitter med en mulighetsvifte over aktuelle karrierevalg, må tilgjengeligheten til de ulike mulighetene undersøkes.

Tre prinsipper inngår i vurderingen av tilgjengelighet:

1. Selektiv oppmerksomhet.

Individet søker informasjon som kan si noe om de foretrukne alternativene er tilgjengelige. Individet søker informasjon innenfor den sosiale sonen de foretrekker og ut fra informasjonen de ønsker.

2. Informasjonssøking gjøres ut fra behov for implementering av valget.

Individet søker først informasjon når valget skal tas og behovet blir akutt. Jo nærmere valget individet er jo mer seriøs er individet i innhenting av informasjonen.

3. Bekvemmelighet og nærhet.

Individet søker kilder som er troverdige og lett tilgjengelige. Det kan gjerne være noen nære relasjoner eller profesjonelle. De søker ikke informasjon som kan forstyrre eller ødelegge det bildet de har.

(Høydal & Poulsen, 2009, s. 147-148)

3 Forskningsdesign og metode

3.1 Forskningsdesign

For å finne svar på problemstillingen er en hermeneutisk tilnærming valgt. «Når man tolker er det viktig å sette inn det man tolker, i rett sammenheng, rett kontekst» (Thurén, Gjerpe & Gjestland, 2009, s. 107). Hermeneutikken er en vanlig tilnærming for å forstå andre mennesker og er vanlig innenfor humaniora, men også innen samfunnsorienterte retninger som f.eks. sosiologi, antropologi og juss (Thurén et al., 2009, s. 105). Vi kan ikke tolke andre ut fra oss selv, men ut fra settingen den andre er i. Hermeneutikken en usikker metode, men det kan utfylle positivismens tankesett (Thurén et al., 2009, s. 113). Innlevelse inngår i hermeneutikken, men den som tolker er aldri helt objekt. En kan si at tolkningen påvirkes av tolkerens: «...egne vurderinger, tolkerens forforståelse og kontekst» (Thurén et al., 2009, s. 113). Metode kan beskrives slik: «En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder» (Dalland, 2017, s. 51). Kvalitativ forskning søker etter meningsinnhold, og kan bidra til å forstå hva som ligger bak individers handlinger og tanker. Den kan: «... gi vilkår for å nå inn til kjernen av informanters selvforståelse og deres opplevelse av sin livssituasjon» (Befring, 2015, s. 112). Aktuelle metoder er intervju, observasjoner, Grounded Theory eller en kombinasjon av metoder. Metodene krever at individet har selvinnsikt, eller evne til introspeksjon, for å kunne uttrykke holdninger og selvvurderinger verbalt (Befring, 2015, s. 112). En annen mulighet innenfor kvalitativ metode er å bruke sekundære data, altså data andre har samlet inn (Befring, 2015, s. 113). Litteraturstudier og metastudier er metoder som benytter seg av sekundære data som forskningsmaterialet. Primære kilder er da avhandlinger, tidsskriftsartikler, fagbøker og annen publisert forskning på det aktuelle temaet for forskningen (Befring, 2015, s. 86).

3.2 Litteraturstudie som forskningsverktøy

Narrativ litteraturstudie er valgt som metode for å svare på problemstillingen: «Hva påvirker unges karrierevalg i dag?». Bakgrunnen for valg av metode er at den samler og gir oversikt over aktuell forskning innenfor et område. Karriereveiledning og utdanningsvalg har vært mye omtalt de senere årene gjennom blant annet NOU-Norge i omstilling (NOU 2016:7, 2016), faget utdanningsvalg i skolen og ny læreplan for faget (Utdanningsdirektoratet, 2020), og søkelys på gjennomføring og frafall i videregående skole. Det er derfor interessant med en kunnskapsoppsummering av påvirkningsfaktorer av elevers karrierevalg, og eventuelt avdekke felt som det er forsket lite på.

Et litteraturstudium kan være et forskningsmessig bidrag ved at det blant annet kan beskrive sentrale funn, konklusjoner og teorier på et område. Det vil også kunne avdekke faglige premisser på området, eller kunne klargjøre eventuell skjevvinning ved forskningen som foreligger.

Litteraturstudium kan også kunne klargjøre konklusjoner som har sterk og svak støtte i forskningslitteraturen, beskrive temaer og problemstillinger som er lite utforsket og vurdere forskningsbehov på området (Befring, 2015, s. 86).

Et litteraturstudium kan utføres på ulike måter. De variantene som krever stor systematikk kalles ofte metaanalyse eller metasyntese. Metoden benytter seg ofte av statistiske metoder slik at data fra enkeltundersøkelser kan tillegges ulik vekt, og er egnet der en ønsker å måle en effekt (Befring, 2015, s. 87). Jeg har valgt narrativ litteraturstudie som krever noe mindre systematikk (Aveyard, 2019, s. 12). Fordelen med litteraturstudie er at den kan bidra til å gi en kunnskapsstatus på et gitt tema. Forskningsmateriale til et litteraturstudium er andres forskning, altså sekundærdata (Larsen, 2017, s. 97). En av ulempene med å benytte seg av andres forskning er at forsker f.eks. ikke selv kan velge vinkling, slik en kan ved primærdata som forsker selv samler inn. Inndelinger i målgrupper, aldersgrupper o.l. vil kunne variere noe i de ulike litteraturkildene (Jacobsen, 2010, s. 109). Om en benytter seg av sekundærdata må en vurdere om andres forskning er pålitelig og riktig utført. En må også sjekke reliabiliteten ved f.eks. å undersøke at en kvantitativ undersøkelse er korrekt utført og bygger på et representativt utvalg personer (Thurén et al., 2009, s. 31). I sekundærlitteratur er teksten: «... bearbeidet og presentert av andre enn den opprinnelige forfatteren» (Dalland, 2017, s. 159). Teksten kan være oversatt og fortolket av andre slik at perspektivet kan være noe endret i forhold til den opprinnelige teksten (Dalland, 2017, s. 159).

3.3 Utvalgskriterier

Ungdom står ofte overfor to viktige studievalg. Det første er valg av utdanningsretning i videregående skole, og det andre er valg av høyere utdanning for de som velger dette. Velger unge yrkesfaglig utdanningsretning i videregående skole, kan de gå ut i arbeid etter endt utdanning og læretid. Velger de studiespesialiserende utdanningsretning, er dette å regne for en kvalifisering til høyere utdanning, og er ikke i seg selv en utdanning som kvalifiserer for en spesiell jobb. Jeg har valgt å legge vekt på det første valget, altså valg av videregående utdanningsretning.

Aldersgruppen er ungdom i 10.klasse og Vg1, men på grunn av ulike aldersinndelinger i inkluderte kilder velger jeg å sette den fra 15-19 år. Denne aldersinndelinger er en av to aldersgrupper i en av forskningsdokumentene som er inkludert i denne oppgaven. Der svarene i denne studien varierer mellom de to aldersgruppene, inkluderer jeg funn og kommentarer som gjelder den yngste

aldersgruppen, altså 15-19 år. Jeg har valgt å skille mellom gutter og jenter, og inkludere ulikheter innen familiebakgrunn som blant annet måles i sosioøkonomisk status (SØS), sosial og kulturell kapital o.l. I problemstillingen har jeg valgt å spørre om hva som påvirker unges karrierevalg i dag, og har derfor satt en begrensning i tidsperiode til perioden 2016-2020.

I en del nyere forskning på ungdom ser man på ulikheter i familien i forhold til minoritets- eller majoritetsbakgrunn. Jeg har valgt å ikke inkludere denne kategoriseringen i mitt arbeide. Noen rapporter presenterer resultater som gjelder hele landet, men presenterer også resultater inndelt kommunevis eller fylkesvis. Jeg har valgt å ikke sammenligne ulike geografiske områder og benytter meg kun av resultatene som inkluderer hele landet. Følgende inklusjons- og eksklusjonskriterier er satt for valg av litteratur som er inkludert i studien.

Inklusjonskriterier

- Valg av utdanningsretning for videregående skole
- Aldersgruppe: 15-19 år
- Ungdommer i Norge
- Søkeperiode: 2016-2020
- Primærkilder og sekundærkilder
- Påvirkningsfaktorer for valg av videregående skole
- Fagfelleverderte artikler
- Nasjonale forskningsrapporter som omhandler tema

Eksklusjonskriterier

- Studier som kun undersøker valg av høyere utdanning
- Minoritetsbakgrunn og majoritetsbakgrunn
- Komparative studier der resultatene presenteres samlet, slik at resultat av norske ungdom ikke presenteres for seg
- Fylkesvise- eller kommunale inndelinger av informasjon

3.4 Litteratursøk

Tidlig i søkeprosessen valgte jeg å foreta manuelle søk på aktuelle og sikre nettsider innen karriereveiledning, utdanning og statistikk om utdanningsforskning, for å se hva som allerede foreligger av forskning på området som kunne være aktuelt for min problemstilling. Deler av undersøkelsen *Nasjonal kartlegging om unges utdannings- og karrierevalg* (Utdanningsdirektoratet, 2019) og Ungdata- undersøkelsen (Bakken, 2019), har jeg vurdert som aktuelle for

problemstillingen. Begge undersøkelsene gjennomføres med jevne mellomrom, og kom ut med ny rapport for 2019.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har også stor bredde i sin forskning. Hos dem fant jeg et prosjekt om oppvekstvilkår og voksenutfall som kunne være aktuelt, men prosjektet er ikke ferdigstilt og derfor ikke aktuelt for oppgaven. SSB ga i 2003 ut rapporten: *Utdanning 2003- ressurser, rekruttering og resultater* (sentralbyrå, 2003) Innholdet i rapporten er veldig aktuelt, men siden rapporten er fra 2003 har jeg valgt å legge vekt på nyere forskning. På nettsiden Utdanningsforskning til Utdanningsforbundet, ble jeg presentert for doktorgradsavhandlingen til Thea Bertnes Strømme gjennom artikkeloverskriften: «Ressurssterke medelever påvirker hvilken utdanning barna velger» (Wernø, 2019). Tema var interessant, og jeg har valgt ut den artikkelen fra avhandlingen som omhandler påvirkning av utdanningsvalg.

Søkemotoren Oria ble benyttet med ulike søkekombinasjoner av påvirkning, utdanningsvalg/karrierevalg og sosial bakgrunn. I tillegg søkte jeg på foreldrepåvirkning og foreldres påvirkning kombinert med utdanningsvalg og karrierevalg. Flere av litteraturforslagene som kom opp ved søkene, gjaldt valg av høyere utdanning og ikke valg av videregående utdanning. I tillegg hadde mange av litteraturforslagene som kom opp, forskning knyttet til en spesifikk gruppe som f.eks. elever med lærevansker, politistudenter e.l. I tillegg gjelder en del av forskningen innen utdanningsvalg elever med minoritetsbakgrunn. Ingen av disse alternativene er aktuelle for meg, siden de ikke passer inn i mine inklusjonskriterier og ble derfor valgt bort.

Søkemotoren ERIC ble benyttet fordi tema inngår i utdanningsforskning. Der ble tilsvarende søk utført på engelsk, og artikkelen til Kristinn Hegna og Ingrid Smette (Hegna & Smette, 2017) kom opp under søket. Andre litteraturforslag fra søket var ikke aktuelle fordi de enten gjaldt spesielle grupper eller andre land enn Norge. Hegna og Smette trekker i sin artikkel frem et norsk studium fra SINTEF ved navn «På vei mot fremtida- men i ulik fart?» fra 2011. Rapporten er en sluttrapport i etterkant av flere delrapporter om videregående skoles rådgivingstjeneste. Rapporten er litt for gammel for mine kriterier i tillegg til at den konsentrerer seg mer om selve rådgivingstjenesten enn yrkesvalg. Artikkelen nevner også en longitudinell studie blant norske ungdom, LUNO (Hegna, 2014). Aktuelle tema fra den longitudinelle studien trekkes frem i utvalgt artikkel til Hegna og Smette (Hegna & Smette, 2017).

Jeg har også valgt å trekke inn et bokkapittel fra en lærebok innen karriereveiledning. Lærebøker inngår i den akademiske sjangre, men har en instruerende form sammenlignet med andre tekster. Av den grunn begrenses denne type kilde i oppgaven til dette ene kapittelet (Støren, 2013, s. 17).

På tema om kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg oppdaget jeg også en rapport utgitt av Institutt for samfunnsforskning i 2019 (Reisel, Skorge & Uvaag, 2019). Den omhandler temaet kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg fra barnehagealder til yrkesdeltakelse. Tema er for vidtomspennende for denne studien og er derfor ikke inkludert.

I Norsk Pedagogisk Tidsskrift oppdaget jeg artikkelen: *Variasjoner i elevers subjektive erfaring av å ta utdanningsvalg i 10.klasse i ungdomsskolen*, av Mårten Kae Paulsen og Erik Hagaseth Haug (Paulsen & Haug, 2020). Den er aktuell ut fra problemstillingen, men var ikke utgitt da utvelgelsen av litteratur til studien ble gjennomført. Thea Bertnes Strømme har nylig utgitt en artikkel om foreldres involvering i utdanning sammen med Håvard Helland. Temamessig kunne denne vært svært aktuell, men fordi den er en komparativ studie med flere land, er den mindre aktuell for denne oppgaven (Strømme & Helland, 2020).

Viktige søkeord var sosial bakgrunn, karrierevalg, utdanningsvalg, påvirkning og foreldre.

3.5 Inkluderte studier

Nedenfor er en oversikt over forskningsdokumentene som er inkludert i studien. Skjema over søkene og det jeg fant av aktuell litteratur, ligger vedlagt som vedlegg nr.2. Jeg oppdaget i søkeprosessen at det er lite forskning på valget av videregående studieretning. Mye av forskningen gjelder kun valg av høyere utdanning og er derfor ekskludert fra denne studien.

Tabell 3-1. Oversikt over utvalgte tekster

	Tittel	Forfatter/e	Litteraturtype
1	Nasjonal kartlegging av unges utdannings- og yrkesvalg, 2019	Utdanningsdirektoratet	Rapport
2	“Parental influence in educational decisions: young people’s perspectives”	Kristinn Hegna og Ingrid Smette	Fagfellevurdert artikkel
3	“Educational Decisions in “Classed” School Environments”	Thea Bertnes Strømme	Artikkel nr. 2 i hennes avhandling «Educational Decision-Making, The

			Significance of Class and Context”
4	«Miskjennelse av yrkesfaglig kulturell kapital i skolen»	Hedvig Skonhoft Johannesen	Fagfellevurdert artikkel
5	«Det er veldig sånn at det er et valg for livet»	Per Egil Mjaavatn og Per Frostad	Fagfellevurdert artikkel
6	«Å utfordre elevene gjennom læring i utdanningsvalg»	Inga H. Andreassen	Bokkapittel nr.1, «Utdanningsvalg-identitet og danning»

3.5.1 Anvendte metoder i utvalgt litteratur

Utvalgt litteratur inneholder artikler, rapporter, kartlegginger og et bokkapittel fra en ny lærebok innen karriereveiledning. Litteraturen jeg har valgt bygger hovedsakelig på kvantitativ forskning, hvor det er gjennomført spørreundersøkelser med hovedsakelig avkryssningsspørsmål. I noen tilfeller har det i tillegg til en spørreundersøkelse vært stilt spørsmål hvor mottaker selv har formulert svaret, slik at det også foreligger data fra kvalitativ forskning. Jeg velger å presentere metoder i kildene hver for seg under kildens tittel.

3.5.1.1 Nasjonal kartlegging av unges utdannings- og yrkesvalg 2019 utført av Ipsos for Utdanningsdirektoratet, 2019, (Utdanningsdirektoratet, 2019)

Kartleggingen er utført av Ipsos på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet. Det er benyttet en kvantitativ metode og spørreskjema med svaralternativer til kartleggingen. Spørsmål med frie svar er blant annet benyttet der de spør om yrkestitler. Svarene er presentert i ordsky (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 14,15). Feilmarginene for totalutvalget er oppgitt å ligge på rundt +/-1,4-3,2 prosentpoeng, mens feilmarginen i undergrupper er større. Videre oppgis det at signifikante forskjeller mellom undergrupper og gjennomsnittet (totalen) er med 95% sannsynlighet utenfor feilmarginene.

Utvalget for undersøkelsen er unge i aldersgruppen er 15-25 år og respondentene er trukket fra Ipsos, Norstat og SSI sine webpanel. Undersøkelsen er utført i perioden 7.-30.januar 2019, og 1112 personer har svart på undersøkelsen. Resultatene er vektet på kjønn, alder, og landsdel i henhold til offentlig statistikk for befolkningssammensetningen. (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 4).

3.5.1.2 *Parental influence in educational decisions: young people's perspectives, 2016, (Hegna & Smette, 2017)*

Forfattere av artikkelen er Kristinn Hegna og Ingrid Smette. De har gjennomført en undersøkelse med kombinert metode som består av en kvantitativ undersøkelse og en kvalitativ del med åpne spørsmål. Artikkelen bygger på resultatene av den kvantitative delen (Utdanningsdirektoratet, 2019). Utvalget består av data samlet inn om ungdom i Oslo i 10.klasse gjennom prosjektet «Educational Pathways». Prosjektet besto både av kvantitative undersøkelsesdata og feltarbeid i to skoler i Oslo. I artikkelen er kun kvantitative undersøkelsesdata fra prosjektet benyttet.

I artikkelen har de også benyttet data fra studien LUNO (The Longitudinal Young in Oslo Study). Studien følger halvparten av ungdomsgruppen i Oslo som er født i 1992 gjennom tre data undersøkelser. Første undersøkelse er utført når de går i 9.klasse, neste i 10.klasse og tredje og siste gang etter overgangen til videregående skole. De bygger sin artikkel på artikkelforfatterens studier om utdanningsvalg til elever i slutten av grunnskolen. Utvalget i undersøkelsen er begrenset til elever ved ulike ungdomsskoler i Oslo. De kvantitative dataene fra undersøkelsen «Educational Pathways» blir brukt i artikkelen. I tillegg benyttes svar fra åpne spørsmål som ble gjennomført som en digital datainnsamling. I artikkelen benyttes også kvantitative data fra den andre datainnsamlingen fra den longitudinelle studien LUNO (The Longitudinal Young in Oslo study). (Hegna & Smette, 2017, s. 1114). Alle elever i 9.klasse i 2006/2007 i ungdomsskoler i Oslo, inkludert private skoler og spesialskoler, ble invitert til å delta i studien. Til sammen var det 2328 elever som svarte første gang og 2029 elever som svarte andre gang undersøkelsen ble gjennomført. Resultatene i LUNO viser en liten overrepresentasjon i deltakelsen av kvinnelige elever og elever fra en «privilegert» bakgrunn.

3.5.1.3 *“Educational Decisions in “Classed” School Environments”, artikkel nr. 2, “Educational Decision-Making: The Significance of Class and Context” (Strømme et al., 2019)*

Forfatteren av avhandlingen er Thea Bertnes Strømme. Avhandlingen inkluderer fire artikler, og artikkel nr. 2 av valgt ut til denne oppgaven fordi tema er aktuelt for problemstillingen.

Artikkelen benytter norske registerdata som inneholder 11 fødslekohorter av befolkningen. Flernivåanalyser og faste effekter på skole brukes for å vise sammenhengen mellom valg av utdanningsretning og andelen elever med «overklassebakgrunn». Statistisk sentralbyrå (SSB) har levert informasjon om foreldrenes yrke, utdanning, lønn, mottak av økonomiske stønader, karakterer fra grunnskolen, hvilken grunnskole de gikk på, foreldrenes opprinnelses land, elevens opprinnelsesland, bosted, utdanningsretning i videregående skole og grupper i skolen.

3.5.1.4 «Miskjennelse av yrkesfaglig kulturell kapital i skolen» (Johannesen, 2019)

Forfatter av artikkelen er Hedvig Skonhoft Johannesen. Hun er utdannet innen sosiologi, og ansatt ved en utdanningsinstitusjon. Fagområdene hennes er kunnskapssosiologi og livslang læring. Artikkelen er utgitt i Norsk pedagogisk tidsskrift i 2019 (Johannesen, 2019). Hun drøfter tema gjennom Bourdieu sin teori om reproduksjon og kulturell kapital.

3.5.1.5 «Det er veldig sånn at det er et valg for livet» (Mjaavatn & Frostad, 2018)

Forfattere av artikkelen er Per Egil Mjaavatn og Per Frostad (Mjaavatn & Frostad, 2018). Artikkelen bygger på et prosjekt der en har benyttet kvantitativ studie som metode. Spørreskjema har vært anvendt til innsamling av data.

Utvalg til undersøkelsen er 1181 elever på 10.trinn fra 11 ungdomsskoler i Sør-Trøndelag. 1025 av de samme elevene svarte på et nytt skjema i første klasse på videregående skole. Elevene var da fordelt på 14 videregående skoler i Sør-Trøndelag. Spørreskjemaet ble i hovedsak delt ut til elevene i klassen med forskerne til stede (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 88).

3.5.1.6 Ungdata 2019 (Bakken, 2019)

Ungdataundersøkelsen koordineres og administreres av Ungdatasenteret ved NOVA, OsloMet, mens selve undersøkelsen utføres av syv regionale kompetansesenter innen rusfeltet (KoRus). Alle involverte i denne undersøkelsen er profesjonelle innen forskning (Bakken, 2019). Det at Ungdatasenteret ved NOVA har et overordnet ansvar er også en sikring i kvalitet i gjennomføring av undersøkelsen og at den blir utført på riktig måte i de ulike kommunene og fylkene.

Undersøkelsen er en webundersøkelse, der spørsmålene er utformet etter kvantitativ metode.

Utvalget til undersøkelsen er ungdomsskoler i 412 kommuner, og de fleste videregående skoler på landsbasis. Rapporten er basert på svar fra ungdata-undersøkelsen i perioden 2017-2019. Det er svar fra 259700 elever.

3.5.1.7 Å utfordre elevene gjennom læring i utdanningsvalg (Høstøien & Lingås, 2016)

Kapittelet er del av en antologi om karrierelæring og karrierevalg. Boka er delt inn i tre deler etter felles tema. Forfatterne er hovedsakelig ansatte ved ulike utdanningsinstitusjoner i Norge og representerer blant annet fagfeltene pedagogikk, karriereveiledning, helsefaglig veiledningspedagogikk og sosialfag.

3.5.2 Vurdering av kvalitet i metodebruk i inkluderte studier

Artiklene som er valgt ut som litteraturgrunnlag er fagfellevurdert og har vært igjennom en kvalitetsvurdering allerede. At en vitenskapelig artikkel er fagfellevurdert betyr at den er lest, vurdert og godkjent av en annen forsker innenfor samme fagfelt. Artiklene er ofte utgitt i et faglig tidsskrift (Kildekompasset, 2019). Som det går frem av planen er utvalgte artikler fagfellevurdert.

Artikkelen til Thea Bertnes Strømme om medelevers påvirkning er en del av hennes avhandling, og artikkelen i seg selv er ikke tilgjengelig som selvstendig fagfellevurdert artikkel. To av hennes andre artikler i avhandlingen ligger tilgjengelig som fagfellevurderte artikler. Hun har i sin avhandling samarbeidet om artikler med andre forskere. Hun jobber fast med forskning og utdanning ved en utdanningsinstitusjon, og har gitt ut flere fagfellevurderte artikler alene eller sammen med andre forskere innenfor samme fagfelt.

Inga H. Andreassen har bidratt med et kapittel i boka «Utdanningsvalg- Identitet og danning» (Høsøien & Lingås, 2016). Hun er ansatt som dosent ved en utdanningsinstitusjon og underviser og forsker innen karrierefaglige emner. Tema hun har jobbet med er karriereveiledning i nordiske land, utdanningsvalg og kjønnslikestilling og utdanning.

Den nasjonale kartleggingen av utdannings- og yrkesvalg er utført av firmaet Ipsos på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet. Ipsos driver med forskningsundersøkelser på et profesjonelt nivå og en kan forvente at undersøkelsen er korrekt utført (reliabilitet). Utvalget til undersøkelsen er stort i og med at dette er en nasjonal undersøkelse. Det er også god informasjon om gjennomføringen av undersøkelsen, fordelingen av spørsmål etter kvalitativ og kvantitativ metode, og behandling av svarene. Standardavvik er oppgitt i innledningen av rapporten (Utdanningsdirektoratet, 2019). Undersøkelsen er gjennomført jevnlig siden 2007. På bakgrunn av utvalget som er gjort og testen som er utført, kan en si at testen er rett med 95% sikkerhet for den utvalgte gruppen personer (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 4).

Deler av svarene er fritt formulert i tillegg til at dette er spørsmål som ikke alle velger å svare på. Det betyr at sikkerheten i de frie svarene er lavere enn i andre deler av undersøkelsen. Dette gjelder f.eks. spørsmål om yrkesvalg (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 14,15).

Gjennomføringen av Ungdata-undersøkelsen er beskrevet i kapittel 3.5.1.6 (Bakken, 2019). For å informere godt om undersøkelsen og reliabiliteten i deres forskning har de i tillegg til beskrivelsen av gjennomføringen i innledningen av den nasjonale rapporten, også utgitt et metodehefte om undersøkelsen som ligger tilgjengelig på deres nettside. Et sett spørsmål er obligatorisk og gir dermed godt sammenligningsgrunnlag for resultater mellom hver gang den utføres.

Svarprosenten er 87 % fra ungdomstrinnet og 73 % fra videregående skole (Bakken, 2019, s. 2). For å sikre at de som ikke har besvart spørreskjema på en ordentlig måte skal påvirke analysene i for stor grad, velger de å ekskludere dem som har besvart mindre enn 65% av spørreskjema eller mindre enn 50 % av spørsmålene som er på siste side i skjemaet. Undersøkelsen er et elektronisk spørreskjema som i all hovedsak gjennomføres som anonyme undersøkelser. Den gjennomføres i skoletiden. Undersøkelsen har høy svarprosent, noe som bidrar til høy validitet (Bakken, 2019, s. 2). Den obligatoriske delen er lik for alle. Undersøkelsen er en kvantitativ undersøkelse med avkrysning for de ulike variablene i svarene. Det at denne delen er lik, gjør at man kan sammenligne mellom kommuner og nasjonalt fra ulike år. Rapporten er delt inn i 24 deler ut fra tema. Hvert kapittel trekker frem nøkkelindikatorer. Representativiteten av svarene regnes for å være bra, selv om undersøkelsen er frivillig å delta på. Årsaken til at noen ikke deltar ser ut til å skyldes at de ikke er blitt tilbudt å delta av skolen. De spør ungdommene i undersøkelsen om de svarer ærlig på spørsmålene. 98 % svarer at svarene deres er ærlige. De har også utformet en prosedyre for å oppdage useriøse svar. De har dermed gjort mye for å sikre troverdige svar. Elevene blir også spurt om de opplever å ha fått tilstrekkelig informasjon om undersøkelsen i forkant, og 7 av ti svarer at informasjonen er god nok (Bakken, 2019).

3.6 Vurdering og refleksjoner om litteraturstudie som metode

Dalland beskriver metode i litteraturstudie slik: «Metode i en litterær oppgave er å gjøre rede for hvordan du søkte deg frem til de aktuelle kildene. Vis hva du har funnet, og hvilke kriterier du benyttet i valget av kilder til oppgaven» (Dalland, 2017, s. 214).

Med dette utgangspunktet har jeg forsøkt å vise gangen i arbeidet steg for steg for å sikre gyldigheten av mine funn. Ved oversetting og gjengivelse av innhold i sekundære kilder er det en fare for at perspektiv kan endres noe fra den opprinnelige teksten (Dalland, 2017, s. 159). Jeg har lagt stor vekt på riktig gjengivelse av innhold og oversetting av tekster.

Valgte kilder er relevante for å belyse problemstillingen. Både manuelle søk i aktuelle forskningstidsskrifter og nettsteder, samt mer systematiske søk i søkemotorer ligger til grunn for utvalget. Hensikten har vært å oppdage og inkludere ny forskning som er relevant for problemstillingen.

Det har vært interessant å sette seg inn i mye forskningen som allerede eksisterer innen karriereveiledning. Utfordringene med bruk av metoden har vært knyttet til at det er sekundærdata og at andre har definert perspektiver, målgrupper o.l. Det medfører både ulikheter i alderskategorier, begrepsbruk og hvordan spørsmålet stilles. Et eksempel er ulike

aldersgruppeinndelinger med 15-19 år i en av kildene, mens en annen har inndelingen 10.klasse og Vg1. Studien blir ikke like alderspresis ved gjengivelse som om en definerer alderskategorien selv. Andre utfordringer er knyttet til begreper og formuleringer. En artikkel har i sin undersøkelse kategorisert en påvirkningsfaktor for valg av videregående som *Nærhet til skole* (Mjaavatn & Frostad, 2018). En annen velger formuleringen *geografisk plassering* (Utdanningsdirektoratet, 2019). Hvor skolen ligger har samlet sett en betydning, men vinklingen her er ulik ved at den første gjelder kort avstand til skolen. Den andre kan forstås slik av den som svarer, men kan også forstås som at den ligger i et bra eller sentralt område. Det finnes ulike verktøy for å måle sosial bakgrunn og økonomi, utdanning og arbeid. I utvalgt litteratur er det valgt ulike instrumenter for å måle eller beskrive dette slik som SØS (Bakken, 2019), Bourdieu (Aagre, 2014, s. 34) og ISCO88 (Hegna & Smette, 2017, s. 1115). De ulike verktøyene har ulikt innhold, og det er derfor vanskeligere å sammenligne enn om de hadde brukt samme standard.

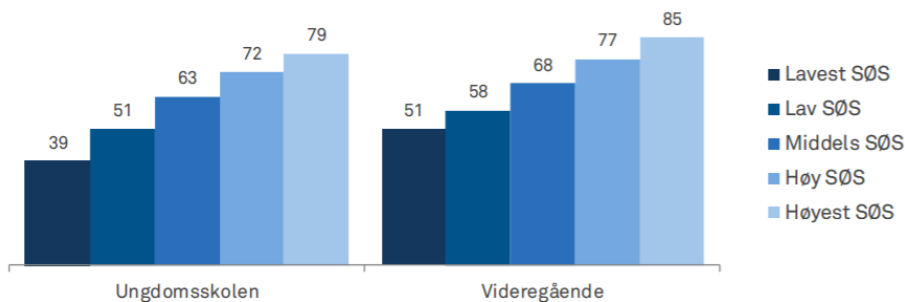
Andre metoder kunne vært aktuelle for å svare på problemstillingen. En mulighet er en kvantitativ spørreundersøkelse med avkrysningsmulighet for ulike påvirkningsfaktorer kunne gitt meg egne data for hva som påvirker unges yrkesvalg. Ved å inkludere et kvalitativt spørsmål med fri utforming av svar til slutt, ville respondentene kunne legge til andre påvirkningsfaktorer enn de som allerede er nevnt. Det ville gitt meg som forsker større innsikt i hva som er viktig for dem ved karrierevalget. Ved å begrense utvalget til kun å gjelde elever i slutten av 10.klasse, hadde jeg fått en mer avgrenset aldersgruppe enn ved valg av sekundære kilder.

4 Funn

Med utgangspunkt i å svare på problemstillingen «Hva påvirker unges karrierevalg i dag?», og forskningsspørsmålet «I hvilken grad kan bakenforliggende årsaker påvirke valget?», presenteres funnene i denne delen. Funnene er presentert i kategorier med andre funn med lignende tema.

4.1 Sosial bakgrunn

En påvirkningsfaktor er sosial bakgrunn. Med det menes blant annet foreldres jobb, økonomi, hvor en bor o.l. Ungdata-undersøkelsen 2019 har sett på ungdommers planer om å ta høyere utdanning etter videregående skole ut fra deres sosioøkonomiske status (SØS). Planene om å ta høyere utdanning øker jevnt med økningen av SØS. Av elevene i ungdomsskolen med lavest SØS, er det kun 39% som planlegger å ta høyere utdanning, mens blant elevene med høyest SØS er det 79% som planlegger å ta høyere utdanning (Bakken, 2019, s. 42).

Figur 4-1. Prosentandel som planlegger å ta høyere utdanning

Ungdata er det eneste forskningsdokumentet som tar opp akkurat denne sammenligningen. I artikkelen til Mjaavatn & Frostad ser de på foreldres rolle i valg av studieretning

(Mjaavatn & Frostad, 2018). Resultatet fra denne undersøkelsen viste at det var spesielt elever ved studieforberedende linje som oppga at foreldre var en viktig faktor ved valg av skole. Forskjellene på elevene ved yrkesfag og studieforberedende var signifikant (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99).

På spørsmålet: «I hvor stor grad har disse påvirket deg i valg av linje på videregående?», får faktoren *foreldre* en gjennomsnittsskår på 3,2 på en skala fra 1-6 (1=ikke i det hele tatt, 6=svært mye) (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). På denne undersøkelsen er foreldre den påvirkningsfaktoren som de opplever har påvirket dem mest ved valg av linje på videregående skole. *Venner* og *Media/internett* kommer her på henholdsvis 2. og 3.plass (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). I valg av skole er foreldres ønske mindre viktig ifølge undersøkelsen.

Gjennomsnittsskåren for at *Foreldrene ville det* er svært viktig er på 2,5 på en skala fra 1-6 lik det forrige spørsmålet (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 98). Selv om foreldrene har betydning for

elevenes utdanningsvalg, finner man ingen signifikante forskjeller knyttet til foreldres utdanningsnivå (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99).

Artikkelen “Parental influence in educational decisions: young people’s perspectives” ser nøyere på foreldres rolle i barnas utdanningsvalg (Hegna & Smette, 2017). Artikkelen undersøker foreldres rolle i barnas valg av utdanning i slutten av tiende klasse. De undersøker om det er forskjeller ut fra sosial bakgrunn, minoritets- eller majoritets bakgrunn. Hensikten med artikkelen er å fylle hullet de mener er i forskningslitteraturen angående unges utdanningsvalg i slutten av grunnskolen, og de unges opplevelse av foreldrenes involvering og engasjement rundt deres utdanningsvalg. (Hegna & Smette, 2017, s. 1112). De påpeker at det i Norge er et kulturelt og institusjonelt krav at unge selv står fritt til å velge det de ønsker å bli, og at foreldreinvolvering i utdanningsvalg nærmest er et tabu i Norge (Hegna & Smette, 2017, s. 1113). Unge skal foreta valg om utdanning ut fra interesser, karakterer, hva de liker og hva som er viktig for dem. Styrket rådgiving om utdanningsvalg, informasjon om ulike yrker og utdanninger skal hjelpe ungdommen til å foreta det riktige valget for seg selv. Denne strategien skulle også føre til at færre elever ikke fullførte videregående utdanning (Kunnskapsdepartement, 2006-2007). Foreldre får lov til å delta i informasjonsmøter om yrkes- og utdanningsvalg på skolen, men de har ikke anledning til å delta på møter med rådgiver sammen med ungdommen. Dette trekkes også frem som et eksempel på hvordan foreldre i Norge pasifiseres i barnas valgprosess (Hegna & Smette, 2017, s. 1112). Med denne bakgrunnen ønsker de derfor å finne ut mer om hvordan ungdommene selv opplever foreldrenes involvering i prosessen med valg av utdanning. Artikkelforfatterne ønsker å belyse spørsmålene: «Ser unge deres foreldre som viktige i deres utdanningsvalg?» «Oppfatter de foreldrene hovedsakelig som støttende eller utøver de et visst form for press eller tvang i valgprosessen?» «I en sammenheng av individuelle valg og selvstyret; erfarer unge at foreldrenes innflytelse/påvirkning kompliserer deres valg av fremtidig utdanning?» (Hegna & Smette, 2017, s. 114). De bygger sin artikkel på egne studier om elevers utdanningsvalg i slutten av grunnskolen. Ungdommene fikk 12 påstander om foreldres rolle i deres utdanningsvalg som de skulle svare på skalaen fra 1-4. Firepunkts skala fra Sterkt uenig (1) til Veldig enig (4) (Hegna & Smette, 2017, s. 1116). 70 % svarer at de opplever foreldrene som positive til deres valg. 62 % svarer at foreldrene mener at de skal ta avgjørelsen selv og 57 svarer at foreldrene mener at deres evner og interesser er viktigst i valg av videregående utdanningsretning (Hegna & Smette, 2017, s. 1116). Det er ingen signifikante forskjeller mellom sosiale ulik sosial bakgrunn. I denne undersøkelsen brukes begrepet sosial klasse som rangeres etter ISCO88 (Hegna & Smette, 2017, s. 1116).

Tabell 4-1. Foreldres rolle i utdanningsvalg

	Majority youth				Minority youth		
	All	Managerial, professionals	Employees	Manual labour	Managerial, professionals	Employees	Manual labour
They are positive about my decision	70	72	69	76	67	65	70
They think I should make my own decision	62	66	62	67	47	52	61
They think that my interests and my preferences are the most important in my school choice	57	60	59	59	50	46	55
They are negative about my decision	3	2 ^a	2	2.5	2 ^a	8	5
They have tried to influence my decision	14	13	13	11	17	20	20
They have strong opinions about what alternative I should choose	12	10	10	11	22	19	19

Notes: Oslo 2008. $N = 1939$. Pairwise minority/majority differences $p < 0.05$ in bold. No significant social class differences.
^aAmong majority youth, 84% indicated they 'Strongly disagree' while 71% of minority youth did the same. This difference is significant ($p < 0.01$).

Resultatene viste også at unge som opplevde foreldrene som positive og støttende også opplevde valget mindre vanskelig. Det var også en sammenheng mellom ungdom som opplevde valget vanskelig og negative foreldre med sterke meninger. Sosial bakgrunn ser ut til å ha lite betydning (Hegna & Smette, 2017, s. 1118).

Blant dem som syntes det var vanskelig å ta valg om utdanning, ble svarene fra de kvalitative dataene samlet i tre hovedkategorier ut fra lignende svar. Den ene gruppen opplevde valget vanskelig fordi de selv og foreldrene hadde bestemte, men ulike meninger om valg av utdanning (videregående nivå) og foreldrene forsøkte å overtale dem. En annen og større gruppe opplevde at foreldrene hadde sterke meninger om hva de skulle velge, mens de selv var svært usikre. Dette førte til at valget opplevdes vanskelig for ungdommen. Den tredje hovedgruppen opplevde at valget var vanskelig fordi de selv var usikre på hva de skulle velge, men opplevde stor støtte og hjelp fra sine foreldre. Hjelpen fra foreldrene bidro til at de fikk sortert egne tanker og finne ut hva de ønsket. Foreldres engasjement i et vanskelig valg kunne dermed oppleves både positivt eller negativt ut fra måten foreldrene involverte seg på (Hegna & Smette, 2017, s. 1120).

Hegna & Smette konkluderer med at de ikke finner noen forskjeller i foreldres involvering ut fra klassebakgrunn i majoritetsfamilier og bare ikke signifikante forskjeller i minoritetsfamilier. Undersøkelsen har forsøkt å nyansere bildet av hva foreldres engasjement og påvirkning gjør med ungdommens opplevelse av et selvstendig valg. Negative foreldre som i tillegg har sterke meninger

om ungdommens valg kan komplisere valgsituasjonen for ungdommen og true opplevelsen av at valget er ungdommens eget valg (Hegna & Smette, 2017, s. 1122). De mener det er behov for mer forskning knyttet til den komplekse relasjonelle dynamikken mellom foreldre og barn i prosessen med utdanningsvalg. Forskningen må inkludere de unges perspektiv (Hegna & Smette, 2017).

4.2 Kjønnforskjeller

4.2.1 Valg av utdanning og yrke

Ulikheter i karrierevalg knyttet til kjønn er kjent og inngår blant annet i føringsdokumenter som nevnt i innledningen. Denne tendensen synes også i utvalgt litteratur til denne studien. I den nasjonale kartleggingen av unges yrkes- og karrierevalg er kjønnforskjellen i valg tydelig.

Undersøkelsen viser at en høyere andel kvinner enn menn tenker å ta høyere utdanning etter videregående opplæring. Av andelen som planlegger å ta høyere utdanning er det ingen signifikante kjønnforskjeller på bachelornivå eller masternivå (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 9). Denne tendensen bekreftes i Ungdata-undersøkelsen for 2019 der 54% av guttene i ungdomskolen planlegger å ta høyere utdanning etter videregående skole, og 69 % av jentene planlegger det samme (Bakken, 2019, s. 41).

Selv om det er utdanningsretninger som er populære blant begge kjønn, ser en allikevel tydelige kjønnforskjeller i utdanningspreferanser. Den nasjonale kartleggingen beskriver forskjellene slik:

«Kvinner velger oftere utdanninger hvor man jobber med mennesker, mens menn i større grad velger utdanninger der man jobber med ting eller teknologi» (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 9).

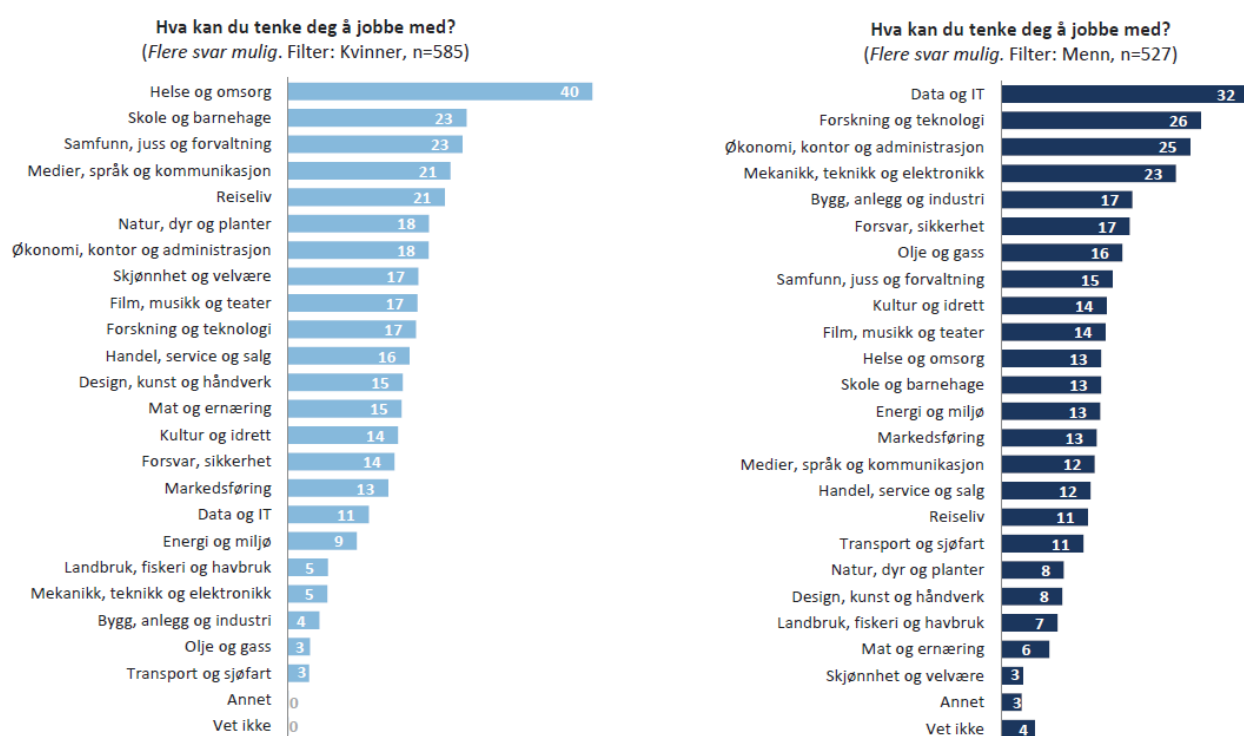
Populære utdanningsvalg for kvinner er sykepleier, psykolog, helsefagarbeider, lærer, barnehagelærer og barnevernspedagog (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 9). Menn har en tendens til å velge tekniske og manuelle utdanninger som f.eks. elektriker, sivilingeniør, pilot, industrimekaniker eller programmerer (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 9). Av utdanninger som er populære blant begge kjønn nevnes lærer-, ingeniør-, juss-, økonomi-, markedsføring-, politi- og medisinstudier (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 9).

Kjønnforskjellene en så i valg av utdanning gjenspeiles i valg av yrke og karriere.

Resultatene oppsummeres med at kvinner er mer interessert i å jobbe med blant annet helse og omsorg, skole og barnehage, samfunn, juss og forvaltning, språk og kommunikasjon og reiseliv (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 22). Blant guttene er det en signifikant høyere andel som ønsker å

arbeide innenfor yrkeskategoriene data og IT, forskning og teknologi, mekanikk, teknikk og elektronikk, transport og sjøfart, bygg, anlegg og industri (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 22).

Undersøkelsen stiller også spørsmålet: «Hva kan du tenke deg å jobbe med?». Svarene er inndelt etter kjønn og gir en oversikt over hvor ulikt jenter og gutter har svart i undersøkelsen (figur nr. 3). Helse og omsorg som er den mest populære yrkeskategorien blant jentene havner ca. midt på lista til guttene. Samme ulikheten ser en med data og IT som er den mest populære yrkeskategorien blant guttene. Kun 11% av jentene kunne tenke seg å jobbe med data og IT, mens 40 % av jentene velger helse og omsorg (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 27).

Figur 4-2. Kjønnforskjeller i jobbpreferanser

(Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 27)

Ulikheter i jenter og gutters karrierevalg kommer også til syne i artikkelen: «Det er veldig sånn at det er et valg for livet» (Mjaavatn & Frostad, 2018). Resultatene fra elevene i 10.klasse, og deretter VG1 som deltok i studien som inngår i artikkelen, viser at 90,7 % av elevene i VG1 var kommet inn på deres førstevalg av videregående skole. 95,1 % av disse elevene var kommet inn på førstevalg av linje. Totalt var det 63,8 % av elevene i undersøkelsen som gikk på studieforbereende utdanningsretning. Av dem var 57,6 % jenter. Av elevene som gikk på yrkesfaglig utdanningsretning var det store kjønnforskjeller. I deres utvalg var 93,6 % av elevene på *bygg og anlegg* gutter. 93,9% av elevene på *elektrofag* var gutter og 88,2 % av elevene på *industriell*

produksjon var gutter (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 95). Prosentandelen jenter på helse og oppvekst og design og håndverk var henholdsvis 85 % og 72,7 % (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 95). Ut fra resultatene konkluderer artikkelen med at ubalansen mellom kjønnene ser ut til å videreføres, spesielt i yrkesfagene. Bak valgene mener de det fremdeles ligger kjønnsstereotyper om hva som er passende valg for gutter og jenter, og at det er slik de forstår ulikhetene. (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 95). Ulikheter i valg kan skyldes tradisjonelle forestillinger om hvilke yrker gutter og jenter kan ha, og at dette inntrykket påvirker sterkt gutters og jenters valg (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 92). Om en skal få jenter og gutter til å ta bevisste valg, kreves det at de tradisjonelle forestillingene belyses og mekanismen i valg endres. Årsaken til ubalansen i yrkesvalg begrunnes blant annet med at: «... ungdommene møter strukturelle barrierer, manglende støtte i sitt miljø og en sterk sosial kontroll som er med på å sementere tradisjonelle forestillinger om kvinne- og mannsyrker» (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101).

Artikkelen nevner også at et annet norsk studie utført av Mathiesen, Buland og Bungum, konkluderer med at rådgivingen i skolen har lite fokus på kjønnsperspektivet i rådgiving (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 92). De trekker frem at skolens rådgiving er preget av ensidig holdning til hvordan yrker presenteres, ved at yrker blir presentert som «naturlig» valg for et kjønn og «unaturlig» for det andre. De utelukker ikke muligheten for at god og individrettet informasjon i ungdomsskolen kan bidra til å endre kjønnsbalansen (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101).

Inga H. Andreassen deler inn kjønnsforskjellene i tre årsaksforklaringer til at gutter og jenter velger ulikt (Høsøien & Lingås, 2016, s. 31). Den ene årsaken er at jenter i større grad velger utdanning og yrker som tar hensyn til kombinasjonen av arbeid og omsorg for egne barn. Den andre er at gutter og jenter har ulike preferanser og egenskaper som dermed fører til ulike valg. Dette omtales som det relative fortrinn. Den tredje årsaken er knyttet til yrkenes status. Tradisjonelt mannsdominerte yrker har høyere status i samfunnet enn tradisjonelt kvinnedominerte yrker. Fordi man ikke ønsker sosial mobilitet nedover, regnes det som lettere å få jenter til å velge mannsdominerte yrker enn motsatt (Høsøien & Lingås, 2016, s. 31). Forestillinger om yrker knyttes blant annet til Linda Gottfredsons teorier om avgrensninger og kompromisser ved karrierevalg. For å utvide den individuelle valgfriheten som er en av målsettingene i faget utdanningsvalg, må en øke ungdommenes bevissthet om forestillinger og barrierer som er basert på kjønn (Høsøien & Lingås, 2016, s. 32). Hun peker også på at en kjønnsmessig skjevfordeling kan begrense bredden i rekrutteringsgrunnlaget i arbeidslivet (Høsøien & Lingås, 2016, s. 30).

4.2.2 Lønn og status

Lønn som motivasjonsfaktor har blitt viktigere siden forrige måling i den nasjonale kartleggingen (Utdanningsdirektoratet, 2019). Det å få en jobb som gir høy lønn har gått fra 57% av svarene i 2015 til 62% av svarene i 2019. Denne utviklingen regnes som statistisk signifikant (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 18). 23% svarer at denne motivatoren er svært viktig og 39% svarer at den er ganske viktig. Ser man denne faktoren sammenlignet med de andre motivatorene kommer lønn på en sjette plass (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16).

Resultatene viser at høy lønn som et viktig kriterium for yrkesvalg, fordeler seg ulikt mellom gutter og jenter. 66% av guttene mener dette er viktig kriterium for valg av yrket, mens 59% av jentene mener det samme. At yrket gir status er også et kriterium som blir trukket frem i funnene. 41% av guttene mener dette er viktig, mens 33% av jentene mener det samme. De andre kriteriene er like viktig for gutter og jenter (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 25). Lønn fremstår som en viktigere faktor for guttene sammenlignet med jentene i resultatene i undersøkelsen blant 10.klassenes valg av linje i videregående skole (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 100). På en skala fra 1-6 der 1=Ikke i det hele tatt og 6=svært viktig, svarer jentene i gjennomsnitt 3,03 (standardavvik=1,79) at lønn er svært viktig for valg av linje. Guttenes gjennomsnittskår på spørsmål om viktigheten av lønn er 3,75 (standardavvik=1,71) (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 100).

4.2.3 Opplevelse av valgtaking

Utdanningsvalget ser ut til å oppleves ulikt. På påstanden «Det er lett å velge riktig utdanning» svarer halvparten at de er uenig i påstanden. Guttene er i større grad enig i påstanden om at det er lett å velge riktig utdanning enn jentene. 48 % svarer at de synes det er vanskelig å forstå hvilke yrker de ulike utdanningene gir (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 20). En høyere andel av guttene enn jentene svarer at de vet hva de vil, og at de utdanner seg for å oppnå en bestemt karriere (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 5).

4.2.4 Sosialt miljø

En påvirkningsfaktor som ser ut til å være ulik mellom jenter og gutter er ønsket om å komme i et nytt miljø. I artikkelen til Mjaavatn & Frostad (Mjaavatn & Frostad, 2018), svarer ungdommene ulikt på kriteriet «Ønske om nytt sosialt miljø». Totalt har svaret en gjennomsnittsskår på 3,9 på en skala fra 1-6 (1= ikke særlig viktig, 6= svært viktig). Ved å skille guttenes og jentenes svar ser en at gjennomsnittskåren for jentene er 4,23 og guttene er 3,56. Forskjellen er signifikant (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99).

4.3 Venner og medelever

I artikkelen til Thea Bertnes Strømme nevner hun innledningsvis at nøkkelspørsmålet i utdanningssosiologi er å forstå sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsvalg innen systemer av mengde utdanning (Strømme et al., 2019, s. 1). Perspektivet i forskningen er hovedsakelig at individets valg ofte er reproduksjon av praksis, strategier og vurderinger innad i familien (Strømme et al., 2019, s. 1). Siden mye utdanningsforskning gjelder valg av høyere utdanning etter videregående skole, har hun valgt elever i slutten av ungdomsskolen. Hun sett på hvilken innvirkning skolens klassesammensetning i ungdomsskolen har for elevens individuelle valg av videregående utdanning.

Hun benytter seg av Bourdieus teori om ulike kapitaler, habitus og klasse til å dele inn elevene på en skole ut fra sosial bakgrunn. Familiens sosiale kapital er viktig for å mobilisere kulturell- og økonomisk kapital. Skole og nærområdet er viktig i prosessen med å akkumulere sosial kapital. Dermed dannes «klassede» relasjoner og nettverk (Strømme et al., 2019, s. 7). Mennesker med det Bourdieu omtaler som høy kulturell kapital, har fordeler i skolesystemet fordi den kulturelle kapitalen de har med seg gjør det «lettere» å bli belønnet av lærere. Overføringen av kulturell kapital som skjer i familien er vanskeligere å oppdage enn økonomisk kapital (Strømme et al., 2019, s. 22).

Hun vil undersøke om elever fra hjem med høy sosial klasse bare påvirkes av andre elever med samme sosial bakgrunn, eller om mindre privilegerte elever kan forventes å bli påvirket av at det er en større gruppe elever med høy sosial klasse på skolen (Strømme et al., 2019, s. 8). Hun kjenner ikke til at det er lignende studier i Norge som omhandler ulike skolesammensetningers effekter knyttet til valget av studieretning i videregående skole (Strømme et al., 2019, s. 6).

Hun trekker også inn hvordan skolens sosiale setting kan knyttes til individuelle sider av valget. Det er teorier som støtter at studievalget er et rasjonelt valg som påvirkes av settingen man er i og at man dermed kan påvirkes av lærere og medelever. Det å starte på et utdanningsløp som er likt en medelev og de som er i deres sosiale miljø, kan oppleves mindre risikabelt og dermed oppleves som et rasjonelt valg (Strømme et al., 2019, s. 7).

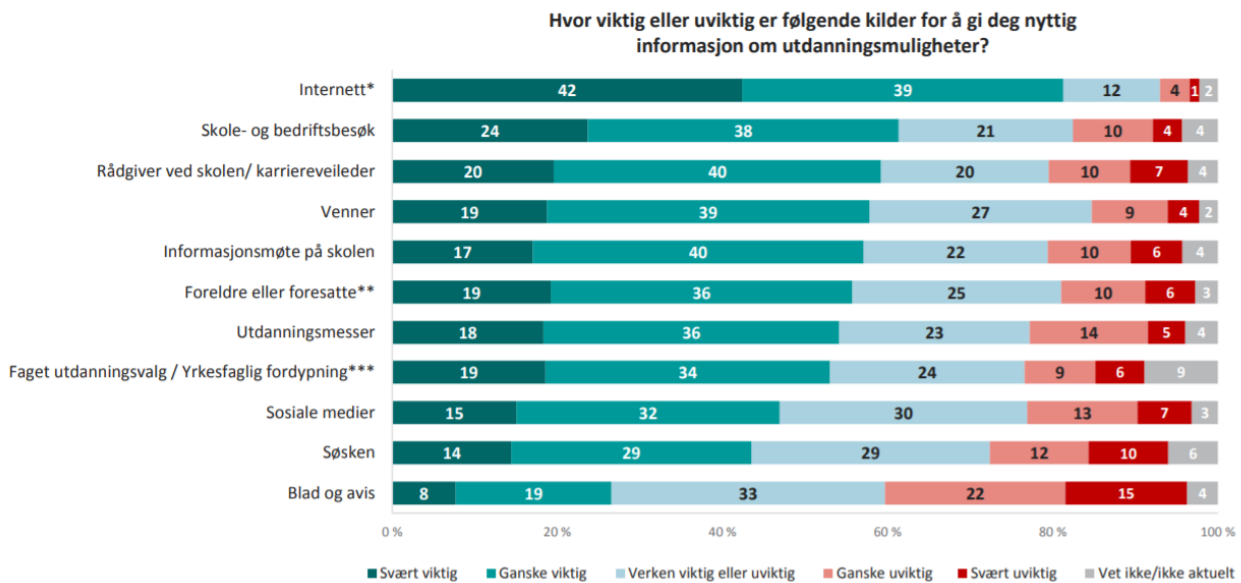
Hennes funn viser at elever ikke bare påvirkes av sosial bakgrunn, men at elever kan påvirkes i sammenhenger utenfor familien. Det hun har funnet ut er at elever fra lavere sosiale lag og spesielt fra middelklasse, har mye å tjene på å gå på en skole med en større andel elever fra høyere sosiale lag. På skoler som har en større andel overklasseelever øker den individuelle muligheten for å velge en akademisk utdanning. Hun påpeker at selv om elevsammensetningen er en påvirkningsfaktor ved

valg av yrkesfaglig eller studiespesialiserende utdanningsretning på videregående, må utdanningen gjennomføres for at det skal ha noen betydning videre.

Til sammenligning trekker hun frem at hennes resultat viser det motsatte av teorien om froskedamperspektivet¹ som i denne konteksten viser at elever fra lavere sosioøkonomiske klasse oppfatter seg mindre flinke når de sammenligner seg med elever som tilhører en høyere sosioøkonomisk gruppe (Strømme et al., 2019, s. 15). Hun konkluderer artikkelen med at i tillegg til den klassede sosialiseringprosessen som foregår i familien, kan elevsammensetningen på skolen også forutsi valget av yrkesfaglig studieretning eller studieforbereidende på videregående skole (Strømme et al., 2019, s. 15). I videre forskning av funnene er det aktuelt å spesifisere hvilke mekanismer som er involvert i «klassingen» av beslutningene i skoler (Strømme et al., 2019, s. 16)

Den nasjonale kartleggingen spør: «Hvor viktig er følgende kilder for å gi deg nyttig informasjon om utdanningsmuligheter?» (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 41). 18% svarer at *Venner* er svært viktig og 41 % svarer at *Venner* er ganske viktig. (Figur 4-4). 17% svarer at *Sosiale medier* er svært viktig og 29 % svarer at det er ganske viktig (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 40). Ut fra at de også blir spurt om venner, kan en anta at de forstår spørsmålet om sosiale medier gjelder ren informasjon fra karriererelaterte kilder og ikke vennekontakt på sosiale medier. Hvordan andre elever eller studenter vurderer utdanningen er det kun 14% som oppgir som svært viktig (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16). Figur 4-3 viser fordelingen av svar på spørsmål som viser fordelingen av svar på spørsmål om viktigheten av ulike kilder for informasjon om utdanningsmuligheter (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 40).

¹ Froskedam-teorien er resultat av mannlige collegestudenters karrierevalg som viste at studenter med høyere gjennomsnittskarakter på SAT (Scholastic Aptitude Test), med større sannsynlighet kom til å velge eliteyrker. Rådet til foreldre ble: «Det er bedre å være en stor frosk i en liten dam enn en liten frosk i en stor dam» (Espenshade, Hale & Chung, 2005, s. 269).

Figur 4-3. Informasjon og rådgiving

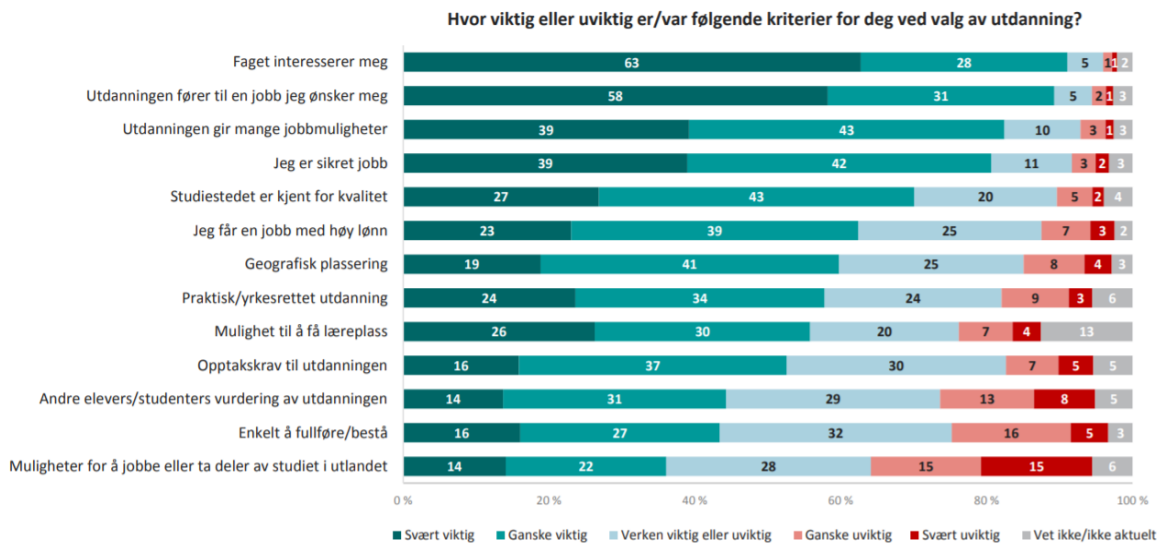
(Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 40)

I hvilken grad venner og medelever påvirker valg av linje på videregående skole er tema i undersøkelsen som ligger til grunn i artikkelen til Mjaavtn & Frostad (Mjaavtn & Frostad, 2018). På spørsmålet om: «I hvor stor grad har disse påvirket deg i valg av linje på videregående skole?», svarer elevene på en skala fra 1-6 der 1 betyr ikke i det hele tatt, og 6 betyr svært mye, gir elevene *venner* en gjennomsnittsskår på 3,0. *Medelever* får en gjennomsnittsskår på 2,3 (Mjaavtn & Frostad, 2018, s. 99). Elevene blir også stilt spørsmålet: «Hvor viktig har følgende faktorer vært for valg av skole?». Svaralternativene har samme skalering som forrige spørsmål. Alternativet *Venner har valgt skolen* får en gjennomsnittsskår på 3,1, og kommer etter alternativene *Nærhet til skole* (4,2), *Ønske om nytt sosialt miljø* (3,9) og *Skolen er fin* (3,7) (Mjaavtn & Frostad, 2018, s. 98).

4.4 Indre motivasjon og personlig interesse

Indre motivasjon og personlig interesse trekkes frem som sentrale funn av hva som er viktige kriterier for unges utdannings- og yrkesvalg (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 5). Ved valg av utdanning er det spesielt kriteriene *faget interesserer meg* og *at man får en jobb man ønsker seg* som oppgis som viktige kriterier i resultatene (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 5). Sentrale funn for valg av yrke og karriere viser at 8 av 10 oppgir svar knyttet til indre motivasjon og egen interesse for yrket er viktigst for valget. Kriteriene som var viktig for majoriteten av respondentene var at yrket er *tilpasset til egne interesser*, at man får *brukt egne evner* og at arbeidet *føles meningsfullt* (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 22).

Figur 4-4 under viser hele svarfordelingen på de ulike kriteriene på spørsmålet: «Hvor viktig eller uviktig er/var følgende kriterier for deg ved valg av utdanning?» (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16). Svaralternativene er *svært viktig*, *ganske viktig*, *verken viktig eller uviktig*, *ganske uviktig*, *svært uviktig* og *vet ikke / ikke aktuelt*. Tabellene viser et samlet resultat, som ikke er inndelt etter kjønn eller alder.

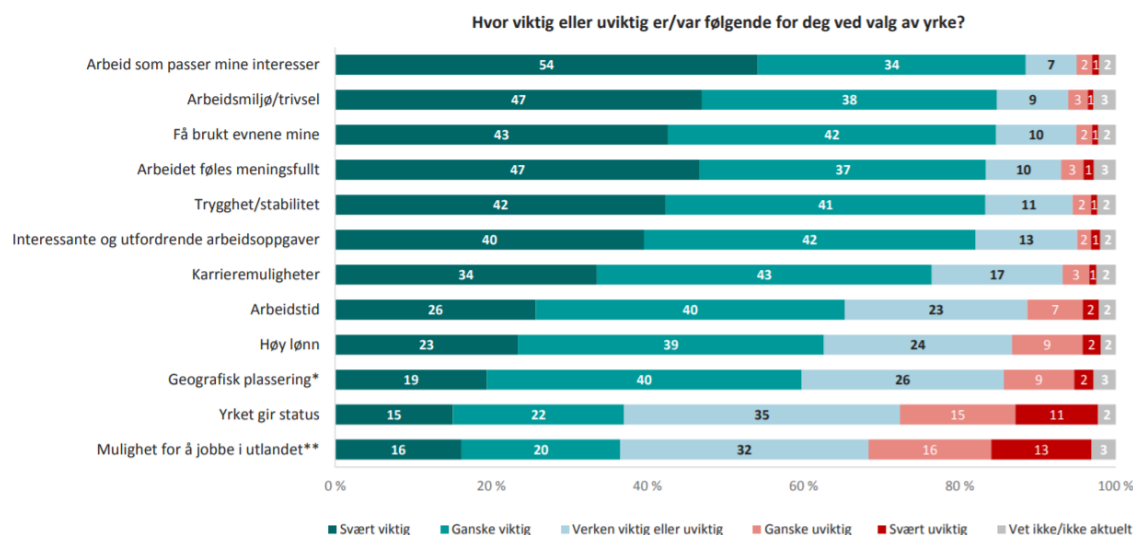

Figur 4-4. Kriterier for valg av utdanning

(Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16)

Som en ser av figur 4-4 er det viktigste kriteriet for valg at *Faget interesserer meg* og *Utdanningen fører til en jobb jeg ønsker meg* de viktigste kriteriene ved valg av utdanning. Begge kriteriene handler om indre motivasjon. Andre viktige kriterier er *Utdanningen gir mange jobbmuligheter* og *Jeg er sikret jobb*. En påvirkningsfaktor er at man etter gjennomført utdanning med stor sannsynlighet får jobb. At utdanningen gir mange muligheter kan øke sjansen for at man får jobb etter utdanningen. Flertallet ønsker å utdanne seg for å holde yrkes- og karrieremuligheter åpne (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 9). Fremtidig yrke viste seg å være den viktigste faktoren ved valg av linje både for elever ved studieforbereende linjer og elever ved yrkesfag på videregående skole (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 100).

Undersøkelsen spør om hvor viktig ulike kriterier var eller er ved valg av yrke. Fordelingen av svarene er vist i figur 4-5. (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 23). Figuren har delt svaralternativene inn i svært viktig, ganske viktig, verken viktig eller uviktig, ganske uviktig, svært uviktig og vet ikke / ikke aktuelt. Svarene er ikke delt inn etter kjønn eller alder.

Figur 4-5. Yrke og karriere

(Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 23)

Kriterier som handler om indre motivasjon, er viktig for mange ved valg av yrke. Andre sentrale funn i undersøkelsen, er at mange er opptatt av egenskaper som beskriver arbeidsplassen som *Arbeidsmiljø/trivsel*, *trygghet/stabilitet* og *interessante og utfordrende arbeidsoppgaver*. Få oppgir at status og høy lønn er svært viktig ved valg av yrke (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 23).

Skoleprestasjoner og karakterer er en påvirkningsfaktor for valg og nevnes i kapitlet «Å utfordre elevene gjennom læring i utdanningsvalg», (Høsøien & Lingås, 2016, s. 29). Denne påvirkningsfaktoren er lite omtalt i andre utvalgte tekster. En faktor som påvirker valget er at studiet er enkelt å bestå. 43 % svarer at dette er viktig. Det er en signifikant økning siden forrige måling (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 18).

4.5 Status

Status for et yrke eller fag kan også være en påvirkningsfaktor. At *Yrket gir status* er en av valgalternativene på spørsmålet: «Hvor viktig eller uviktig er/var følgende for deg ved valg av yrke?» i den nasjonale kartleggingen (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 23). 15 % svarer at dette kriteriet er svært viktig, og 22 % svarer at dette kriteriet er ganske viktig for deres valg. 35 % svarer at dette er verken viktig eller uviktig. Kriteriet oppsummeres i undersøkelsens sentrale funn som en av de minst viktige faktorene for valget (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 22).

Fagenes status trekkes frem i innledningen til artikkelen til Mjaavatn & Frostad (Mjaavatn & Frostad, 2018). I tillegg til å beskrive faget utdanningsvalg, har artikkelforfatterne inkludert en

kritikk av dagens skole fra et avisinnlegg der en politisk rådgiver fra Arbeiderpartiet foreslår forbedringstiltak. Han mener yrkesfagene bør introduseres allerede i barneskolen. Han foreslår også at grunnskolefagene bør rettes mer mot konkrete yrker, og at de praktisk-estetiske fagene bør styrkes for å gi elevene mer praktisk og variert læring (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 91). Videre foreslås en etablering av «Arbeidslivets skolesekk» parallelt med «den kulturelle skolesekken» for å introdusere elevene for arbeidslivet på et tidlig tidspunkt. Et annet tiltak er å arrangere workshop i utdanningsvalg for foreldre/foresatte fra barnet er 13 år (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 91). Forslagene er ikke kommentert senere i artikkelen, men bidrar til å belyse andre måter å utøve ressursen i rådgiving i skolen og faget utdanningsvalg.

Status for yrkesfaglige utdanningsretninger og studiespesialiserende utdanningsretning i videregående skole, er tema i artikkelen til Hedvig Skonhøft Johannesen «Miskjennelse av yrkesfaglig kulturell kapital i skolen» (Johannesen, 2019). Artikkelen tar for seg hvordan holdninger til yrkesfaglig kunnskap er sammenlignet med det hun definerer som «boklig» kunnskap og «skolsk» kunnskap. Med det mener hun akademiske fag som inngår i en studiespesialiserende utdanning på videregående skole og kvalifiserer for høyere utdanning.

Innledningsvis belyser hun hvor avhengig vi er av yrkesfaglig kompetanse i samfunnet. Hver dag møter vi denne kompetansen som f.eks. når vi klipper håret hos frisøren eller tar bussen. Hun ønsker å ta opp statusen til yrkesfaglig kompetanse i utdanningssystemet og i samfunnet for øvrig (Johannesen, 2019, s. 278). Hun peker på hvordan en teoritung skole nedprioriterer praktisk-estetiske fag til fordel for teoretiske basisfag som norsk og matematikk. På denne måten anses denne kunnskapen som mer verdifull enn den yrkesfaglige. Nasjonale tall fra utdanningsdirektoratet viser at ca. halvparten av ungdommene i Norge søker seg til studiespesialiserende utdanningsprogram, mens den andre halvparten søker på yrkesfaglige utdanningsprogram. Det vises også til at frafallet fra yrkesopplæring er stort i Norge, og at det er kun 38 % som fullfører på normert tid (Johannesen, 2019, s. 278). Hun peker på at mulige årsaker kan være usikkerhet i arbeidsmarkedet, dårlig informasjon om veier til høyere utdanning etter fullført yrkesfaglig studieprogram og lavere status for yrkesfaglig kompetanse (Johannesen, 2019, s. 478).

For å forklare hvilken kultur og kunnskap som anses å ha verdi i samfunnet, inkludert utdanningssystemet som kulturbærere, velger hun Bourdieus teori om kulturell kapital. (Bourdieus teorier er forklart under begreper i starten av oppgaven). Forskningsspørsmålet hennes for artikkelen er: «Hvordan kan Bourdieus teori om kulturell kapital i utdanningssystemet bidra for å forstå nedvurderingen av yrkesfaglig kunnskap?». Begrepet yrkesfaglig kompetanse rommer praksisnær kompetanse og kunnskap om håndverkstradisjoner og: «... sofistikerte teoretiske

abstraksjoner og tekstkyndighet» (Johannesen, 2019, s. 279). Hun plasserer yrkesfag i grenseland mellom arbeidslivsfeltet og utdanningssystemet, og dermed slites yrkesfagene mellom den kulturelle kapitalen i det yrkesfaglige feltet og den som er i det boklige feltet. I Bourdieu sin teori tilegner agenten (eleven her), seg kulturell preferanse som uttrykker klasseposisjon gjennom distinksjoner og som dermed plasserer agenten i en sosial struktur. De sosiale strukturene nedfelles gjennom habitus² og danner rammer som er vanskelig å endre. Den kulturelle kapitalen vil i denne sammenhengen kobles med en miskjennelse av yrkesfaglig kapital. Den kulturelle kapitalen knyttes vanligvis med: «...utdanning, eksamenspapirer, smakspreferanser knyttet til klassebakgrunn, kunnskap om skikker og konvensjoner som gir eller begrenser agentenes handlingsrom» (Johannesen, 2019, s. 280).

Utdanningen skal ifølge Bourdieu tilføre korrekt kulturell kapital. Ved å nedvurdere yrkesfagene kan en reprodusere de samme holdningene til yrkesfag og fortsette å vektlegge yrkesfagene kulturelle kapital lavere enn boklig kulturell kapital. Hun nevner også kritikken av å benytte Bourdieus teori i det norske samfunnet fordi vi er et egalitært samfunn, mens teorien er utviklet i et samfunn med tydeligere sosiale skiller. Hun mener at miskjennelsen i utdanningssystemet kan knyttes til kulturell kapital ved at staten utøver en symbolsk makt som vises gjennom hvordan kapitaltypene og sosiale klasser rangeres på en måte som virker naturlig, og som agentene eller elevene underordner seg. Resultat av symbolsk makt kalles symbolsk vold. Den symbolske volden skjer når en gruppes kulturelle kapital miskjennes og rangeres som uønsket av en dominerende gruppes kulturelle kapital. Den symbolske volden kan stramme inn agentens handlingsrom gjennom negative reaksjoner til det som regnes som uønsket kulturell kapital. Når utdanningsfeltet er dominerende overfor det yrkesfaglige feltet, kan lærere og elever innen yrkesfaglig opplæring føle seg underlegne.

Som eksempler på denne miskjenningen nevnes blant annet hvordan mennesker med fagbrev og mange års arbeidserfaring må dokumentere timetall i norskkompetanse ved opptak til universitet på grunn av ulik tolkning av realkompetanse. Et annet eksempel hun trekker frem er Stoltenberg-utvalgets NOU (2019) om kjønnsforskjeller i utdanningssystemet (Johannesen, 2019, s. 281). Også denne fremhever et syn om at boklig kunnskap er mer verdifull enn praktisk-estetisk kunnskap. Andre eksempler på yrkesfaglig miskjennelse av yrkesfagene er at karriereveiledere i skolen mangler yrkesfaglig kompetanse, og manglende satsing og kvalitet i de praktiske fagene som mat og helse og kunst og håndverk.

² Habitus inngår i Bourdieus teori om kapitaler.

I en pedagogisk tankegang er det et problem at Bourdieu representerer reproduksjon mens pedagogikken står for troen på endring og utvikling hos den som er i en læringsposisjon. For å kunne endre miskjennelsen av yrkesfaglig utdanning må en først avdekke: «... at «skolske» kunnskapsformer og «akademisering» er kulturell kapital som påføres elevene gjennom utdanningssystemet også i et yrkesfaglig løp på bekostning av yrkesfaglig kunnskap» (Johannesen, 2019, s. 285).

4.6 Karrierelæring og valg

Faget utdanningsvalg og rådgiver ved skolen skal informere elevene om ulike yrkes- og utdanningsvalg, og lære dem ferdighetene de trenger for å ta et godt valg for seg selv. Opplevelsen av valget er tema i kartleggingsrapporten av unges yrkes- og utdanningsvalg. 50% svarer at de er uenig i at det er lett og velge riktig utdanning, og 48% svarer at det er vanskelig å forstå hvilke yrker en kan få med de ulike utdanningene (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 20). Aldersgruppen 15-19 år, opplever valget noe lettere enn den eldre aldersgruppen 20-25 år i den nasjonale kartleggingen (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 20). Manglende informasjon om sammenhengen mellom utdanning og yrker kan bidra til at ungdom blir usikre i hva de skal velge og opplever valget vanskelig. Sentrale funn i undersøkelsen viser at elevene mangler beskrivende informasjon om:

«... hvordan veien til yrkene ser ut, hvordan opptakene til utdanning fungerer og hva som er de viktigste arbeidsoppgavene tilhørende de ulike yrkene, også yrker utenom «det vanlige» (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 6).

En del av opplæringen er deltakelse på ulike utdanningsmesser o.l. seks av ti svarer at organiserte aktiviteter i regi av utdanningssektoren er nyttige kilder til informasjon om utdanningsmuligheter som f.eks. skole- og bedriftsbesøk, rådgivingstjenester og informasjonsmøter på skolen (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 7). Internett opplever mange som nyttig i innhenting av informasjon om utdanningsmuligheter. 42 % svarer at internett er svært viktig og 39 % svarer at det er ganske viktig (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 40). 20% svarer at *Rådgiver ved skolen/karriereveileder* er svært viktig, og 40 % svarer ganske viktig (se figur 4-3). 19% svarer at faget *utdanningsvalg* er svært viktig og 34 % ganske viktig. Sentrale funn i undersøkelsen viser at 37% er fornøyd og 28 % er misfornøyd med rådgivingen de har fått på skolen. Av de som er misfornøyd svarer i underkant av halvparten at de kan finne informasjonen bedre selv eller at rådgiveren har manglende kompetanse (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 6). Av de 37% som oppgir at de er fornøyd med informasjonen er det spesielt menn i alderen 15-19 år som er fornøyd.

Artikkelen til Mjaavatn & Frostad tar også opp tema om skolens og rådgivers rolle i valg av utdanningsretning. På spørsmålet: «Hvor viktig har følgende forhold vært for valg av skole?», er gjennomsnittsskåren 2,0 på en skala fra 1-6. 1 står for svaret *ikke i det hele tatt*, og 6 står for *svært viktig* (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 98). Gjennomsnittsskåren for alternativet *rådgiver* var 2,3, og 1,9 for alternativet *lærer* (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). På spørsmål om påvirkning ved valg av linje svarte 88,2% av elevene at læreren hadde liten eller ingen påvirkning. 78,5% svarte at rådgiver hadde liten eller ingen påvirkning på valg av linje. Studien oppsummeres med at få elever la stor vekt på skolens rolle (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101). Det er en forskjell i svarene mellom de som har mottatt individuell veiledning av rådgiver, og de som ikke hadde mottatt individuell veiledning eller informasjon fra rådgiver. De som hadde mottatt individuell veiledning av rådgiver tilla rådgiver en viktigere rolle enn de andre (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101).

Undersøkelsen ser også på om det er en sammenheng mellom opplevelsen av å ha mottatt tilstrekkelig informasjon og fornøydhets i valget. Ungdommer som opplever at de har fått tilstrekkelig informasjon til å velge linje på videregående skole i 10.klasse, svarer etter oppstart i Vg1 at de var fornøyde med valget sitt. De elevene som i 10.klasse ikke opplevde å ha fått nok informasjon når de skulle velge skole og linje på videregående skole, var i mindre grad fornøyde med valget sitt da de ble spurt igjen i Vg1. Elevene svarte på en skala fra 1-6 hvor 1 representerte svaret *ikke sikker i det hele tatt* til 6 for *helt sikker*. Det første spørsmålet var om de hadde: «Nok informasjon til å velge linje?», og det andre spørsmålet var: «Hvor sikker er du på valget du har gjort av linje?» (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 97). Forskjellen mellom de som opplevde å ha fått nok informasjon og de som ikke hadde fått nok informasjon om deres sikkerhet på valg var signifikant. Konklusjonen her ble at: «.. God informasjon ser ut til å gi større sikkerhet for valg av skole» (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 97).

Avslutningsvis oppsummerer artikkelen ut fra resultatene fra deres undersøkelse, at ungdommens valg i liten grad påvirkes av skolens informasjon og rådgiving slik den blir praktisert i dag (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 102). Mjaavatn & Frostad stiller spørsmål ved om mer og bedre karriereveiledning og informasjon i ungdomsskolen er nok. De er i tvil om ungdommene er for unge og umodne i 15/16-årsalderen, til å ta så avgjørende valg for egen fremtid. Resultatene av deres undersøkelse mener de kan tolkes på ulike måter. De stiller spørsmål ved om ungdom påvirkes for lett av hva som er populært. Et annet spørsmål de stiller, er om skolens rolle uansett overstyres av elevenes familie, lønn, kjønn eller yrkesstatus, slik at informasjon og karriereveiledning på ungdomsskole har lite hensikt. En styrking av yrkes- og utdanningsveiledningen i skolen må til for å gi elevene de karriereferdighetene som inngår i Career Management Skills (CMS) (Haug, 2014). Elevene bør få spille hovedrolle i sin egen valgprosess

ved å få nødvendig innsikt og kunnskap som kan hjelpe dem med å planlegge fremtiden (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 102). Artikkelen avsluttes med et sitat av forskerne Mitchell, Levin og Krumboltz som på sitt vis oppsummerer skolens oppdrag ved å stille spørsmålet: «Hvordan kan elevene planlegge å nå et mål de ennå ikke vet hva er, og hvordan kan skolen bidra til denne type refleksjon?» (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 102).

4.7 Skolens beliggenhet, utforming og status

I undersøkelsen blant 10.klassinger i artikkelen til Mjaavatn & Frostad ble elevene spurt om: «Hvor viktig har følgende forhold vært for valg av skole?» (Mjaavatn & Frostad, 2018). På en skal fra 1-6, hvor 1=ikke i det hele tatt og 6= svært viktig ser en av Tabell 4-2, at *nærhet til bosted* har et gjennomsnittskår på 4,2. «s» i tabellen står for standardavvik. At skolen oppfattes som fin har også en betydning for mange elever. Gjennomsnittskåren er 3,7 for kriteriet at *skolen er fin*. I artikkelens drøftingsdel tilføyes det at det i utforming av nye videregående skoleanlegg legges stor vekt på estetikk og gode sosiale møteplasser, og påpeker at dette antagelig er en riktig utvikling ved skolebygging (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101). Elevene ble spurt om hvor viktig ulike forhold har vært for valg av skole, se tabell 4-2 (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 98).

Tabell 4-2. Hva eller hvem påvirker elevenes valg?

	m.	s.
Nærhet til bosted	4,2	1,6
Ønske om nytt sosialt miljø	3,9	1,6
Skolen er fin	3,7	1,6
Venner har valgt skolen	3,1	1,6
Skolen har høy status	3,0	1,6
Foreldre ville det	2,5	1,5
Søsken går der	2,1	1,7
Rådgiver ga råd om det	2,0	1,4

(Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 98)

Skolens geografiske plassering er også en av motivatorene for valg av utdanning i den nasjonale kartleggingen. På spørsmål om viktigheten av ulike kriterier er for valget svarer 19 % at geografisk plassering er svært viktig, og 41% svarer at dette er ganske viktig (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16). Geografisk plassering har blitt viktigere siden forrige kartlegging (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 18).

Skolens status kan også ha betydning for elevenes valg. En skoles status kan blant annet henge sammen med popularitet og kvalitet. Den nasjonale kartleggingen av unges yrkes- og utdanningsvalg viser at 27% svarer at *studiestedet er kjent for kvalitet* er en svært viktig motivator for valg av utdanning. 43% svarer at dette er ganske viktig for valget (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16). Påvirkningsfaktoren at *skolen har høy status* får en gjennomsnittskår på 3,0 i undersøkelsen blant 10.klassinger i artikkelen til Mjaavatn & Frostad (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 98).

5 Diskusjon

Utgangspunktet for valg av litteratur har vært å finne mulige svar på problemstillingen om hva som påvirker unges karrierevalg i dag, og forskningsspørsmålet: «I hvilken grad kan bakenforliggende årsaker påvirke valget?». Noen av påvirkningsfaktorene ligger i det Bronfenbrenner omtaler som mikronivå som vist i figur 1-1. Dette gjelder faktorer som er mellom barnet og blant annet familien, skole og venner. Samarbeidet mellom skole og hjem er plassert på neste nivå, altså mesonivå, mens nasjonale føringsdokumenter for skole og utdanning er plassert i det ytterste nivået, altså makronivå. På ulike vis kan en se at tiltak, holdninger eller endringer i de ulike nivåene kan virke inn på en ungdoms karrierevalg.

5.1 Sosial bakgrunn

Opplæring og kunnskap fra skolen skal ut fra en egalitær tankegang bidra til å utjevne forskjellene mellom barn som vokser opp i hjem med ulik kapital (Bourdieu) (Aagre, 2014), eller sosioøkonomisk status (SØS). Føringsdokumenter som St.meldingen «... og ingen sto igjen» (Kunnskapsdepartement, 2006-2007) er tydelige i målet om at alle unge skal kunne velge fritt uavhengig av kjønn og sosial bakgrunn. Påvirkninger i oppvekstmiljø rundt ungdommen tilhører mikronivå (Aagre, 2014, s. 41).

Ungdata viser at elever fra familier med høyere sosial status i større grad planlegger å ta høyere utdanning enn elever med lavere sosioøkonomisk status (Bakken, 2019). Årsaker til forskjeller blir ikke kommentert i denne undersøkelsen, og en må derfor se på andre funn og forklaringer. I undersøkelsen som inngår i artikkelen til Mjaavatn & Frostad er foreldrene viktigere i valget for elevene som valgte studiespesialiserende utdanning, enn for elevene som valgte yrkesfaglig utdanning (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). Samtidig fant de ingen signifikante forskjeller knyttet til foreldres utdanningsnivå (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). Ut fra dette resultatet ser ikke foreldres utdanningsnivå ut til å ha stor betydning for elevenes valg av videregående skole.

Sosial bakgrunn som påvirkningsfaktor til elevers utdanningsvalg er et viktig tema for artikkelen om medelevers påvirkning (Mjaavatn & Frostad, 2018). Her anvendes Bourdieus sin teori for å forklare hvordan både familie og skolemiljø kan påvirke valget av utdanningsretning ved videregående skole. Strømme viser til at det meste av forskningen om utdanningsvalg omhandler valg av høyere utdanningsprogram og ikke utdanningsretning i videregående skole (Strømme et al., 2019, s. 2). En av ulikhetene ved å benytte Bourdieus teori fremfor SØS, er at den tilfører mer enn bare målbare elementer. Holdninger og språk som inngår i teoriens habitus-begrep er vanskelig å

måle, men synliggjør egenskaper og verdier som ikke er innlemmet i SØS. Ut fra Bourdieus teori kommer barn fra familier med lav kulturell kapital dårligst ut fordi de mangler riktige holdninger, språk og ferdigheter i utdanningssystemet (Aagre, 2014). Barn som vokser opp i familier med høy kulturell kapital har den riktige utrustningen for å kunne tilegne seg kunnskap på et høyere nivå, og er selv en del av gruppen med de «riktige» egenskapene. Økonomisk kapital følger av og til med den kulturelle kapitalen i form av en jobb hvor en tjener bra, men høy utdanning fører også til arbeid med høy kulturell kapital uten nødvendigvis høy lønn. Læreryrket er et eksempel på dette. Ut fra teorien vektet studieforbereidende kunnskap mest (Strømme et al., 2019). I motsetning til Bourdieus teorier som skiller mellom den økonomiske kapitalen og den kulturelle kapitalen, gir SØS et samlet bilde på begge disse kapitalene, foreldrenes utdanning m.m. Målingen av den økonomiske kapitalen innebærer fremdeles kategorisering av antall bøker, datamaskiner o.l. i husstanden. En svakhet med modellen kan være om tallfestingen av antall på kunnskapskilder (f.eks. bøker) og statussymboler (f.eks. antall ferier, datamaskiner, biler), ikke justeres med endringer i samfunnet på hva som er vanlig eller regnes som status. På den måten forklarer Bourdieus teori fenomener som er vanskelig å måle. Ved å anvende formelen for utregning av sosioøkonomisk status inkluderes både økonomisk kapital og kulturell kapital. Bruk av kapitalbegrepet til å beskrive et sosialt miljø og verdier som tilhører miljøet, kan forklare hvordan elever bevisst eller ubevisst kan påvirkes av både hjemmemiljøet og skolemiljøet. Teorien bidrar også til å belyse andre kapitaler enn økonomisk kapital som er viktige i et valg.

Ut fra Banduras teori om resiproke determinisme (RD) (Bandura, 1997, s. 6), kan det å komme i et nytt miljø bidra til nye erfaringer og lærdom som igjen kan bidra til et annet og mer utvidet valggrunnlag enn elevene hadde gjennom tidligere erfaringer og tilbakemeldinger.

Påvirkningsfaktoren sosial bakgrunn er ofte knyttet sammen med forestillinger eller forventninger til karrierevalg knyttet til kjønn og oppvekstmiljø. Linda Gottfredssons teori om avgrensning og kompromisser kan også forklare hvordan sosial bakgrunn kan påvirke valg av utdanningsretning. I hennes teori starter prosessen som ligger bak et karrierevalg i tidlig alder. I tillegg til nedarvede egenskaper, blir barn påvirket av omgivelsene uten å være klare over det. Gjennom kognitiv vekst innsnevres yrkesmulighetene allerede i barndommen. Mulighetene avgrenses ut fra hvordan en opplever at jobben matcher egne interesser, belønninger og betingelser. Disse avgrensningene danner et bilde over muligheter, som igjen danner et kognitivt kart over hva vi tenker er aktuelle yrkesmuligheter. I prosessen er det i 6-8 årsalderen vi orienterer oss mot hva andre med samme kjønn som oss selv velger, og først i 9-13 årsalderen blir vi bevisste yrker knyttet til ulik sosioøkonomisk status (Gottfredson, 1981, s. 555). Utvalget av utdannelses- og yrkesmuligheter er

snevret inn til et begrenset utvalg ved valg av f.eks. videregående skole i 15-16 årsalderen. Underveis har mulighetene blitt snevret inn gjennom mange prosesser. En av dem er at vi gjennom den kognitive veksten konstruerer bilder av yrkene i ulike grupper. Vi vurderer ulike yrker etter ulike mennesker som jobber i dem, og danner et bilde av yrket og om dette passer for oss. Dannelsen av selvet i mennesker er med på å prege valget. Selvet dannes av nedarvede egenskaper av sosiale miljø og erfaringer. Ved å være deltakere i et sosialt miljø vil vi få erfaringer som preger oss og som kan bidra til at vi oppsøker nye miljøer som vil gi oss nye erfaringer. Samtidig mener Gottfredson at mennesker har et indre genetisk kompass som gjør at vi tiltrekkes ulike type mennesker, miljøer og aktiviteter, mens vi frastøtes andre (Højdal & Poulsen, 2009, s. 135). Gjennom å være sammen med andre å få ulike erfaringer, kan vi finne ut hvilke personlighetstrekk vi selv har. Graden av kompromiss er den siste faktoren som spiller inn på valget. Kompromissene inngås på bakgrunn av graden av kompromiss, om valget er et «godt nok valg», utelukkelse av valg som vi ikke anser som akseptable og hvordan vi kan tilpasse oss forandringer og være fornøyd med kompromissene. Etter Gottfredsons teori er valg som oppleves som trussel mot kjønnsidentiteten den største trusselen mot selvoppfattelsen (Højdal & Poulsen, 2009, s. 145). En kan stille spørsmål til i hvilken grad et barn blir eksponert for ulike miljøer i oppveksten så lenge foreldre i stor grad styrer barnets aktiviteter og nye opplevelser. Er det da slik at manglende variasjon av aktiviteter, opplevelser og miljø fører til at elevene i ungdomsskolen tror de har nok grunnlag til å gjøre et godt valg, eller har bortvalgene blitt tatt på et mangelfullt grunnlag slik at mulighetsviften er for snever? En kan også tenke seg at det ut fra teorien ligger trygghet i å velge det som etter mange års prosess er aktuelle muligheter ettersom en da er godt kjent med de ulike alternativene. Er dette årsaken til at teorien blir knyttet til reproduksjon av sosial bakgrunn fordi det i ungdomsskolen er vanskelig å ta et «utradisjonelt» valg i familien? Det kan også tenkes at de aktuelle mulighetene vurderes å være gode nok (Højdal & Poulsen, 2009, s. 129).

Artikkelen til Hegna og Smette (Hegna & Smette, 2017) har sett på ungdommens opplevelse av foreldrenes engasjement i deres utdanningsvalg. Resultatene deres i tabell 4-1, viste ingen signifikante forskjeller mellom elever med ulik sosial bakgrunn (Hegna & Smette, 2017, s. 1116). Flertallet av elevene opplevde at foreldrene var positive til deres utdanningsvalg, og foreldrene mente at ungdommen skulle ta sitt eget karrierevalg. Resultatene Hegna og Smette har fått i sin undersøkelse viser at elevene opplever i stor grad opplevde foreldrenes engasjement i deres utdanningsvalg som positivt, fordi de kan gi informasjon og støtte til barnet i valgprosessen. Få oppgir at foreldrenes engasjement er negativt og styrende. Elevene oppgir at valget er deres eget og at valget er fritt. Ifølge artikkelforfatterne er det i det norske utdanningssystemet nærmest tabu at foreldre blir involvert i skolens arbeid med utdanningsinformasjon og karriereveiledning til elevene.

Foreldre blir kun invitert til et eget møte med informasjon fra rådgiver, ellers er aktivitetene hovedsakelig for elevene. Artikkelforfatternes syn kan forstås dithen at frykten for at foreldre skal legge føringer på barnets utdanningsvalg fører til at foreldre i liten grad involveres av skolen. Sett i lys av deres funn om hvordan elevene selv svarer om foreldrenes involvering, er involveringen i utgangspunktet positiv. Så lenge foreldrene ikke forsøker å styre dem mot noe de ikke ønsker selv, opplever de foreldrenes engasjement som positivt og støttende. Er det slik at føringene i planer og mål om like muligheter uavhengig av kjønn og familiebakgrunn, grunner i en tanke om at det er best om skolen tar ansvaret for denne opplæringen uten særlig involvering av foreldre? Økt foreldreinvolvering kan være ressurskrevende å organisere, samtidig som en ikke er sikret foreldrenes deltakelse i aktivitetene som organiseres. Om vi endrer synet på foreldres rolle i elevenes karrierevalg, kan det bidra til å tenke nytt om hvordan involvere foreldrene. Som det går frem av artikkelen til Hegna & Smette (Hegna & Smette, 2017), og av den nasjonale kartleggingen (Utdanningsdirektoratet, 2019), opplever mange at valget kan være vanskelig. I artikkelen til Hegna og Smette forteller noen av de som har svart, at samtaler med foreldre om karrierevalg kan bidra til å sortere informasjonen og gjøre et vanskelig valg noe lettere (Hegna & Smette, 2017).

Både skolemiljø og familie er en del av elevens miljøfaktorer (M) i Banduras RD-teori, som er med på å påvirke elevens personlige faktorer og beslutninger om handlinger (Bandura, 1997). Det kan tenkes at dårlig samspill eller motstridende melding fra skole og hjem om elevens egenskaper, eller forventede karrierevalg, påvirker elevens valgprosess i negativ retning. Tilbakemeldinger om elevens egenskaper fra både skolemiljø og hjemmemiljø og mennesker som lytter til elevens ønsker, vil kunne bidra til mestringstro og trygghet i prosessene i (P) (de personlige faktorene) (Bandura, 1997). Gjennom erfaringer, tilbakemeldinger og observasjoner av omgivelsene finner eleven selv ut hva de skal tenke om ting, hva de skal velge og hvilket valg de har mest utbytte av. For at eleven skal oppleve at egne evner og ferdigheter er viktig og bra, må mulighetene vektas likt når de presenteres. Artikkelen til Johannesen er et innspill til denne prosessen ved at hun mener at yrkesfagene presenteres som mindre viktige enn de studieforberedende fagene (Johannesen, 2019). Det kan være vanskelig for eleven å vurdere hvilket valg som gir best utbytte, om det som gir mestringstro samtidig blir presentert som mindre verdifullt av omgivelsene. En annen utfordring kan være om skole og foreldre som del av miljøfaktorer (M), representerer ulike syn på hva som er best å velge.

5.2 Kjønnforskjeller

Ser en på funnene om hva som er unges karrierevalg i dag viser de at gutter og jenter velger ulike karriereveier. Resultatene fra den nasjonale kartleggingen viste at jenter hovedsakelig valgte arbeid med mennesker i kategorien helse og omsorg, mens guttene i stor grad valgte tekniske og manuelle yrker, eller å jobbe med «ting» (Utdanningsdirektoratet, 2019). Tendensen synes i både valg av utdanning og yrke ifølge denne undersøkelsen. Noen yrker derimot, er interessante for begge kjønn slik som juss, medisin, lærer og media. Felles trekk for disse utdanningsretningene er at de innebærer arbeid med mennesker, men også en høy grad av faglige eller tekniske ferdigheter. Andelen jenter som planlegger å ta høyere utdanning etter videregående er noe større for jenter enn for gutter ifølge undersøkelsen (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 10).

Artikkelen til Mjaavatn & Frostad oppsummerer funn med at: «... kjønnsstereotyper ligger som en viktig faktor bak valg av linje på videregående skole» (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101). De kommenterer at elevene har klare oppfatninger av hva som er gutte- og jentefag, og at denne ubalansen er tydeligst på yrkesfag. De ser også at lønn er viktigere motivasjonsfaktor for guttene enn for jentene.

Med en utdanningspolitikk som tar sikte på at gutter og jenter skal velge likt uavhengig av kjønn, er det interessant å finne ut hva som kan oppfattes som et valg som kan true kjønnsidentiteten slik Gottfredsons teori tilsier (Højdal & Poulsen, 2009). En kan tenke seg at ut fra bildene vi lager om hvem som er i hvilke yrker og hvordan de passer oss, også assosierer oss med om yrket har flest menn eller kvinner. Kjønn tar vi med i vurderingen allerede i 6-8 års alderen (Gottfredson, 1981). Det er interessant om jenter vil oppleve et mannspreget yrke som en trussel for selvoppfattelsen fordi det kan gi et bilde som er vanskeligere å identifisere seg med. Samtidig vil bildet av et yrke og våre tanker om hvordan vi matcher et yrke, kunne endres om ubalansen mellom kjønn endres. Gottfredson forklarer at kjønn og sosial klasse bidrar til at barn har en tendens til å reproducere foreldrenes orden (Højdal & Poulsen, 2009, s. 129). Dersom målsettingen om et fritt yrkesvalg skal kunne nås, må modellen hennes gi mulighet for at vi ikke opplever yrker så stereotype i forhold til kjønn at det er en trussel mot selvdannelsen

Gottfredsons teori kan forklare ulikheter mellom jenter og gutters yrkesvalg gjennom utformingen av en mulighetsvifte som unge har når de skal foreta valget. Den påvirkes av de yrkesbildene vi lager, og hvem som vi sammenligner oss med underveis (Højdal & Poulsen, 2009, s. 138). I de bildene vi danner oss av yrker og ulike typer mennesker som jobber innenfor en yrkesgruppe, inneholder også et forhold til kjønn i ulike yrker. Skolen må bidra til et utvidet bilde av yrker enn det vi har med oss hjemmefra, om vi skal bryte med yrkesoppfatningen vi har gjennom vår sosiale

bakgrunn. En kan tenke seg at vi må jobbe mye med å likestille arbeidslivet, for at unge som vokser opp skal kunne konstruere yrkesbilder av begge kjønn i et yrke om ulikheter i karrierevalg skal kunne endres over tid. Det samme kan en si om informasjonen som gis av skolen gjennom faget utdanningsvalg, deltakelse på utdanningsmesser o.l. I tillegg trengs det i noen yrker en endring for å gjøre yrket mer kjønnsnøytralt ved å f.eks. endre yrkestittel slik helsesøster nå er endret til helsesykepleier. Yrkesbildene vi danner oss er ifølge artikkelen til Johannesen også påvirket av holdninger i utdanningssystemet (Johannesen, 2019). Selv om hun begrunner forskjellen på yrkesfagenes og allmennfagenes status med Bourdieu sin teori om kulturell og sosial kapital, kan en også forklare den ut fra Gottfredsons tankegang. Fordi prosessen med å danne det hun kaller en mulighetsvifte starter i ung alder, blir vi tidlig påvirket av yrkesfremstillinger både hjemme og på skolen. Holdninger i hjemmet til det å ta høyere utdanning eller yrkesfaglige utdanninger, vil kunne påvirke hva unge opplever som mulige valg.

Ser en kjønnsforskjellene i karrierevalgene opp mot Banduras teori, vil holdninger og tanker som fører til handling påvirkes av miljøet og gjennom tilbakemeldinger fra andre. Tilbakemeldinger fra miljøet om sterke forventninger til karrierevalg ut fra kjønn vil kunne påvirke valget. Banduras RD-teori kan gi mer rom for mindre tradisjonelle valg enn Gottfredsons teori, der mulighetsviften er bygget opp gjennom mange år. I Banduras teori er avgjørelser om handling en pågående prosess, med større rom for refleksjon over egne interesser, ferdigheter, erfaringer og informasjon om yrker ved valg av videregående utdanningsretning. Ved at skolen øker elevenes karriereferdigheter styrkes valgkompetansen slik at elevene blir flinkere til å innhente nødvendig informasjon for å kunne ta et godt valg for seg selv.

Artikkelforfatterne Mjaavatn & Frostad mener at god og individrettet informasjon i ungdomsskolen kan bidra til å endre kjønnsbalansen noe (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101). Samtidig svarer elever både i den nasjonale kartleggingen over unges yrkes- og utdanningsvalg (Utdanningsdirektoratet, 2019), og 10.klassingene i undersøkelsen til Mjaasvatn & Frostad at skolen i liten grad påvirker deres valg (Mjaavatn & Frostad, 2018). Derimot svarer de at foreldre og venner er viktige. Om det skyldes måten faget undervises i, manglende kompetanse hos lærere og rådgivere er vanskelig å si, men av de som ikke var fornøyd med rådgivingen var det kvaliteten på informasjonen de ikke var fornøyd med. I den nasjonale kartleggingen svarer elevene at faget utdanningsvalg er mindre viktig for dem i informasjonsinnhenting, mens rådgiver er noe mer viktig. Ut fra resultatene her svarer flest at informasjon fra internett er svært viktig og skole- og bedriftsbesøk nest viktigst. (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 40). Unge vokser opp med stor tilgang til informasjon på nett, og det er forståelig at internett viktig i informasjonshenting av yrkes- og utdanningsmuligheter.

Direkte kontakt med mennesker som har kunnskap om et spesifikt yrke eller utdanning, ser også ut til å være viktig for dem ut fra svarene deres.

5.3 Venner og medelever

Venner oppgis å være en viktig påvirkningsfaktor i rapporten fra utdanningsdirektoratet (Utdanningsdirektoratet, 2019), Mjaavatn & Frostad (Mjaavatn & Frostad, 2018) og i artikkelen til Thea Bertnes Strømme (Strømme et al., 2019). Venner og medelever inngår i elevens mikronivå (Aagre, 2014, s. 41). I ungdomsskolealder kan en anta at mange av vennene også er medelever i klassen eller på skolen. Skillet mellom venner og medelever kan derfor være noe uklart, men man kan tenke seg at mange elever vil tolke medelever litt videre enn vennekategorien. Thea Bertnes Strømme tar opp i sin artikkel hvordan elevers valg av videregående opplæring kan påvirkes av skolens andel elever fra høy sosial klasse (Strømme et al., 2019). Hun påpeker at det foreløpig er lite forskning knyttet til valg av videregående utdanningsretning og elevsammensetning på skolen. Sosial bakgrunns påvirkning på karrierevalg kan da i gitte situasjoner ha mindre betydning enn en kanskje har trodd. Det var spesielt elever fra lavere sosial klasse som ble påvirket av en høy andel elever med høyere sosial klasse. Funnene belyses gjennom Bourdieus kapitalbegrep, der elever med høyere sosial klasse innehar holdninger og ferdigheter som gir fortrinn i utdanningssystemet (Aagre, 2014). Ved at mange elever på en skole har de samme holdningene og ferdighetene, kan en forstå det slik at denne gruppen preger miljøet på skolen.

For at vi skal oppdage nye egenskaper hos oss selv må vi være sammen med andre slik at vi får nye erfaringer. En kan da tenke seg at vi gjennom å være sammen med medelever fra en høyere sosial klasse kan gi oss et bredere erfaringsgrunnlag, enn om vi bare omgås mennesker vi er mer like. På tidspunktet hvor valget av videregående skole, gjøres har vi ifølge Gottfredson allerede innsnevret valgmulighetene gjennom de ulike trinnene i selvdannelse og yrkesreferanser. Er det noe vi ønsker mye nok, er det mulig å trekke inn muligheter vi allerede har valgt bort. Dette krever stor interesse siden valgene i denne fasen anses som irreversible. Gottfredson peker også på at vi genetisk frastøtes noen typer yrker, mennesker og aktiviteter, og at vi finner ut hva det er gjennom å være sammen med andre (Høydal & Poulsen, 2009, s. 136). Ny informasjon hentes kun inn hvis det anses som helt nødvendig for å ta et valg. Det er vanskelig å se at sammensetningen av elever på ungdomsskolen kan ha stor betydning for valg av utdanningsretning ut fra Gottfredsons teori, med mindre det foreligger en akutt situasjon som bidrar til at medelevers valg får så stor betydning.

Hvordan unge påvirkes i forhold til sitt utdanningsvalg kan også settes inn i Banduras RD-modell (figur 2-1). Ut fra denne modellen er det i utgangspunktet ikke noen føringer på hva ungdommen vil

velge, men miljøet vil kunne påvirke hva ungdommen opplever som mulige alternativer. Både skole- og hjemmemiljø gir tilbakemeldinger til ungdommen, bidrar i deres utvikling av seg selv og på den måten bidrar til beslutninger om handling. Tilbakemeldinger både fra foreldre, lærere og medelever vil kunne bidra til å danne ungdommens oppfattelse av egne evner og ferdigheter. Egenskaper og evner ungdommen får positive tilbakemelding på, eksempelvis gjennom gode karakter, vil kunne påvirke både valg om faglig innsats og kanskje påvirke mulige utdannings- og yrkesvalg siden. En kan også tenke seg at ungdommen gjennom klassemiljøet de er en del av, kan se hvilke alternativer de er best tjent med i fremtiden, og på den måten gjøre nødvendige handlinger for å nå et fremtidig mål. På en annen siden kan kanskje lave tanker om egne ferdigheter og evner bli bekreftet gjennom karakterer og tilbakemeldinger på skolen slik at dette påvirker hva de opplever er mulige valg. Et hjemmemiljø som gir lite positiv støtte til ungdommens skoleferdigheter, og dermed selvoppfattelsen, vil på den måten påvirke elevens oppfattelse av utbytte ved fremtidige skole- og karrierevalg.

5.4 Indre motivasjon og personlig interesse

Resultatene fra den nasjonale kartleggingen av unges yrkes- og utdanningsvalg viser at viktige faktorer for valg av utdanning er at faget interesserer, at utdanningen fører til en jobb de ønsker seg eller at utdanningen gir mange jobbmuligheter (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16). I valg av yrke er det å få et *arbeid som passer mine interesser* viktigst for valget (Utdanningsdirektoratet, 2019). Det å få brukt egne evner og at arbeidet oppleves meningsfullt er også svært viktig for mange (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 23). Fremtidig yrke blir også trukket frem som den viktigste faktoren for valg av yrke for elever på studieforbereende linjer og elever på yrkesfaglig studieretning (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 100).

Ut fra disse resultatene skulle en tro at elever er godt kjent med egne evner og ferdigheter før de foretar et karrierevalg. I lys av Banduras tenkning kan en forstå det slik at elevene gjennom lang tid har fått tilbakemelding fra omgivelsene på hva de er flinke til. Gjennom egne erfaringer og andres tilbakemelding er mestringstroen styrket slik at de har et klarere bilde av egenskaper og interesser. Mestringstroen styrkes mest når suksesser av prestasjoner kommer gjennom egne evner fremfor gjennom støtte fra andre (Bandura, 1978a, s. 201). Vi velger den handlingen vi i en vurdering mener vi vil ha mest utbytte av. På mange måter gir tolkning gjennom denne teorien mer rom for valg uavhengig av sosial bakgrunn fordi den i større grad involverer andre miljøer enn familie som en del av miljøet som grunnlag for informasjon og refleksjon før et valg. Samtidig mener Johannesen i sin artikkel at elevene gjennom skolegangen ikke får en like god presentasjon av yrkesfaglige

utdanningsretninger som av en «boklig» retning som hun kaller det (Johannesen, 2019). Hun peker på at de yrkesfaglige retningene blir gitt mindre verdi blant annet gjennom manglende satsning på fagene i skolen som kan gi elevene et relevant innblikk, og egen erfaring innenfor yrkesfag.

Eksempler på dårlig satsing er dårlig verktøy i kunst og håndverk og kvalitet og variasjon av råvarer i mat og helse (Johannesen, 2019, s. 284). I tillegg mener hun at karriereveiledning i skolen levert av lærere og rådgivere mangler kompetanse i yrkesfag. Ut fra dette perspektivet kan en da stille spørsmål ved om elevene i realiteten har fått nok innsikt og erfaring i yrkesfagene ved valg av utdanningsretning for videregående skole? Har de hatt muligheten til å finne ut nok om egne evner innenfor disse retningene til å vite hva som er egne interessefelt? Det kan tenkes at erfaringene kan variere, ettersom den enkelte skole kan velge å satse på praktiske-estetiske fag. Elever kan også ha innsikt og erfaringer hjemmefra om de har foreldre som f.eks. har et håndverksyrke.

Videre mener Gottfredson at yrkesmessige interesser har moderat betydning for individets inngåelse av kompromisser, mens prestisje har større betydning (Højdal & Poulsen, 2009). Denne prioriteringen samsvarer ikke med elevenes svar i den nasjonale kartleggingen der indre motivasjon og egne interesser er viktigst for de fleste unge ved utdannings- og yrkesvalg (Utdanningsdirektoratet, 2019).

5.5 Karrierelæring og valg

I den nasjonale kartleggingen blir ungdommene bedt om å ta stilling til ulike påstander om yrkes- og utdanningsvalg (Utdanningsdirektoratet, 2019). Mange opplever at det er vanskelig å forstå hvilken jobb ulike utdanninger fører til. Omtrent halvparten av de spurte mente det var lett å velge riktig utdanning (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 9). Svarene avdekker en manglende sammenheng mellom utdanning og yrke, og behov for hjelp til å nyttiggjøre seg informasjonen i egen valgprosess. Ut fra svarene, er det mange som ikke klarer å se sammenhengene. I et skole- og utdanningssystem med mange kombinasjonsmuligheter som kan føre frem til ulike yrker, er det å få tilstrekkelig informasjon om ulike veier og sammenhenger viktig for å kunne velge. Selv om utøvelsen av et yrke ligger langt frem i tid når en skal velge videregående studieretning, er det fremtidig arbeid som for mange er motivasjonen når de velger videregående studieretning. Opplæring av karrierferdigheter og valgkompetanse er dermed viktig for eleven for selv å kunne sortere kunnskap og informasjon, ha oversikt over muligheter og foreta gode valg for seg selv. Karrierferdighetene kan beskrives slik som i CMS (Career Management Skills), som nevnt i innledningen (Haug, 2014).

Denne prosessen inngår i det Gottfredson omtaler som kognitiv vekst hvor hun trekker inn de ulike læringstrinnene i Blooms taksonomi (figur 2-2). Et barn vil utvikle de kognitive ferdighetene frem til de blir voksne. Prosessen går på å huske informasjon, forstå den, overføre informasjon og se relevansen av den, og analysere for å vurdere en handling eller et valg. De to siste leddene i prosessen er å evaluere ved å sette opp kriterier for å vurdere valgene og siste ledd er å utvikle en plan for å nå målet. Prosessen skjer igjennom hele oppveksten, men avhengig av alder inkluderer vi nye faktorer i omgivelsene som er med å påvirke prosessen slik det er skissert i tabell 2-1. Gjennom sosiale sammenhenger og tilbakemeldinger fra andre vil vi bli bedre kjent med oss selv og egne evner. Dette er med på å danne «Selvet» (Højdal & Poulsen, 2009, s. 133). Gottfredson påpeker at det er stor variasjon i barns utvikling når det kommer til å forstå seg selv og omgivelsene (Højdal & Poulsen, 2009, s. 132). Det at mange opplever valget vanskelig, og at det er vanskelig å forstå hvilke utdanninger som fører til hvilke yrker, kan en forstå slik at ikke alle er kommet like langt i sin prosess. Elever vil kunne ha vansker med å lage en plan for å nå målet. Gottfredsons teori om karriereutvikling, kan bidra til å forstå hvordan det å ta et karrierevalg er en prosess som foregår helt fra barn til voksen. En får innblikk i hvordan informasjon bearbeides, vurderes og hvordan omgivelsene påvirker. Teorien forteller oss lite om hvordan skole skal handle for å være til nytte for ungdommen i et vanskelig valg, men belyser i stor grad individets interne prosesser og utvikling. Yrkes- og utdanningsvalg avhenger derfor mye av elevens valgkompetanse.

Grunnskolen har mest informasjon om yrkes- og utdanningsmuligheter på ungdomsskolen. Først da får elevene informasjon av rådgiver, starter opp med utdanningsvalg og andre yrkes- og utdanningsrettede aktiviteter. I følge Gottfredssons teori har elevene da allerede foretatt mange bortvalg av yrker, og mulighetsviften er innsnevret. Eleven kan ut fra teorien komme i situasjoner der det er behov for å foreta et akutt valg (Højdal & Poulsen, 2009). Et eksempel på en slik situasjon kan være manglende karaktergrunnlag for å tas opp på en ønsket utdanningsretning eller skole. En utfordring med teorien er at elevene allerede har valgt bort mange muligheter (tabell 2-1). Tidspunktet for en innsnevret mulighetsvifte sammenfaller med tidspunktet skolen bruker mye ressurser på yrkes- og utdanningsvalg.

I artikkelen til Mjaavatn & Frostad stilles det i avslutningen spørsmål til om dagens 15-16 åringer er modne nok til å ta et yrkesvalg som er så avgjørende for fremtiden, og mener at deres undersøkelse kan tolkes på flere måter. Et usikkerhetsmoment er om elevene lett lar seg rive med av det som er populært, fremfor å tenke langsiktig om egen fremtid (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 102). Samtidig mener de at elevene må få bedre innsikt og hjelp til å planlegge egen fremtid. Eleven må selv spille hovedrollen i sin valgprosess, og de må lære nødvendige karriereferdigheter slik som CMS

(Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 102). Siden det er skolen som skal gi elevene de nødvendige karriereferdighetene, er det mye som tyder på at en må se på hvordan denne kunnskapen leveres i skolen i dag. Resultatene i den nasjonale kartleggingen viste at faget utdanningsvalg kom fjerde siste plass av 11 faktorer i rangeringen av viktige kilder for nyttig informasjon om utdanningsmuligheter. Rådgiver ved skolen /karriereveileder kom på tredje plass på rangeringen over viktige kilder (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 41). Resultatene fra undersøkelsen i blant 10.klassingene viser at lærere og rådgivere kom nederst på lista over hvem som har påvirket elevenes valg av linje ved videregående skole (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). Artikkelen oppsummerer med at slik informasjon og rådgiving praktiseres på i liten grad påvirker elevenes valg. Det er en mulighet for at elevene påvirkes av skolen over tid uten å være bevisst det selv (Mjaavatn & Frostad, 2018). På den ene siden kan det tenkes at måten informasjonen om karrieremuligheter som leveres fra skolen er mangelfull grunnet manglende kompetanse hos lærere og rådgivere. På den andre siden er det også en mulighet for at elevene ikke tenker på læring av karriereferdigheter som et fag. Nyttige kilder til informasjon om utdanningsmuligheter viser seg å være internettet, skole- og bedriftsbesøk, rådgiver ved skolen, informasjonsmøte på skolen, utdanningsmesser og faget utdanningsvalg. Kildene bidrar i stor grad til informasjonen mer enn hjelp til å bearbeide informasjonen. Karrierelæring med opplæring i karriereferdighetene kan hjelpe hver enkelt til å sortere informasjon, og eventuelt innhente ny før de kan foreta et valg. På den måten kan utdanningsvalg ses på som faget der man lærer nødvendige ferdigheter man trenger i møtet med informasjon på internett, utdanningsmesser o.l. Nasjonal kartlegging og artikkelen til Mjaavatn & Frostad (Mjaavatn & Frostad, 2018), viser at lærere og rådgivere er mindre viktige for elevene i valget/informasjonsinnhenting. De henter i stor grad informasjon fra nettet og opplever at utdanningsmesser og skolebesøk er nyttig (Utdanningsdirektoratet, 2019). Felles for kildene er at det gir ungdommen tilgang til direkteinformasjon fra de som jobber med akkurat dette fagfeltet. En kan tenke seg at det er rom for å i større grad benytte seg av denne typen aktiviteter i informasjonsarbeidet i utdanningsvalg.

Mange svarer at de opplever selve valget vanskelig. I artikkelen til Hegna og Smette (Hegna & Smette, 2017) oppgir mange av elevene som synes valget i seg selv er vanskelig at foreldres involvering er god støtte. Å snakke med foreldrene kan bidra til at de selv klarer å sortere i sine tanker og usikkerhet knyttet til karrierevalget. Er foreldre en uutnyttet ressurs i barnas karrierevalg? Burde en i større grad brukt tid på å lære opp foreldre slik at de hadde bedre innsikt utdanningssystem og muligheter slik at de hadde bedre kunnskap i samtale med barna om karrierespørsmål? I artikkelen til Mjaavatn & Frostad inngår et forslag fra en politisk rådgiver om å arrangere workshop for foreldre (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 91). Dette er en ny tanke om

hvordan foreldrene som ungdommene selv oppgir at er viktige for dem, kunne fått økt kunnskap om utdanningssystem, jobbmuligheter, nettsider og nyttige digitale verktøy innen karriereveiledning som finnes i dag. Tittelen «*Det er veldig sånn at det er et valg for livet*» signaliserer på mange måter et alvorstynget valg (Mjaavatn & Frostad, 2018). I iveren etter å få ungdom til å foreta et godt valg og unngå omvalg, er det en fare for å ikke kommunisere ut godt nok alle påbygningsmulighetene som finnes i utdanningssystemet. Mange yrkesfaglige utdanninger kan bygges på med fagskole på et senere tidspunkt, eller en kan ta påbygg som kvalifiserer til høyere utdanning. Om elevene tilbys god opplæring i karriereferdighetene vil de kunne tilegne seg ny kunnskap og foreta nye karrierevalg for å tilpasse seg arbeidslivet på et senere tidspunkt.

5.6 Lønn og status

Yrkesfagenes status er tema for Johannesens artikkel (Johannesen, 2019). Ifølge henne fremmes holdninger i skolen om at studieforbereende fag anses som mer verdifulle enn yrkesfagene (Johannesen, 2019). Holdningene er både blant ledelse og ansatte i skolen i elevens mikronivå, men også i nasjonale føringer og bestemmelser på makronivå (Aagre, 2014). Denne holdningen fører til at praktisk estetiske fag nedprioriteres ressursmessig i skolen. Manglende utstyr i fagene gir elevene lite innblikk i yrkesfag, og lite erfaring med ulike håndverk som kan gi innblikk i håndverksyrker (Johannesen, 2019). Hun trekker også frem at karriereveilederne i skolen mangler yrkesfaglig kompetanse og derfor har lite kjennskap til yrkene. De studiespesialiserende fagene blir systematisk trukket frem som de mest verdifulle fagene, eller fagene med høyest status.

Et annet funn i studien var fraværet av informasjon om andre valg enn høyere utdanning. Ungdata måler hvor mange som planlegger høyere utdanning, men måler ikke samtidig andelen som ønsker en yrkesfaglig utdanning fra videregående skole (Bakken, 2019). Dette betyr ikke at de andre mangler utdanningsplaner. For et mer presist bilde av ungdomsskoleelevers utdanningsplaner, ville det vært interessant om yrkesfaglig utdanning ble etterspurt i undersøkelsen. At undersøkelsen velger å ikke spørre om yrkesfaglig utdanning, kan forstås som at man ikke anser yrkesfagene som like viktige slik Johannesen også fremmer i sin artikkel (Johannesen, 2019). Tema i denne delen av Ungdata-undersøkelsen omhandler nettopp utdanningsplaner, og både ungdomsskoleelever og videregående elever blir spurt.

Sett i Banduras modell vil en slik holdning kunne bidra til at elever opplever tilbakemeldinger i håndverksfag, som mindre verdifulle enn tilbakemeldinger i fag og ferdigheter som er viktige for en studieforbereende utdanning. En annen konsekvens kan være at elevene opplever at karakterene i de praktiske fagene anses mindre verdifulle i klassen, av lærere og i familiemiljøet. En elev med

gode ferdigheter i allmenne fagene kan oppfatte at utbytte av å velge yrkesfag er dårligere enn valg av studieforbereidende, selv om interessen ligger i en yrkesfaglig retning. En kan også se for seg at selvmotiveringen (self-efficacy) hos elever med egenskaper innen kategorien yrkesfag, vil synke om tilbakemeldingene oppleves lite viktige. Om selvmotivasjonen og selvtroen er lav vil dette kunne påvirke handlingene og dermed karrierevalget. Elever som har evner innen yrkesfag, men som ikke opplever anerkjennelse for evnene, vil kunne velge studiespesialiserende fordi det fremstår som det valget de får mest igjen for ut fra Banduras tenkning.

5.7 Skolens beliggenhet, utforming og status

I følge artikkelen til Mjaavatn & Frostad har valg av videregående skole sammenheng med nærhet til skolen (Mjaavatn & Frostad, 2018). I den nasjonale kartleggingen har geografisk plassering en betydning (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 39). Ved gjennomføring av videregående skole er det mange elever som fremdeles bor hjemme hos foreldre, og det er da forståelig at mange ønsker kortest mulig reisevei til skolen. Eventuelt lengre for jentene som i større grad ønsker å bytte sosialt miljø (Mjaavatn & Frostad, 2018). En kanskje overraskende påvirkningsfaktor var betydningen av at skoleanlegget er fint. Dette var den tredje viktigste faktoren for valg av skole, og spesielt viktig for guttene på begge utdanningsretninger (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). Skolens utforming er ikke nevnt i andre undersøkelser, men denne påvirkningsfaktoren kan være nyttig å kjenne til for fylkeskommuner som har ansvar for de videregående skolene. Planlegging av beliggenhet og utforming av skoler ligger i overordnede systemer og tilhører i utgangspunktet Bronfenbrenners eksonivå i den grad fylkeskommunen tar avgjørelsene. Nasjonale føringer som innvirker på alternative muligheter om plassering og utforming hører til i makronivået. Skolens status har også en betydning for valget av skole (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 98). Det er interessant å se at en del fysiske faktorer kommer så høyt opp på lista over påvirkningsfaktorer. Ses resultatet i lys av Gottfredsson teori, kan en tenke seg at aktuelle karrierevalg i mulighetslista velges bort i inngåelsen av kompromisser om den geografiske avstanden til hjemmet er for stor. Utdanningsstedets status og at studiet er kjent for kvalitet er to faktorer som kan bety det samme, men ikke nødvendigvis. I artikkelen til Mjaavatn og Frostad viser funn at spesielt guttene er opptatt av at skolen har høy status (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 98). Hva som fører til at en skole har høy status blant unge, kan innebære at skolen er kjent for å holde høy kvalitet på undervisningen, men det kan også være at skolen er populær blant unge f.eks. på grunn av beliggenheten, og at karaktersnittet for å komme inn er høyt. I følge Mjaavatn & Frostad er høy status spesielt viktig for guttene på studieforbereidende linje (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 99). Hva som legges i kategorien «høy status» er ikke forklart, og respondentene kan ha ulike assosiasjoner til begrepet. I den nasjonale

kartleggingen trekkes det frem som sentrale funn i undersøkelsen, at studiet er kjent for kvalitet har blitt mindre viktig siden forrige undersøkelse. Geografisk plassering har blitt viktigere (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 18). Det er ikke forskjell mellom gruppen 15-19 år og 20-25 år i den nasjonale kartleggingen. En kan da gå ut fra at beliggenhet er en viktig påvirkningsfaktor både ved valg av videregående utdanningsretning og ved valg av høyere utdanning. Ved å spørre om elevene er opptatt av at skolen har høy status, kan en tenke seg at dette er viktig i forhold til hva andre elever mener. Ifølge den nasjonale kartleggingen var det kun 14 % som svarte at medelevers vurdering av utdanningen var svært viktig for dem (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 16). På den ene siden kan dette bety at høy status kun er viktig for dem selv, men på en annen side kan det bety manglende bevissthet i forhold til venner som påvirkningsfaktor. I lys av Gottfredsons teori kan det tenkes at denne påvirkningsfaktoren er del av bildet i ungdommens alternativer i sin mulighetsvifte. De søker ikke informasjon som kan forstyrre eller ødelegge det bildet de har. Å undersøke andre skoler som i deres bilde har lavere status enn den de har valgt ut, vil ikke være aktuelt. Unntaket er om de for eksempel ikke har gode nok karakterer til å komme inn på studieretningen de ønsker. Det vil kunne anses som en akutt hendelse som medfører inkludering av tidligere bortvalg (Høydal & Poulsen, 2009, s. 143).

5.8 Påvirkningsfaktorer i planverk

Nasjonale føringer som læreplanverket, stortingsmeldinger o.l. er påvirkningsfaktorer som ligger i det ytre nivået i Bronfenbrenners teori, makronivå. Selv om føringene ikke påvirker elevene direkte i sine relasjoner, kan de påvirke hva som blir presentert og hvordan det presenteres i skolen. Yrkes- og utdanningsvalg fremstilles som et fritt valg samtidig som at det ligger et bakenforliggende ønske om å styre flere unge til yrker vi mener vi vil ha behov for i fremtiden. Disse påvirkningsfaktorene kan plasseres i barnets makronivå (Aagre, 2014). NOU-rapporten «Norge i omstilling», trekker frem at vi kommer til å ha for få utdannet innen sykepleieryrket, helsefagarbeidere, forskning- og tekniske fagfelt, og derfor må få flere til å utdanne seg innenfor ønskede fagfelt (NOU 2016:7, s. 17). I praksis betyr det at noe må gjøres for å sikre at vi i fremtiden har nok folk som ønsker å utdanne seg til disse yrkene. Et av tiltakene er å bedre karrierferdighetene hos de som skal kvalifisere seg for arbeidslivet. Dette gjelder også for de som er i ferd med å falle ut eller har falt ut av arbeidslivet. For elever som er underveis i grunnopplæring eller videregående opplæring, vil riktig karrierevalg være en viktig motivasjonsfaktor for gjennomføringen av utdanningen.

Endringer i arbeidslivet medfører endringer i kompetansebehov innenfor ulike fagfelt. For å sikre rekruttering til aktuelle utdanninger og yrker, må tilstrekkelig informasjon ut til unge som står foran

sitt karrierevalg. Ved å redusere kjønnsforskjellene i karrierevalg kan en anta at gruppen av mulige søkere til ønskede utdanninger øker. Samtidig som vi ønsker at de unge skal velge fritt, ønsker vi at flere skal velge de yrkene og utdanningene vi trenger i fremtiden. Ved å appellere til ungdommen med spennende utdanningsmuligheter og jobbmuligheter, kan unge påvirkes i sitt valg. Et annet virkemiddel er å øke utdanningsplasser slik at flere kommer inn på studiene.

Målsettingene er at alle skal velge fritt uavhengig av kjønn og sosial bakgrunn. Målene kan også ses på som visjoner, noe vi strekke oss etter for stadig å bli bedre. Med et sammensatt bilde av alt som kan påvirke unges yrkesvalg, kan målet om at hver enkelt skal foreta et fritt valg fremstå som uoppnåelig. Samtidig kan ny læreplan i utdanningsvalg, gode lærebøker, tilstrekkelig informasjon og rådgiving bidra til å gi ungdommene de karriereferdighetene de trenger for å ta et bevisst valg. Om virkeligheten er slik det blir hevdet i artikkelen til Johannessen (Johannesen, 2019), må det en holdningsendring til i hele skolesystemet for å likestille fag og yrkesmuligheter.

6 Avslutning

6.1 Oppsummering

Jeg har i denne narrative litteraturstudien forsøkt å gi en oversikt over hva som kan påvirke unges karrierevalg i dag, og i hvilken grad bakenforliggende årsaker kan påvirke valget.

Oppsummeringen av funnene presenteres inndelt i Bronfenbrenners ulike nivå med start innerst hos ungdommen selv (Aagre, 2014, s. 41). Funnene viste at indre motivasjon og personlige interesser er svært viktige i unges yrkes- og utdanningsvalg. Ungdommene ønsker blant annet å kunne bruke egne evner i sin kommende jobb, og oppleve arbeidet meningsfullt. Interesser og ferdigheter kan påvirkes bevisst eller ubevisst av relasjoner i ungdommens mikronivå som er neste nivå. Bandura og Gottfredson har ulike tilnærminger til hva som danner grunnlaget for hvordan valg dannes. I følge Gottfredsson starter barnet tidlig å lage seg bilder av ulike yrkesgrupper og av mennesketypene som jobber i dem. Ungdommen velger bort alternativer som ikke er aktuelle. Til slutt sitter ungdommen igjen med en mulighetsvifte over aktuelle yrker. Ungdommen forholder seg til mulighetene i vifta med mindre det oppstår noe akutt, som fører til at ungdommen må trekke inn alternativer som er valgt bort tidligere. Teorien forklarer reproduksjon av karrierevalg i forhold til sosial bakgrunn og kjønn. Bandura sin teori resiprok determinisme er en enkel modell som viser hvordan miljø, atferd og personlige faktorer er i en gjensidig påvirkning av hverandre. Prosessen skjer kontinuerlig ettersom opplevelse av mestring, tilbakemelding og ny informasjon fører til valg om handling. Tilbakemeldinger vi får fra alle miljø, bidrar til personlig refleksjon og mestringstro, som i neste omgang påvirker valg av handling. Mestringstroen styrkes mest når suksesser skyldes egne evner, enn gjennom hjelp fra andre (Bandura, 1978b).

Videre på mikronivå er funn som omhandler kjønnsforskjeller ved karrierevalg. De plasseres i mikronivå fordi funnene omhandler faktorer i ungdommens nære omgivelser. Gutter velger i hovedsak tekniske- eller manuelle fag, mens jenter i stor grad velger utdanninger innen kategorien helse- og sosial (Utdanningsdirektoratet, 2019). Mjaavatn & Frostad finner store forskjeller i jenter og gutters valg av linje på videregående skole (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101). Et annet funn viser at flere jenter enn gutter planlegger å ta høyere utdanning. Høy lønn er viktig for mange, men noe viktigere for gutter enn jenter. Årsakene til kjønnsforskjellene er sammensatte. Ulike preferanser og egenskaper hos gutter og jenter, samt at jenter i større grad velger yrker som lar seg kombinere med å ha omsorg for egne barn er noe av forklaringen ifølge Andreassen (Høsøien & Lingås, 2016, s. 31). Også strukturelle barrierer som liten støtte i eget miljø, kan bidra til at

tradisjonelle karrierevalg opprettholdes (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101). For å endre kjønnsforskjellene foreslås god individuell rådgiving (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 101).

Et funn er at andelen av elever fra høy sosial klasse på en skole, øker sannsynligheten for at elever på skolen søker studieforberedende på videregående skole. Det var spesielt elever med lavere sosial klasse som man så effekten hos. Sosial bakgrunn kan forstås i lys av Bourdieus teori om hvilke holdninger og kapitaler vi har med oss hjemmefra (Aagre, 2014, s. 36). Høyere sosial klasse innehar holdninger og kulturell kapital, som gir fordeler i møte med skole og utdanning. Det er behov for mer forskning på dette området, men eksisterende kunnskap antyder at påvirkningen gjennom sosial bakgrunn kan endres.

Elevenes egne karriereferdigheter eller manglende ferdigheter, kan påvirke valget deres. De innhenter mye informasjon om yrkes- og utdanningsmuligheter gjennom internett og gjennom organiserte aktiviteter i regi av utdanningssektoren (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 31). Mange elever opplever at karrierevalget er vanskelig, og flere har problemer med å forstå hvilke yrker de ulike utdanningene kvalifiserer til. Elever som opplevde å ha fått nok informasjon ved valg av linje på videregående skole, var mer sikre på valget enn de som opplevde å ha mangelfull informasjon (Mjaavatn & Frostad, 2018). God opplæring i karriereferdigheter slik som beskrevet i CMS (Career Management Skills) (Haug, 2014), er viktig for å sortere innhentet informasjon, eventuelt hente mer og gjøre egne vurderinger for å ta et godt og bevisst karrierevalg for seg selv.

Rådgiving og faget utdanningsvalg kan hjelpe elevene, men nåværende praktisering oppleves i liten grad nyttig for ungdommen. Manglende kompetanse hos lærer i utdanningsvalg eller rådgiving, oppgis som årsak til elever som var misfornøyde med informasjonen de får (Mjaavatn & Frostad, 2018; Utdanningsdirektoratet, 2019). Manglende yrkesfaglig kompetanse hos rådgiverne kombinert med manglende satsing på yrkesfagene i skolen, gir elevene for lite informasjon om yrkesfagene (Johannesen, 2019). Ifølge Johannesen skyldes dette et verdisynd i utdanningssystemet der studieforberedende fag gis større verdi enn yrkesfagene (Johannesen, 2019). Holdninger og manglende yrkesfaglig kompetanse kan påvirke hvordan elevene oppfatter yrkesfagene, og på den måten påvirke valget. De overordnede bestemmelsene for skolens satsingsområder er forankret i planer og beslutninger på nasjonalt nivå, altså i makronivå.

Foreldres rolle og involvering i elevenes utdanningsvalg ble belyst i artikkelen til Hegna & Smette (Hegna & Smette, 2017). Studien deres har funnet at elevene i hovedsak opplever foreldrenes involvering i valgprosessen som positiv og støttende. Der ungdommen er usikker og har behov for støtte, kan foreldres involvering ses på som en forutsetning for barnets mulighet til å ta et fritt valg. Det gir rom for å tenke nytt om hvordan foreldre involveres av skolen i dag.

Nærhet til skolen eller geografisk plassering, samt skoleanleggets utforming og status er viktig påvirkningsfaktor for mange i sitt utdanningsvalg (Mjaavatn & Frostad, 2018). Bestemmelser om skolebygg o.l. tas på overordnet nivå, men har betydning for unges mikronivå ved at det kan ha betydning for hvor lang tid de bruker til skolen, hva venner velger og skolens status.

6.2 Konklusjon

Studien har vist at det er stor variasjon i hva som kan virke inn på ungdommenes karrierevalg. God opplæring i karriereferdigheter og økt kunnskap om hva som kan påvirke valget, kan bidra til at elevene tar mer bevisste og gode valg for seg selv. God individuell rådgiving og karriereferdigheter, foreslås som løsning for å endre kjønnsforskjellene i karrierevalg. Ferdighetene er i første omgang viktig for valg av videregående skole, og i neste omgang for andre karrierevalg videre i livet. Større trygghet i valgsituasjonen kan bidra til at ungdommene ikke opplever valgsituasjonen i 10.klasse så alvorlig at det gjør valget enda vanskeligere. Funnene viste at ungdommene i stor grad innhenter informasjon om utdannings- og yrkesmuligheter selv. Skolens praktisering av karrierelæring må derfor sikre at elevene får god opplæring i karriereferdigheter, og har tilegnet seg ferdighetene når valget skal tas.

6.3 Videre forskning

Innføring av faget utdanningsvalg har bidratt til økt oppmerksomhet rundt karriereveiledning i skolen. For ytterligere forbedring og utvikling av faget, kunne det vært interessant å forske på elevenes opplevelse av ulike aktiviteter, innhold og kobling mellom utdanning og yrker. Kunnskap om hva som oppleves nyttig, kan benyttes til å videreutvikle undervisningsopplegg og aktiviteter i faget.

I mange tilfeller kan en engasjert og kunnskapsrik lærer bidra til at elevene opplever faget interessant og nyttig. En videre forskning kunne undersøkt betydningen av kompetanse i utdanningsvalg, ved å undersøke elevenes om elevene opplever fagets nytteverdi i sammenheng med lærers kompetanse.

Videre forskning på medelevers påvirkning på valg av utdanningsretning i videregående skole gi mer kunnskap om sosiale miljøers påvirkning (Strømme et al., 2019).

For mange elever var det viktig med en fin skole med gode sosiale møteplasser (Mjaavatn & Frostad, 2018). Mer innsikt i elevenes tanker om skoleanleggenes utforming kan gi nyttige innspill til planleggingen av fremtidige skoleanlegg.

7 Referanser/litteraturliste

- Aagre, W. (2014). *Ungdomskunnskap : hverdagslivets kulturelle former* (2. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Aveyard, H. (2019). *Doing a literature review in health and social care : a practical guide* (4th ed. utg.). London: Open University Press/ McGraw- Hill Education.
- Bakken, A. (2019). *Ungdata 2019. Nasjonale resultater* (978-82-7894-708-1).
- Bandura, A. (1978a). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, 1(4), 139-161. [https://doi.org/10.1016/0146-6402\(78\)90002-4](https://doi.org/10.1016/0146-6402(78)90002-4)
- Bandura, A. (1978b). The self system in reciprocal determinism. *American Psychologist*, 33(4), 344-358. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.33.4.344>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy : the exercise of control*. New York: Freeman.
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Espenshade, T. J., Hale, L. E. & Chung, C. Y. (2005). The Frog Pond Revisited: High School Academic Context, Class Rank, and Elite College Admission. *Sociology of Education*, 78(4), 269-293. <https://doi.org/10.1177/003804070507800401>
- Glanz, K., Rimer, B. K. & Viswanath, K. (2015). *Health behavior : theory, research, and practice* (5th edition. utg.). San Francisco, California: Jossey-Bass.
- Gottfredson, L. S. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations. *Journal of Counseling Psychology*, 28(6), 545-579. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.28.6.545>
- Haug, E. H. (2014). *CMS - et felles perspektiv for karriereveiledning i Norge?* (9788277242149). Oslo: VOX. Hentet fra <https://www.kompetansenorge.no/statistikk-og-analyse/publikasjoner/cms--et-felles-perspektiv-pa-karriereveiledning/>
- Hegna, K. (2014). Changing educational aspirations in the choice of and transition to post-compulsory schooling - a three-wave longitudinal study of Oslo youth. *Journal of Youth Studies*, 17(5), 592-613. <https://doi.org/10.1080/13676261.2013.853870>
- Hegna, K. & Smette, I. (2017). Parental influence in educational decisions: young people's perspectives. *British Journal of Sociology of Education*, 38(8), 1111-1124. <https://doi.org/10.1080/01425692.2016.1245130>
- Højdal, L. & Poulsen, L. (2009). *Karrierevalg : teorier om valg og valgprocesser*. Fredensborg: Studie og Erverv a.s.
- Høsøien, U. & Lingås, L. G. (2016). *Utdanningsvalg : identitet og danning*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Jacobsen, D. I. (2010). *Forståelse, beskrivelse og forklaring : innføring i metode for helse- og sosialfagene* (2. utg. utg.). Kristiansand: Høyskoleforl.
- Johannesen, H. S. (2019). Miskjennelse av yrkesfaglig kulturell kapital i skolen. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, (04), 277-287. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2987-2019-04-08>
- Kildekompasset. (2019). Hva er fagfelleevaluering? Hentet 02.06.20 fra <http://kildekompasset.no/kildekritikk/ord-uttrykk/hva-er-fagfelleevaluering.aspx>
- Kunnskapsdepartement, D. K. (2006-2007). *... og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring* (Meld. St. nr. 16). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2006-2007-/id441395/>
- Kunnskapsdepartementet. (2019-2020). *Kompetansereformen -Lære hele livet* (Meld. St. 14). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-14-20192020/id2698284/>
- Larsen, A. K. (2017). *En enklere metode : veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode* (2. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Mjaavatn, P. E. & Frostad, P. (2018). «Det er veldig sånn at det er et valg for livet».
- NOU 2016:7. (2016). *Norge i omstilling-karriereveiledning for individ og samfunn*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-7/id2485246/>

- Paulsen, M. K. & Haug, E. H. (2020). Variasjoner i elevers subjektive erfaring av å ta utdannings- og yrkesvalg i 10. klasse i ungdomsskolen. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 104(1), 43-58.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-2987-2020-01-05>
- Reisel, L., Skorge, Ø. S. & Uvaag, S. (2019). Kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg: En kunnskapsoppsummering. I: Institutt for samfunnsforskning.
- sentralbyrå, S. (2003). *Utdanning 2003- ressurser, rekruttering og resultater* (060). Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/utdanning-2003>
- Strømme, T. B. & Helland, H. (2020). Parents' educational involvement: Types of resources and forms og involvement in four countries. *British Educational Research Journal*, (Education), 1-16.
<https://doi.org/10.1002/berj.3609>
- Strømme, T. B., OsloMet - storbyuniversitetet Senter for, p. & OsloMet, s. (2019). *Educational decision-making : the significance of class and context* Centre for the Study of Professions, OsloMet - Oslo Metropolitan University, Oslo.
- Støren, I. (2013). *Bare søk! : praktisk veiledning i å gjennomføre litteraturstudie* (2. utg. utg.). Oslo: Cappelen Damm.
- Thurén, T., Gjerpe, K. & Gjestland, D. (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere* (2. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Utdanningsdirektoratet. (2019). *Nasjonal kartlegging av unges utdannings- og yrkesvalg*. Hentet fra https://utdanning.no/sites/default/files/kartlegging_av_unges_utdannings-og_yrkesvalg_2019.pdf
- Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i utdanningsvalg UTV01-03*. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/utv01-03/om-faget/fagets-relevans-og-verdier>
- Wernø, I. L. (2019). Ressurssterke medelever påvirker hvilken utdanning barna velger. Hentet 08.06.20 fra <https://utdanningsforskning.no/artikler/ressurssterke-medelever-pavirker-hvilken-utdanning-barna-velger/>

Oversikt over tabeller og figurer

Tabell 2-1. De fire utviklingsstadiene i Gottfredsons teori.....	20
Tabell 3-1. Oversikt over utvalgte tekster.....	26
Tabell 4-1. Foreldres rolle i utdanningsvalg	35
Tabell 4-2. Hva eller hvem påvirker elevenes valg?.....	49
Figur 1-1. Bronfenbrenners humanøkologiske modell	8
Figur 2-1. Resiproke determinisme.....	15
Figur 2-2. Blooms taksonomi.....	18
Figur 4-1. Prosentandel som planlegger å ta høyere utdanning	33
Figur 4-2. Kjønnforskjeller i jobbpreferanser	37
Figur 4-3. Informasjon og rådgiving.....	42
Figur 4-4. Kriterier for valg av utdanning.....	43
Figur 4-5. Yrke og karriere	44

Vedlegg

Vedlegg nr. 1 Lesetabeller over utvalgte kilder

Forfatternavn, publikasjonsår, tittel	Kilde 1: NOVA, OsloMet, Ungdata 2019, nasjonale resultater	Kilde 2: Utdanningsdirektoratet, 2019, Nasjonal kartlegging av unges utdannings- og yrkesvalg
Studiens faglige utgangspunkt/ tilhørighet		
Formål	Siktemålet med rapporten er å gi et bredt og oppdatert bilde av norske ungdommers fritidsaktiviteter og hvordan ungdom har det på ulike områder.	Innhente kunnskap om hvilke behov og ønsker de unge har for informasjon og tjenester på nett når de skal velge utdanning og yrke. Avdekke unges drømmer, holdninger, verdier og forventninger knyttet til utdannings- og yrkesvalg.
Forsknings-spørsmål		
Nøkkelbegreper og emneord	Kjønn, alder, sosial bakgrunn, bosted	
Design		
Metode	Resultatene er basert på undersøkelser gjennomført på ungdomstrinnet i 412 kommuner, pluss Svalbard og på de fleste videregående skoler. Svar fra 259.000 elever. Av dem er 87 % på ungdomstrinnet og 73 % på videregående. Resultatene er representative på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå	Målgruppen for undersøkelsen er kvotebasert utvalg av den norske befolkning i alderen 15-25 år. 1112 svar i perioden 7.-12.januar 2019. Resultatene er vektet på kjønn, alder og landsdel i henhold til offentlig statistikk for befolknings-sammensetningen. Feilmarginen for totalutvalget er ligger på +/- 1,4-3,2 prosentpoeng. Resultatene tolkes med bakgrunn i kji-kvadrattesting med 95% signifikansnivå.
Resultater	Flere jenter enn gutter planlegger å ta høyere utdanning. Ønske om å ta høyere utdanning øker gradvis med høyere sosioøkonomisk status.	Indre motivasjon og personlig interesse er viktige kriterier for utdannings- og yrkesvalg 8 av 10 av de som går på ungdomsskole, videregående skole eller er lærlinger planlegger å ta mer utdanning etter VGO Kjønnforskjeller i yrkes- og utdanningsvalg. Jenter velger ofte innen helse- og omsorg, gutter velger ofte innen tekniske eller manuelle fag. Informasjonsinnhenting; Internett og aktiviteter arrangert av utdanningssektoren viktigst. Lønn viktigere for gutter enn jenter.
Konklusjoner		
Nye spørsmål og forslag om videre forskning		

Forfatternavn, publikasjonsår, tittel	Kilde 3: Kristinn Hegna og Ingrid Smette, 2016, Parental influence in educational decisions: young people's perspectives	Kilde 4: Thea Bertnes Strømme, 2019, Educational Decision-Making
Studiens faglige utgangspunkt/ tilhørighet	Utdannings sosiologi	Sosiologi, utdanningsforskning
Formål	Artikkelen søker etter å fylle gapet i forskningslitteraturen om utdanningsvalg i slutten av grunnskolen fordi unge menneskers perspektiver om foreldrenes involvering og engasjement i deres utdanningsvalg er sjeldnere å finne i denne forskningen. Hvordan erfarer unge mennesker i forskjellige familiesammenhenger foreldreinvolvering i deres utdanningsvalg? Hvordan former ulike foreldretilnærminger unge menneskers følelse av å ha tatt deres eget utdanningsvalg?	Se på sammenhengen mellom klassede elevsammenhengen av ungdomsskoler og elevenes valg av yrkesfag eller studiespesialisering i videregående skole
Forsknings-spørsmål	Ser unge mennesker deres foreldre som viktige i deres valg av utdanning? Oppfatter de foreldre hovedsakelig som støttende eller som en anstrengt form for press eller til og med somtvang i deres valg-prosess? Erfarer de unge at foreldrenes påvirkning kompliserer deres videre valg av utdanning?	Undersøke om elevenes utdanningspreferanser varierer systematisk avhengig av sosial klasse sammensetning på skolen og om dette kan utgjøre en del av settingen utenfor de familiære
Nøkkelbegreper og emneord	Educational choice; Youth; parents; autonomy; social background; minority youth; Norway	Education, inequality, vocational academic, class, school choice
Metode	Kombinert metode av en kvantitativ undersøkelse og åpne spørsmål i en kvalitativ del. Artikkelen bygger på resultatene av den kvantitative delen.	Bruk av norske registerdata som inneholder informasjon om 11 fødselskohorter av befolkningen og bruk av flernivåanalyser og faste effekter på skoler.
Resultater	Elevene opplever at valget er deres Elevene opplever i liten grad at foreldrenes påvirkning og engasjement i deres utdanningsvalg er negativ. Det er kun negativt de gangene hvor foreldrene forsøker å styre barnets valg mot noe de selv ønsker. Elever opplever foreldres engasjement positivt når foreldrene gir informasjon og støtte til barnets valg av utdanning Ikke signifikante forskjeller på høy/lav SØS	Andelen overklasseelever på en skole har en sammenheng med sannsynligheten for å velge studiespesialiserende på videregående. Dette er i tillegg særlig uttalt for de som ikke selv har overklassebakgrunn. Resultatet er det motsatte av frog pond-teori som sier at det er bedre å være: « a small frog in a big pond than a small frog in a big pond (de som har begrensede ferdigheter/middels er den lille frosken i den store gruppen like og flinke elever (altså i bertnes strømmes forskning er det bra å være den annerledes/lille frosken i et miljø med mange
Konklusjoner	Foreldres involvering kan være resultatet av et barns usikkerhet og behov for støtte, og så fall er foreldres involvering kanskje en forutsetning for	Klassede segregeringsmønstre og klasset sosialisering på skolene virker å ha en viss betydning for individuelle valg. Dette antyder

	et ungt menneskets mulighet til å ta et fritt valg.	at den «klassede» delen av utdanningsvalg også er situert i kontekster utenfor familien.
Nye spørsmål og forslag om videre forskning	Behov for mer forskning knyttet til den komplekse relasjonelle dynamikken i valgprosessen mellom foreldre og ungdommen, både direkte og indirekte måter. Det er viktig at forskningen tar med unge mennesker perspektiv	Funnene kan føre til videre forskning for å spesifisere hvilke mekanismer som er involvert i «klassingen» av beslutningene i skoler

Forfatternavn, publikasjonsår, tittel	Kilde 5: Hedvig Skontoft Johannesen, 2019, "Miskjennelse av yrkesfaglig kulturell kapital i skolen», Fagfelleverdert artikkel	Kilde 6: Per Egil Mjaavatn og Per Frostad, 2018, "De er veldig sånn at det er et valg for livet" Fagfelleverdert artikkel
Studiens faglige utgangspunkt/ tilhørighet	Pedagogikk, utdanningsforskning	Pedagogikk
Formål	Formålet med artikkelen er videre å belyse noe av kompleksiteten i det yrkesfaglige feltet, hvor yrkesfaglig kunnskap fremstår som sammensatt av yrkesteori integrert med praksisnær kunnskap og håndverkstradisjoner, men også inkludert sofistikerte teoretiske abstraksjoner og tekstkyndighet.	Hensikt: «Se på de valgene ungdomsskoleelevene gjør når det gjelder videregående skole, og bakgrunnen for deres valg» (Mjaavatn & Frostad, 2018, s. 88).
Forsknings- spørsmål	Hvordan kan Bourdieus teori om kulturell kapital i utdanningssystemet bidra til å forstå nedvurderingen av yrkesfaglig kunnskap?	Hvordan hadde elevene fått informasjon om sine valgmuligheter? Hvilken betydning hadde denne informasjonen for elevenes valg? Hvor fornøyd var elevene med denne informasjonen i ettertid? Hvem eller hva hadde størst påvirkningskraft på elevenes valg?
Nøkkelbegreper og emneord	Yrkesfag, kulturell kapital, miskjennelse, klasse, sosial reproduksjon	Ungdomsskole, videregående skole, overgang, utdanningsvalg, rådgiving
Design	En forskningsgjennomgang som omhandler yrkesfag koblet til yrkesfaglig læring og status	Kvantitativ studie med en eksplorerende, deskriptiv karakter
Metode	Analyse	Spørreskjema, 10.klasse og i Vg1, samme utvalg
Resultater	1. Nedvurderingen av yrkesfaglig kulturell kapital i utdanningssystemet handler om systematisk miskjennelse av yrkesfaglig kunnskap gjennom systematisk sanksjonering av yrkesfaglig kunnskap og premiering av skolsk kunnskap. Dette medfører mindre vekt på praktisk orientert undervisning i skolen, og kan bidra til et mindre bærekraftig samfunn med mangel	77 % av elevene syntes de hadde fått nok informasjon til å kunne velge linje på vgs. 37,1 % av hadde fått individuell veiledning. Prosjektet tyder på at familie, venner, lønn og kulturfaktorer som kjønn og yrkesstatus uansett overstyrer skolens rolle.

	<p>på nødvendig yrkesfaglig kunnskap og kompetanseutøvelse på høyt nivå.</p> <p>2. Forskning på fag- og yrkesopplæring kan ha nytte av større integrasjon av sosiologiske dimensjoner i en teori som hos Bourdieu, som vektlegger betydningen av makt, kulturell kapital og klasse for å forstå de subtile mekanismene i reproduksjonen av ulikhet, også mellom skolsk og yrkesfaglig kunnskap.</p> <p>3. Det mest vesentlige bidraget i analysen av miskjennelsen av yrkesfaglig kulturell kapital er også hvordan unge avspises med billig teoriundervisning og karriereveiledere med mangelfull kompetanse i yrkesfag.</p> <p>4. Bourdieus teori har klare begrensninger relatert til utviklings- og læringsperspektiv i spennet mellom den rigide reproduksjonsteorien og pedagogikkens endringsiver, hvor miskjennelsen må gjenkjennes for å anerkjennes.</p>	
Konklusjoner	<p>Utdanningsforskning viser at skolen fremdeles reproducerer allerede eksisterende klasseforhold i dagens Norge.</p> <p>Først når vi avdekker at skolske kunnskapsformer og akademisering er kulturell kapital som påføres elevene gjennom utdanningssystemet også i et yrkesfaglig løp på bekostning av yrkesfaglig kunnskap, så har vi en mulighet til å endre på noen av forutsetningene og prioritere annerledes. Slik kan miskjennelse bli til anerkjennelse av yrkesfaglig kunnskap.</p>	<p>Fag som utdanningsvalg og andre veiledningstiltak i ungdomsskolen ser ikke ut til å nå godt nok frem til de unge. Grunnleggende spørsmål er om dagens ungdom 15-16-åringer er modne nok til å ta så viktige valg når det gjelder sin fremtid.</p> <p>Elevene må få kunnskap og innsikt som skal hjelpe dem å planlegge fremtiden, og de bør få spille hovedrollen i sin egen valgprosess ved å få hjelp til å hjelpe seg selv. De må få CMS, som nevnes i ELGPN</p>
Nye spørsmål og forslag om videre forskning	<p>Spenningsfeltet mellom Bourdieus teori og bærekraftig pedagogikk for yrkesfaglig kunnskap kan inspirere til flere nye studier av yrkesfaglig læring og erfaringsbasert pedagogikk, i skjæringspunktet mellom læring og kapitaltyper som påføres i sammenheng med sosiale strukturer.</p> <p>Yrkesfaglærernes profesjonsutøvelse og yrkesfaglærerutdanningene bør studeres videre i et profesjonsteoretisk perspektiv, for å utforske yrkesfaglærernes kunnskapssyn i praksis</p>	<p>Kanskje ungdommen lar seg rive med av det som er populært i tiden, og i liten grad evner og tenke langt frem i tid? Ville bedre og mer individuell veiledning i vgs ha hjulpet elevene i deres valg? Ville det blitt færre omvalg og færre bortvalg? Eller er det slik at familie, lønn og kulturfaktorer som kjønn og yrkesstatus uansett vil overstyre skolens rolle? Har det i så fall noen hensikt å drive informasjon og yrkes- og utdanningsveiledning i skolen?</p>

Forfatternavn, publikasjonsår, tittel	Kilde:7 Inga H. Andreassen, kap.1 i boka: «Utdanningsvalg -Identitet og danning», 2016
Studiens faglige utgangspunkt/ tilhørighet	Karriereveiledning, utdanningsvalg
Formål	Hva kan faget være og hvordan utfordre elevene i undervisningen
Forsknings- spørsmål	
Nøkkelbegreper og emneord	Kjønnforskjeller i yrkesvalg
Metode	Faglig artikkel, lærebok
Resultater	Ulike årsaker til at jenter og gutter velger ulikt: Ulike interesser, jenter velger oftere utdanninger som lar seg kombinere med jobb og egne barn, klassebakgrunn- man unngår sosial mobilitet nedover. Viktig med karrierelæring; Trekker inn DOTS av Bill Law. Videre CMS
Konklusjoner	Faget utdanningsvalg er viktig for samfunnet, fordi flere tar sine valg ut fra et bredere perspektiv enn uten undervisningen. Faget kan redusere og velge bort noe på grunn av manglende ferdigheter og stereotype forestillinger.

Vedlegg nr. 2 Liste over litteratursøk

Database	Søkeord 1	Søkeord 2	Antall treff	Aktuell litteratur	Kommentar
Oria 2016- 2020	Sosial bakgrunn	yrkesvalg	14	1 Sara Seehuus, Liza Reisel; Betydningen av sosial bakgrunn for kjønnsdeling i høyere utdanning.	De andre artiklene var knyttet til spesifikke utdanninger på høyere nivå.
	Sosial bakgrunn	karrierevalg	6	«Studieveiledning i høyere utdanning», Kristin Landrø, Wenche M. Rønning, Fagfelleverdert tidsskrift	De andre hadde fokus på enkeltgrupper som lærevansker, minoriteter o.l.
	Sosial bakgrunn	Utdanningsvalg	19	«Miskjennelse av yrkesfaglig kulturell kapital i skolen», Hedvig Skonhoft Johannesen, Fagfelleverdert tidsskrift, 2019	
	påvirkning	utdanningsvalg	9	2 aktuelle: «Miskjennelse av yrkesvalg...» «Faktorer som påvirker studieintensjonen», av Thor -Erik Sandberg Hanssen og Tor Korneliussen, Fagfelleverdert tidsskrift, 2016	Feil målgruppe på resten som f.eks. etnisitet, enslig mindreårige.. Valg av høyere utdanning, - ikke aktuell
	Foreldre- påvirkning	utdanningsvalg	0		
	Foreldres påvirkning	utdanningsvalg	2	Ingen aktuelle	Tema: etnisitet, innvandring
	Social background	(and) educational decisions	1		2017 Kun fra Storbritania og er derfor ikke aktuell